

POSSEIBLE

Düşünme Dergisi / Journal of Thinking

ISSN: 2147-1622

Sayı: 10

Güz / Fall 2016

POSSE/IBLE

Düſünme Dergisi / Journal of Thinking

SAYI / ISSUE: 10

GÜZ / FALL

2016

ISSN: 2147-1622

POSSEIBLE

Düşünme Dergisi

Sahibi

Ertuğrul Rufayi TURAN

Editör ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Ertuğrul Rufayi TURAN

Editör Yardımcıları

Emrah AKDENİZ

Ömer Faik ANLI

Senem KURTAR

Yayın Kurulu

Ahmet İNAM (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Erdal CENGİZ (Ankara Üniversitesi)

Kurtuluş DİNÇER (Hacettepe Üniversitesi)

Ertuğrul Rufayi TURAN (Ankara Üniversitesi)

Sedat YAZICI (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Emrah Akdeniz (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Senem KURTAR (Ankara Üniversitesi)

Seyit COŞKUN (Ankara Üniversitesi)

Ömer Faik ANLI (Ankara Üniversitesi)

Danışma Kurulu

A.Kadir ÇÜÇEN (Uludağ Üniversitesi)

Barış PARKAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Cemal GÜZEL (Hacettepe Üniversitesi)

Elif ÇIRAKMAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Güçlü ATEŞOĞLU (Mimar Sinan G.S.Ü.)

Güzin YAMANER (Ankara Üniversitesi)

Harun TEPE (Hacettepe Üniversitesi)

Kubilay AYSEVENER (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Melih BAŞARAN (Galatasaray Üniversitesi)

Nilgün TOKER KILINÇ (Ege Üniversitesi)

Remzi DEMİR (Ankara Üniversitesi)

Serpil SANCAR (Ankara Üniversitesi)

Zeynep DİREK (Koç Üniversitesi)

Emrah GÜNOK (Van Yüzünü Yıl Üniversitesi)

Ayhan SOL (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Besim DELLALOĞLU (Sakarya Üniversitesi)

Çetin TÜRKYILMAZ (Hacettepe Üniversitesi)

Erdinç SAYAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Gülay ÖZDEMİR AKGÜNDÜZ (Bingöl Üniversitesi)

Halil TURAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Hüseyin Gazi TOPDEMİR (Muğla Üniversitesi)

M.Cihan CAMCI (Akdeniz Üniversitesi)

Nazile KALAYCI (Hacettepe Üniversitesi)

Ömer Naci SOYKAN (Mimar Sinan G.S.Ü.)

R. Levent AYSEVER (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Yasin CEYLAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Solmaz ZELYÜT (Ege Üniversitesi)

Erhan DEMİRCİOĞLU (Koç Üniversitesi)

Sekreteryası

Zeynep İrem ÖZATAY

Kapak Tasarım

Ömer Faik ANLI

Yazışma Adresi

Ankara Üniversitesi,

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara

Posseible Düşünme Dergisi hakemli bir dergidir. Yılda iki sayı olmak üzere elektronik ortamda yayınlanır.

**Posseible Düşünme Dergisi 2016 yılından itibaren *The Philosopher's Index* tarafından
dizinlenmektedir.**

ISSN: 2147-1622

editor@posseible.com

<http://www.posseible.com>

Tel: 0 312 310 3280 / 1232 – 1233

Güz 2016, Sayı 10

Yayın Tarihi: Şubat 2017

POSSEIBLE

Journal of Thinking

Owner

Ertuğrul Rufayi TURAN

Editor

Ertuğrul Rufayi TURAN

Assistant Editors

Emrah AKDENİZ

Ömer Faik ANLI

Senem KURTAR

Editorial Board

Ahmet İNAM (Middle East Technical University)

Erdal CENGİZ (Ankara University)

Kurtuluş DİNÇER (Hacettepe University)

Ertuğrul Rufayi TURAN (Ankara University)

Sedat YAZICI (Cankırı Karatekin University)

Emrah Akdeniz (Van Yuzuncu Yıl University)

Senem KURTAR Ankara University)

Seyit COŞKUN (Ankara University)

Ömer Faik ANLI (Ankara University)

Board of Consultants

A.Kadir ÇÜÇEN (Uludag University)

Barış PARKAN (Middle East Technical University)

Cemal GÜZEL (Hacettepe University)

Elif ÇIRAKMAN (Middle East Technical University)

Güçlü ATEŞOĞLU (Mimar Sinan F. A. University)

Güzin YAMANER (Ankara University)

Harun TEPE (Hacettepe University)

Kubilay AYSEVENER (Dokuz Eylul University)

Melih BAŞARAN (Galatasaray University)

Nilgün TOKER KILINÇ (Ege University)

Remzi DEMİR (Ankara University)

Serpil SANCAR (Ankara University)

Zeynep DİREK (Koc University)

Emrah GÜNOK (Van Yuzuncu Yıl University)

Ayhan SOL (Middle East Technical University)

Besim DELLALOĞLU (Sakarya University)

Çetin TÜRKYILMAZ (Hacettepe University)

Erdoğan SAYAN (Middle East Technical University)

Gülşay ÖZDEMİR AKGÜNDÜZ (Bingöl University)

Halil TURAN (Middle East Technical University)

Hüseyin Gazi TOPDEMİR (Mugla University)

M.Cihan CAMCI (Akdeniz University)

Nazile KALAYCI (Hacettepe University)

Ömer Naci SOYKAN (Mimar Sinan F.A. University)

R. Levent AYSEVER (Dokuz Eylul University)

Yasin CEYLAN (Middle East Technical University)

Solmaz ZELYÜT (Ege University)

Erhan DEMİRCİOĞLU (Koc University)

Secretariat

Zeynep İrem ÖZATAY

Cover Design

Ömer Faik ANLI

Mailing Address

Ankara University,

Faculty of Letters, Philosophy Department, Ankara, Turkey

Posseible Journal of Thinking is a bi-annual academic philosophical journal. The journal is published twice a year electronically

***Posseible Journal of Thinking* is indexed by The Philosopher's Index from 2016.**

ISSN:2147-1622

editor@posseible.com

<http://www.posseible.com>

Phone: +90 312 310 3280 / 1232 – 1233

Fall 2016, Issue 10

Publication Date: February 2017

İÇİNDEKİLER

<i>Editör'den</i>	7
Postmodernizm Tartışmaları Üzerine Düşünceler (Konuk Yazar: İlhan Tekeli).....	8
Boris Hessen ve Clifford D. Conner'ın Bilim Tarihine Yaklaşımlarının İncelenmesi (Kemal Yılmaz)	20
Platon'un Toplum İdeali İçerisinde Kadının Yeri (Mete Han Arıtürk)	28
Beşeri Coğrafya: Değişen Disipliner Gündemin Politikası (Ron Johnston; çev. Erdem Bekaroğlu).....	39
Tanpınar'da Zaman ve Gelenek Yanılsaması (Oğuz Haşlakoğlu)	58
POSSEIBLE DÜŞÜNME DERGİSİ YAZIM KURALLARI VE YAYIN POLİTİKASI.....	63
PUBLICATION RULES AND PRINCIPLES.....	68

CONTENTS

Editorial Preface.....	7
Thoughts on the Debates About Postmodernism (Guest Author: İlhan Tekeli).....	8
Examination of Boris Hessen’s and Clifford D. Conner’s Approaches to The History of Science (Kemal Yılmaz).....	20
The Place of the Woman in Plato's Ideal Society (Mete Han Aritürk).....	28
Human Geography: The Politics of Changing Disciplinary Agenda (Ron Johnston; Translated by Erdem Bekaroğlu).....	39
Time and Illusion of Tradition in Tanpınar (Oğuz Haşlakoğlu).....	58
PUBLICATION RULES AND PRINCIPLES (TURKISH).....	63
PUBLICATION RULES AND PRINCIPLES (ENGLISH).....	68

Editör'den

Post-truth, yani 'hakikat-sonrası' sözcüğü Oxford Sözlüğü'nce 2016 yılının sözcüğü olarak seçildi. Hakikatin önemsizleştirildiği bir dünyada, politik ve sosyal düzlemde bu terimin işaret ettiği karşılığının ne olduğunu düşünmenin vakti 'geç kalmış' bir şimdi olarak görünüyor. Gerçeğin üzerinin örtülmesi ve artık bu örtünün altında kalanların konu ve ilgi dışı kalması biçiminde özetlenebilecek bu karşılık, gerçekliğin kendisinin kamuoyunu şekillendirmekte duygular ve kişisel inançlara göre daha az etkili hale gelmesi anlamını da taşımaktadır. Kökenlerinde varlık, bilgi ve değerleri konu edinen, her durumda bir hakikat kaygısı taşıyan felsefe, hakikat-sonrası'na rağmen hakikatin aranması ve savunulmasıdır.

Bu arayış ve savunu artık sosyal bilime rağmen felsefe ya da felsefeye rağmen sosyal bilimlerin olanaksızlaştığı bir dönemin entelektüel sorumluluğudur. Felsefenin kökenleri hatırlanacak olursa, "adalet, güçlünün işine gelendir" yaklaşımı ile "hakikat güçlünün işine gelendir" yaklaşımı arasındaki yakın ilişkide odaklanan ve Thrasymakhos ile Platon arasında "Atina" üzerine yürütülen tartışma halen günceldir. Öyle ki bu tartışmanın sıcaklığının günümüzde 'kökenler' kadar uzakta olmadığı açıktır. Posseible, bu sayısıyla da postmodernizmden bilim tarihine, Platon'un toplum idealinde kadının yerinden beşerî coğrafyanın disipliner gündemine bir okuma yolculuğu vaat ediyor. Böylece bir önceki sayımızda kendisini duyuran şu sorular tekrar düşünölmek üzere çağırılıyor: Gerçekliğe ilişkin hakikat denemelerinin bir bütünselliği var mıdır? Hakikati dile getirme uğraşında her bir kategorik deneme bir diğerini tamamlar mı?

Postmodernizm Tartışmaları Üzerine Düşünceler*

Thoughts on the Debates About Postmodernism

İlhan TEKELİ

Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Konuk Yazar Makalesi Makale Bilgisi

Gönderildiği Tarih: 03.01.2017
Kabul Edildiği Tarih: 04.01.2017
Yayınlandığı Tarih: 27.02.2017

Guest Author Paper Article Info

Date submitted: 3th January 2017
Date accepted: 4th January 2017
Date published: 27th February 2017

Öz

Bu yazı esas olarak dünyada yaşanmakta olan modernizmden postmodernizme geçiş üzerinde duruyor. Bu geçişin gerisinde dünyada sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin yarattığı çok yönlü yetersizlikler bulunmaktadır. Bu yazıyı bu yetersizliklerden ikisi, özgürlük taleplerinin niteliklerindeki değişimler ve ortaya çıkan epistemolojik temsil krizi ilgilendirmektedir. Bu konular, değişik yönleriyle, üç postmodernist; Feyerabend, Lyotard ve Derrida'nın katkıları bakımından ele alınmaktadır. Moderniteden postmoderniteye geçişte yaşanan en önemli gelişmeler bilim anlayışında gerçekleşmektedir. Bu yazıda düşünceleri ele alınan üç düşünürün önerdikleri gelişme eksenleri birbirinden çok farklıdır. Feyerabend'in birçok geleneğin bir arada bulunabileceğini öneren çoğulcu bilim yaklaşımı ile Lyotard'ın dil oyunlarına dayanan yalnızca yerel belirlenimlerin olanaklı olduğunu ileri süren, bilimin parolojilerle gelişeceğini söyleyen yaklaşımı ve en nihayet Derrida'nın metinlerinin yorumunun sürekli değiştiğini ve metinlerdeki karar verilemezliklerin "disseminate" ettiğini kabul edilen yaklaşımları farklı gelişme eksenlerine işaret etmektedir. Pratikte yaşananlarda çok kanallı olarak gerçekleşmektedir. Yazının sonunda bu tür gelişmelerin kent planlama pratiğinde ne tür değişikliklere yol açacağı kestirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Lyotard, Feyerabend, Derrida, Kent Planlaması

Abstract

This article essentially is dwelling on the the experienced transition from modernism to postmodernism in the World. Important changes in understanding of science are occurring while a transition from modernism to postmodernism is realized. Behind this transition there is multidimensional insufficiencies created by the transition from industrial society to knowledge society within the World. Two of these insufficiencies are intrested in this article; namely, changes in the qualities of freedom demands, and emerging epistemologic representation crises. These subjects are handled, from different point of view, by three post modernists contirbutions; Feyerabend, Lyotard and Derrida's. The most important developments are realized in the understanding of science while transition from modernism to postmodernism is experienced. Feyerabend's pluralistic understanding of science which proposes simultaneous existence of multiple traditions, with Lyotard's language games based, open only to local determination possibilities and accepting the importance of parolojic processes in the progress of science and at the end Derrida's approach that accepts interpretation of texts are continuously changing and undecidebilities in these texts has a tendency of disseminate, are pointing different axis or channels of scientific development . In practice a multichannel development is taking place. In the end of this article, what kind of changes in the practice of urban planning will be predicted as a result of postmodernist developments.

Key Words: Postmodernism, Lyotard, Feyerabend, Derrida, Urban Planning

I. Giriş

Günümüzde, özellikle sosyal bilimler yazınında, iki tür ifade sık sık kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi başına "post" getirilerek kullanılan sözcükleri içermektedir; poststürüktürel, postendüstriyel, postmodern, postmarksist. "Post"larla anlatılmak istenilen hem bir önemli değişim hem de bir süreklilik. Bir anlamda bir aşılma gösterilmek isteniyor. İkincisi ise birçok şeyin bittiğini ilan ediyor; tarih bitiyor, ideoloji bitiyor, humanizm bitiyor, avant-garde bitiyor, temsil (representation) bitiyor. Bu bitişlerle de kimi tükenişler anlatılmak isteniliyor.

* Sanart, Kimlik, Sınırsallık Mekan Ekim 92 Sempozyumun hazırlık toplantısında yapılan konuşmanın metnidir.

Tüm bu sözcükler bir önemli dönüm noktasına geldiğini göstermek için kullanılıyor. Ama bu değişikliğin ne kadar köktenci olacağı tüm bilim sanat ve ahlak anlayışlarını değiştirip değiştiremeyeceği konusunda hemfikir olma söz konusu değil. Buna rağmen hemen hemen herkes olup biteni bir ölçüde de olsa ciddiye alıyor görmezlikten gelemiyor.

Postmodernizm tartışmalarının değirmenine üç farklı kaynaktan su taşıyor. Bunlardan; birincisi Daniel Bell örneğinde olduğu gibi gelecek bilim (futurology) çalışmaları. Bu çalışmalar genellikle teknolojinin nasıl gelişeceği, bu teknolojik gelişmelerin ne tür bir toplum ve ne tür kapital birikim biçimleri yaratacağını ele alırken, bu postendüstriyel toplumların kültürlerinin nasıl olacağı üzerinde kestirimlerde bulunmaya çalışıyorlar. Bu kestirimler büyük değişiklikler öneriyormuş gibi görünse de birçok bakımdan büyük ölçüde bugünkü toplumsal yapının bir uzantısı olma niteliğini taşıyorlar. İkinci tür yaklaşımlar ise çoğunlukla bir görgül çıkış noktasına sahip. Sanat ve düşünce alanındaki yaşanmakta olan oluşumları gözleyip, bu gözlemlerden giderek postmodernizm ne olduğu üzerinde genellemelere gidiyorlar. Jameson ve Giddens'te olduğu gibi. Genellikle saptadıkları bu özellikleri toplumların evrimine ilişkin olarak benimsedikleri bir kuramsal çerçeve içinde yeni bir aşama olarak sunmaktadırlar. Jameson, Mandel'in analizinden yararlanarak bu saptamalarını kapitalizmin üçüncü aşamasına oturtmaktadır. Giddens ise radikalleşmiş modernite diye adlandırmaktadır. Bu görgül olarak temellendirilmiş genellemelerin yeterli bir bütünlüğe sahip olduğu ya da tamam olduğu ileri sürülemez. Bu bakımdan postmodernizmin kapsamını belirlemede yeterli bir yaklaşım olup olmadığı eleştirilebilir. Üçüncü gruptakiler ise, doğrudan modernizmin bilgiye ve bilime yaklaşımını sorguluyorlar. Bilgiye ve bilime yaklaşımda bir kopuşu öneriyorlar. Bu kopuşun insanları duyguda, düşüncede özgürleştirmeyi amaçladığı açık. Ama önerdikleri bilgiye yaklaşımı benimseyecek toplumların kendilerini yeniden üretip üretemeyeceğini sorgulamıyorlar. Böyle bir kaygı sorunsalları içinde yer almıyor.

Bu yazıda post modernizmin eleştirisi yapılmaktan çok, onun bir tanıtımı yapılmak isteniliyor. Bunun tanıtım yapılırken de daha çok üçüncü gruba sokulan yaklaşımlar üzerinde durulacak. Böyle bir tanıtım yapabilmek için önce modernist düşüncenin ne olduğu ve nasıl geliştiği üzerinde durulacak daha sonra da postmodernist düşüncenin özellikleri betimlenecek ve bunun önde gelen kuramcılarında Feyerabend, Lyotard ve Derrida'nın ele alışları üzerinde durulacaktır. En son olarak da post modernist düşüncenin kent planlaması üzerindeki yansımaları ele alınacaktır.

II. Modernizmin Özellikleri Ve Gelişimi Üzerine

Modernizm bir aydınlanma projesi olarak ortaya çıkmış ve zaman içinde bazı değişimler göstererek günümüze kadar gelmiştir. Aydınlanmacılık akılcı bilim anlayışıyla 18 yüzyılda insan düşüncesini dinin baskısından kurtararak özgürleştirme işlevini görmüştür. Ama akılcılık zaman içinde, nitelik değiştirerek bu özgürleştirici işlevini kaybetmesi yüzünden günümüzde eleştiri konusu olmaya başlamıştır.

Aydınlanma felsefesi; bilim, ahlak ve estetik alanlarını birbirinden yalıtılmış ayrı ayrı alanlar olarak ele almıştır.

Aydınlanma projesi temelde ister doğa bilimi olsun ister toplum bilimleri olsun nesnel olarak kurulabileceğini kabul etmektedir. Bu kabul dış gerçekliğin tek bir doğru temsil biçimi olacağı inancına dayanmaktadır. Bu kabuller yapılırken her soruya tek bir doğru yanıt bulunacağı da kabul edilmiştir. Gerçek başlangıçta, yeterli biçimde, yani tam bir nesnellikle temsil edilmese bile zaman içinde bilimin gelişmesiyle buna adım adım yaklaşılacak mutlak gerçeğe tam olarak ulaşılmaya bile çok yakınına gelinecektir.

Ahlak ve hukuk alanında ise Aydınlanma Projesi bu alanların evrensel geçerliliği olacak biçimde kurulabileceğini kabul etmektedir. Bunun kurulabilmesi ise insanların, evrensel, değişmez, ebedi özellikleri olduğuna ve bunların ortaya çıkarılabileceğine inanılmasını gerektirmektedir.

Aydınlanma sanata ise kendi iç mantığına göre kurulabilecek otonom bir alan olarak yaklaşmaktadır. Bu sanat alanında hem yakın çevresinden hem yakın geçmişinden farklı olma bilinci bulunmaktadır. Baudelaire'in tanımlamasıyla hem geçici hem de kalıcı olmanın gerilimini taşımaktadır.

Aydınlanma projesi, bilime, ahlaka ve sanata ilişkin bu kabullerinin ve temelde insanın aklına güvenmenin, o zamana kadar görülenden daha özgür, daha eşitlikçi, insanların daha mutlu olacağı toplumların gelişmesine neden olacağını savunuyordu.

Bu kabullerin ortaya çıkardığı, üzerinde durulması gereken, bazı önemli sonuçlar vardır. Eğer insanların evrensel değişmez niteliklerine göre bir ahlak kurulabiliyorsa ve bilgi nesnel olarak ve akla dayanarak doğanın ve toplumun yasalarını ya da sırlarını açıklayabiliyorsa öncü elitlerin, plancıların, uzmanların vb.lerini topluma yol göstermeleri için gerekçeler var demektir. Bu yol gösterme evrensel olan değerleri gerçekleştirmek için bilgiye dayanarak, bilen kişilerce yapılacaktır. Bilgi ise sürekli gelişen temsil (representation) içinde birikerek gelişecekti. Bir kez bilginin birikerek gelişmesi kabul edilince ilerleme ve gelişme fikri modernizmin ana çizgilerinden biri olarak kendisini kabul ettirecekti.

Toplumda ilerlemenin, çoğunlukla da doğrusal bir gelişme çizgisinin benimsenmesi, toplumların evrimsel kuramlarının belirlenmesini getiriyordu. Böyle üst anlatıların oluşması, tarihin öykü çizgilerine düzen getiren çerçeveler oluşturuyordu. Böyle çizgilerin varlığı, nesnel olduğu kabul edilen bilime dayandırılınca, bu çizgide toplumların ilerlemeleri evrensel bir toplumsal amaç haline geliyor ve uzmanların bunu gerçekleştirmek için "araçsal akıl" kullanmaları meşruiyet kazanıyordu. Bu ise bireylerin özgürlüğünün sınırlanmasını getiriyordu. Aydınlanmanın başlangıcında insanları özgürleştiren akılcılık, bu şekilde zaman içinde "araçsal akıl" ya da "teknik akıl" haline gelerek onların özgürlüğünü sınırlayan bir nitelik kazanıyordu.

Modernizmi sadece bilgiye yaklaşımıyla kavramaya çalışmak, bu yaklaşımın toplumsal işlevlerini kavramamız açısından yeterli olmaz. Aynı zamanda da ne tür bir toplum içinde yer aldığına, bu toplum içinde ne tür işlevler gördüğüne de bakmakta yarar vardır. Modernizm belli özellikleri olan bir toplum içinde yer alıyor ve ondan etkileniyordu. Modern toplumu gelenekselden ayıran özellikler; hızlı değişme, bu değişimin tüm yeryüzünü kapsamaması ve kendine özgü kurumsal yapılar geliştirmesiydi. Bu toplumda üretimde organik olmayan enerji kaynakları kullanılıyor, ürün metalaşıyor, ücretli emek ortaya çıkıyor ve nihayet ulus devlet doğuyordu. Bu toplumsal sistemin işlerliği için, bu ulus devletin sınırları içinde, bir dayanışma duygusu olan, hareketliliği yüksek, sürekliliğe sahip, kültürel homojenliği olan, birbirleriyle anonim ilişkiler içinde olan bireylerin oluşması gerekmektedir. Geleneksel tarım toplumundan, modern topluma geçebilmek için toplumsal ilişkilerin kısa aralıklı bir zaman ve mekandan, başka bir deyişle yerel bağlamından koparılıp çıkartılması daha belirsiz daha aralıklı bir zaman ve mekân bağlamına yeniden oturtulması gerekir. Toplumsal ilişkilerin yerel bağlamdan kurtarılıp yeni ve yerele bağımlı olmayan bir zaman ve mekân bağlamına oturtulması demek, toplumdaki kişilerin eskiden bilmedikleri tehdit ve risklerle karşılaşması demektir. Toplumda bu yeni risklere karşı da yeni güvence mekanizmaları ya da yolları geliştirmek durumundadır. Bunun gerçekleştirilmesi için; güçlü bir geleceğe ya da ilerlemeye yöneliş, bu yönelme de yol gösterecek uzmanlıkların oluşumu ve bunlara yüklenen güven ile yeni bir insan ilişkileri kalıbı ve semboller sisteminin kurulması gerekecektir. İşte modernizmin bilime ve ahlak alanına yaklaşımının ulus-devlet aşamasını gerçekleştiren toplumun bu gereksinmelerini karşılamakta işlevsel olduğu söylenebilir.

Modernizm projesi de toplumsal gelişmeden etkilenecek bazı değişiklikler geçirmiştir. Tek bir temsil biçiminin (mode of representation) olduğu kabulü, dünyada sosyalist hareketin gelişimiyle birlikte gevşemeye başladı, onun yerini evrensellik savlarını da koruyan, bir relativizm almaya başladı. Bir başka gelişme ise bilimin eylemin tek yol göstericisi kabul edilmesinin sonucu olarak ortaya çıktı. Bu inanç bilginin uygulamada başarılı olmasını gerektiriyordu. Oysa başarısızlık şu ya da bu şekilde ortaya çıkıyordu. Bu da geriye dönerek bilgiyi etkiliyordu. Uygulamada kullanılan bilgi başarısına ya da başarısızlığına göre geriye dönerek bilgiyi etkilemeye başlaması sonucu geriye dönüşlü (reflexive) düşünce biçimi gelişmeye başladı. Bu aslında bilginin uygulamayı denetlemesini sürdürülebilmesi için gerekliydi. Ama bu bir anlamda da aklın öneminin azalması demekti ve modernizm bakımından önemli bir dönüm noktasını gösteriyordu. Böylece insan eylemlerinin, toplumsal gelişmenin sistematik bir bilgisinin kurulabileceği konusunda bir şüphe belirmeye başlıyordu.

Modernizmin bilgiye yaklaşımında değişimler olurken insana yaklaşımı da eleştirilmeye başlıyordu. İnsanın değişmez özelliklerinin ve özünün bulunacağı savı metafizik olduğundan sorgulanıyordu. Nietzsche böyle bir öz varsa, bu özün ancak Dionysus mitinde bulunabileceğini, bunun da "yıkıcı yaratıcılık" ve "yaratıcı yıkıcılık" olduğunu söylüyordu. Böyle olunca insanın kendisini olumlamasının tek yolu, eylem yapması isteğini açık hale getirmesiydi. Tabii ki böyle bir öz kabul edilince modernizmin teknik aklının yol göstericiliğine olanak kalmıyordu. Nietzsche aydınlanmanın insanları özgürleştirme çabasına daha çok estetiği öne alan bir stratejiyle katılmaya çalışıyordu. Ona göre sanat ve estetiğin iyi ve kötünün ötesine geçebilme gücü vardı.

Bu ve başka örnekler modernizmin zaman içinde gelişerek yeni değişimlerin tohumlarını taşıyor hale geldiğini gösteriyor. Postmodernizm de bu gelişmeler içinde doğuyor.

III: Postmodernizm Denilince Anlaşılanlar

Postmodernizm her türlü belirlenmenin karşısında vaziyet alıyor. İster zaman içindeki gelişmelere ilişkin üst anlatılardan olsun, ister bir bütünün parçası olarak görülmekten kaynaklanan olsun tüm belirleyici söylemler kuşkuyla karşılanıyor. Böyle olunca determinizmin yani belirlenmenin yerini bir arada bulunma, bir yerel bağlam içinde yer alma ya da "contextual analiz" alıyor. Bir yapı oluşturma ya da sistem kurmanın yerine kolaj, montaj geçiyor. Bir toplulukta bütünlük, homojenlik, süreklilik ve belirlenimler görmenin yerini parçalanma, farklılık, belirlenemezlik, kaos, geçicilik ve süreksizlik görme alıyor.

Postmodernizm dış gerçekliğin nesnel ve kararlı temsil edilebileceği inancının bir aldaniş olduğunu kabul ediyor. Bu durumda epistemolojiyi reddederek onun yerine (hermeneutic) yorumbilimi koyuyor. Bu dış gerçekliğin varlığının reddi anlamına gelmiyor. Post modernizm bu tartışmadan kurtulmanın yolunu metin üzerinde çalışmakta görüyor. Görgülü algılamının yerini okuma alıyor. Böylece epistemolojinin çözülüşü ya da bitişi kabul edilerek, onun yerini metnin ya da söylemin yorumlaması alınca bunların her biri ya Foucault'da olduğu gibi "güç söylemi" ya da Lyotard'ta olduğu gibi bir "dil oyunu" niteliğini kazanıyor. O zaman da bu metinlerden birinin diğerine üstünlüğü kalmıyor.

Nesnel gerçekliğin bilgisinin olamayacağı kabul edilince bu bilgiye sahip olmanın, aydına ya da elite yüklediği öncülüğün, yol göstericiliğin dayanağı kalmıyor. Onun belki de tek sorumluluğu soru sormaya, eleştirici olmaya indirgeniyor. Başkasının adına karar vermek olanağı kalmıyor, karar sahibine yani bundan doğrudan etkilenecek olana bırakılıyor.

Kararın başkasına bırakılması yalnız epistemolojinin ve temsilin tükenişiyle ilgili değil, aynı zamanda metafizik insan kavramının tükenişiyle de yakından ilgili. İnsan bilimi geliştirmek için yapılan yapısalıcı

çabaların, insanın evrensel değişmez özünün bulunabileceği düşüncesi metafizik olarak görülüyor. Bu noktaya gelince evrensel bir ahlakın kurulması ümitlerin de tükendiğini kabul etmek gerekiyor.

İnsanın yaşadığı toplumda bir bütünlüğün bulunduğu ve onun tarafından belirlendiği yadsınca kişinin benliğinin de kişinin parçalanmış deneyi içinde çözüleceğini de kabul etmek gerekiyor. Bunun da bütünlüğü kalmıyor. Bu durumda kişinin uyum sorunlarının niteliği de değişiyor. Bütünlüğü ön plana çıkaran modern toplumda, kişinin yabancılaşma ya da paranoya duygusunun altında bulunması söz konusu olurken, parçalanmayı ön plana çıkaran postmodern toplumun kişisi şizofrenik etkiler altında bulunacaktır.

Sanatta elitist dışı seçimler meşrulaşmaktadır. Serbest piyasa popülizminin beğenileri ön plana çıkmaktadır. Baudelaire'in modernizmi tanımlarken dayandığı geçici ile kalıcı arasındaki gerilimin kalıcı yanı ortadan kalkmıştır. Geçicilik, süreksizlik, parçalanma ve kaos yanı kalmıştır. Buna paralel olarak bir derinlik arayışı kaybı olmuştur. Yüzeyle razı olunmuştur.

Modernizmde bilim ahlak ve sanat alanları arasında bulunan aşılamaz ayırım postmodernizmde anlamını yitiriyor. Epistemolojinin yerini yorum bilim alınca ahlak alanı ile bilimin ayrımının da anlamı kalmıyor.

Postmodernizmin kabullerinin de toplumsal sonuçları vardır. Her türlü belirlenmenin karşısında bulunan postmodernizm tarih içinde belirlenmenin de karşısındadır. Toplumsal ilerlemenin olabirliğini kabul etmemektedir. Bu olayların ve olguların zaman içinde belli bir sırayı izlemesi zorunluluğundan da vazgeçmek demektir. İşte bu noktada postmodernizmin özel bir anlam kazanan terimi "historicity" ortaya çıkıyor. Belki de bu terimi anlatmanın en iyi yolu mekânda kolaj ne ise zamanda "historicity" o demektir. Zaman ve mekânın simetrik konumu kolaj ile historicity'i de simetrik hale getiriyor. Modernizm düşüncesi olayların ve olguların kronolojik sıralanışında kesinliği gerektirirken, postmodernizmin "historicity" kavramında zamandaki sıralamada böyle bir kesinlik aranmaz, anakronik ve zamanında olmayanların oluşturabileceklerinin bulunmasını sürdürmek ister. Historicity'de bir anlamda geçmişin günü kurmakta kullanılabilmesini içerilmektedir. Ama bu kullanışta tarihi olana bir üstünlük atfedilmez, ona özel bir saygı duyulmaz. Bu kullanış tarihi bir tür talan etmedir, ondan kopmanın ya da kurtulmanın yoludur.

Kısaca modernizme referansla özelliklerini tanımlamaya çalıştığımız postmodernizmi henüz gerçekleşmiş bir dönüşüm olarak görmek doğru olmaz, hatta böyle bir dönüşümün başladığını bile söylemek zordur, bunu böyle bir geçişin olabirliğinin farkında olmak diye yorumlamak daha doğru olacaktır.

IV: Üç Post Modernist; Feyerabend, Lyotard Ve Derrida'nın Yaklaşımları

Postmodernist düşüncenin gelişmesine katkıda bulunan çok sayıdaki düşünür arasından bu üçünün seçilmesi hem aralarında bazı farklılıklar bulunması hem de adlarına çok sık referans verilmesi yüzündendir. Bunları sırasıyla ele alalım.

Paul Feyerabend anarşist çizgideki bir bilgi kuramcısıdır. Feyerabend toplumları ve toplumda yaşayanları bilim de dahil tüm ideolojilerden kurtarmak istemektedir. Feyerabend bilime bir üstünlük tanımamakta birbirine rakip ideolojilerden herhangi biri olarak görmektedir.17 ve 18 yüzyılda bilim aydınlanmanın ve özgürleşmenin bir aracı olmuştur. Önemli bir yarar sağlamıştır. Bu yüzyıllardaki yararı bugün de yararlı olmasını gerektirmez. Bugün devletle bütünleştiği için bu özgürleştirici işlevini kaybetmiştir. Bilim araçsal bir akılcılıkla kullanıldığı için köleleştirici bir işlev yüklenir hale gelmiştir.

Bilim önermelerinin dıştaki gerçekliğe tekabül ettiği yani doğru olduğu iddiasında bulunmaktadır. Feyerabend'e göre bir ideolojinin doğruluğu savı onun dogmatik savunmasından başka bir şey değildir. Ayrıca insanların gerçeği izlemesi için bir zorunluluk yoktur. İnsanın yaşamı birçok başka düşünce tarafından da yönlendirilebilir. Gerçek (truth) sadece bunlardan biridir.

Feyerabend'e göre bilimin diğer ideolojilere üstünlüğü gösterilemez. Hem metodoloji kökenli savlarla bilimin mükemmelliği kurulamaz. Kuramların olgularla tekabüliyeti sıkı bir şekilde kurulamamaktadır. Çünkü bizim olguları algılamamız büyük ölçüde kuramlar tarafından etkilenir. Kuramlar ancak başka kuramlara referansla varlıklarını korumaktadır. Bir teorinin geçerliliği daha kapsamlı bir kurama göre kurulmaktadır. Bu nedenle bir kuramın diğerine üstünlüğü gösterilemez. Bir kuram Popper'a göre yanlışlığı gösterilirse elenmektedir. Bu çok sıkı bir kuraldır. Feyerabend'e göre pratikte böyle bir elenme olmamaktadır. Gerçekte bilgi alanı birçok alternatif kuramın bir arada bulunduğu, bir arada yaşadığı bir alandır. Yani her şey olabilmektedir. Bilimin metodolojik olarak mükemmelliği kurulmadığı gibi uygulamaya yol göstermekteki üstünlüğü de gösterilemez. Bu tarihteki birçok örnek olaya bakılarak kolayca gösterilebilmektedir.

Bilimin bugün için görünürdeki üstünlüğü sahenin pek işine gelir biçimde düzenlenmesi yüzündendir. Bugün eğitimde bilim bir yüz yıl önce dinin okutulduğu gibi okutulmaktadır. Devlet ile bilimin bu bütünlüğü ayrılmadan bilginin özgür gelişimi olamaz.

Dünyanın düşünce gelenekleri içindeki Hristiyanlar, Müslümanlar, rasyonalistler, Marksistler, hatta liberalistler için tek bir gerçek vardır. Bunların hepsi bu tek gerçeğin egemen kılınmasını isterler. Onlar için tolerans bu gerçeğin dışında olanın bu gerçeğe gelmesi için güler yüz gösterilmesi demektir. Oysa tolerans, bu gerçekle, bu gerçeğin dışında olanların, birlikte yaşamasına olanak vermektir. Feyerabend'e göre, bir toplum bilim de dahil tüm geleneklere eşitlik sağlamalıdır.

Feyerabend bilginin üstünlüğü inancının aydınlara toplumda ayrıcalıklı bir yer sağladığını belirterek relativizmin aydınlara toplumdaki yerini tehdit ettiğine dikkati çekmektedir. Feyerabend'e göre temel kuramsal sorun akıl ile uygulama arasındaki ilişkiyi kaldırmaktır. Akıl ile uygulama arasındaki ilişkiyi kurduğunu söyleyen uzmanların kararları çoğu kez ön yargılıdır, güvenilir değildir, dışarıdan denetlenmelidir. Özgür yargılama "gerçeğin ve uzman kanaatinin" üzerindedir. Bu nedenle bilim sokaktaki adam tarafından denetlenmelidir.

Jean François Lyotard Postmodern Durum adını verdiği bu konudaki tartışmalarda çok yankı uyandırmış olan kitabında dünyadaki en gelişmiş toplumlarda bilginin durumunu betimlemeye çalışmıştır. Onun için kitabına bu adı vermiştir. Lyotard'ın probleme temel yaklaşımı temsil krizini (crisis of representation) aşabilmenin yolunu aramaktır. Bunu temsile dayanan bilim pratiklerinden temsile dayanmayan pratiklere sığınarak yapmaya çalışmaktadır. Bunun için de dildeki incelemelere yani dilbilime (linguistic) başvurmaktadır. Bunu yaparken de dilbilimin pragmatizmini ön plana çıkarmaktadır. Lyotard'ın bilgi ve bilim bakımından temel görüşü, bir "consensus" arayışı olmayıp, bir paraloji (mantiğe aykırı) pratiği olarak kararsızlıklar arayışı olduğu biçimindedir. Artık bilginin iç tutarsızlıklardan kurtulabileceğini ummamaktadır.

Lyotard bilimin sadece gerçeği (truth) aramadığını aynı zamanda da kendini meşrulaştıran söylemi oluşturduğunu söylemektedir. Bu işlevi felsefe görmektedir. Her modern bilim bir üst söylemle (metadiscourse) kendini meşrulaştırır. Tinin diyalektiği, anlamın hermeneutiği, öznenin özgürleşimi ya da zenginliğin yaratımı gibi (grandnarrative) üst anlatılar bu işlevi yerine getirmektedir. Lyotard'a göre postmodernizm bu üst anlatılara kuşku ile bakmaktadır, bunlar çökmüştür. Bunun nedeni de metafiziğin ve üniversitenin krize uğramasıyla ilgilidir. Postmodern bilgi artık otoritelerin bir aracı

değildir, farklılıklara duyarlılığımızı artırmakta, bizim ortak olarak kabul edilene uymayana tolerans gösterme kabiliyetimizi yükseltmektedir.

Lytard bilgisayarlaştırılmış ve bilginin üretimin esas gücü haline geldiği, ulus devletin geçmişte toprağını korumada gösterdiği duyarlılığı şimdi bilginin kontrolünde göstermeye başladığı toplumlardaki, meşrulaştırma işlevinin yerine getirilmesinde bilginin konumunu ele almaktadır. Bu işlev iki tür bilgi tarafından yerine getirilmektedir. Bilimsel bilgi tüm bilgi alanın kapsamamaktadır. Bununla yarışan, çelişen bir bilgi çeşidi daha vardır o da anlatı (narrative)dır. Bu ikinci tür bilgi geçmişte olduğu gibi günümüzde de işlev görmektedir.

Bilimin meşruluğu sorunu Platon'dan beri kanun koyucunun meşruiyetiyle ilişkili görülmektedir. Neyin doğru olduğuna karar verme hakkı, neyin haklı (adil) olduğu kararını vermeden bağımsız kalamamaktadır. Yani bilim denilen dil ile ahlak ve politika denilen dil arasında bir iç bağıntı vardır. Günümüzde ise, bilim yeni teknolojiler yoluyla egemen güçlere daha da çok teslim olmuş durumdadır. Bilgi ve güç aynı sorunun iki ayrı yüzüdür. Bilgisayar çağında, bilgi sorunu daha çok hükümet sorunu haline gelmiştir.

İşte bu olguyu analiz edebilmek için Lyotard yöntem olarak Wittgenstein'in başka bir amaçla geliştirdiği "dil oyunları" kavramından yararlanılmaktadır. Dil oyunları ile kastedilen değişik söylenim türlerinin kuralları içinde kalarak sürekli bir mücadelenin sürdürülmesidir. Bu dil oyunlarının özelliklerini Wittgenstein şöyle tanımlamıştır;1) dil oyunlarının kuralları kendi içlerinde kendi meşruluklarını taşımazlar, ama oyuncular arasında açık ya da üstü kapalı olarak üzerinde uzlaşmıştır,2) eğer kural yoksa oyunda yoktur, kuraldaki en küçük değişiklik oyunu değiştirir. Kurala uymayan bir ifade ya da hamle oyuna dahil değildir,3) her ifade oyunda bir hamledir. Konuşmak mücadele etmektir. Bu mutlaka kazanmak anlamında değildir. Bir hamlenin keşfedilmesinden alınan tat için de yapılmaktadır. Dil ve sözün gelişimi sürecinin arkasındaki kelimelerin, ibarelerin anlamının sürekli değişiminin keşfi de büyük haz vermektedir. Ama bu haz bile bir tür başarıya bağlı olacaktır. Bir toplulukta heterojen öğelerden oluşan, değişik dil oyunları yer almaktadır. Bunlara dayanarak sadece yerel determinizmler oluşturulabilmektedir.

Meşrulaştırmada dayanılan toplumsal bağ ancak dil hamlelerinde ya da dil oyunlarında gözlemlenebilecektir. Bu gözlemi yapabilmek içinde topluma hangi temsili tasarım içinde yaklaşıldığına açıklık kazandırmak gerekecektir. Modern düşüncede genel hatlarıyla toplumları iki farklı kavramsal betimleme biçimi vardır. Bunlardan birincisi topluma kendi kendini düzenleyici işlevsel bir bütün olarak bakmaktır. Buna göre sistemin esas amacı girdileriyle çıktıları arasındaki ilişkileri optimize etmek ve performansını etkinleştirmektir. Bu yaklaşım teknokratlara çok çekici gelmekte ve onları sistemi tek ve bütün pratiklerle yönlendirme eğilimine itmektedir. Bunu Horkheimer akıl paranoyası diye adlandırmıştır. İkincisi Marksizm'in toplum modelidir. Bu çatışmacı eleştirel model içinde bilginin işlevi farklı olacaktır. Modern toplumlarda toplumun iki farklı türde modelleştirilmesi ya da temsil edilmesi birbiriyle yarışan iki model olarak varlığını korurken iki farklı bilgi yaklaşımı da sürekli olarak kendilerini yeniden üretebilmişlerdir. Bunlardan birini seçmenin yolu bulunamaz, bu seçim keyfi olmak durumundadır. Modernizm seçme sorunundan kaçınmanın yolunu bilgiyi ikiye ayırmakta bulmuştur. Bunlardan birincisi doğrudan maddelere ve insana uygulanacak sistem içinde üretici güç olarak işleyecek pozitivist bilgidir. Diğeri ise değerler ve amaçlar üzerinde duran, eleştirel, düşünsel ya da yorumsamacı bilgi olmuştur.

Postmodernizmde bilgiyi böyle ikiye ayırma, artık bir çözüm olmaktan çıkmaktadır. Ulus devletler, partiler, kurumlar, tarihsel gelenekler çekiciliğini kaybetmektedirler. Bunlara ve üst anlatıların çökmesine bakarak toplumsal bağların tamamen çözüleceği, atomlaşmış bireylerden oluşan toplulukların ortaya çıkacağı düşünülmemelidir. Bir kişi tek başına çok şey ifade etmez, ama hiç bir

kimse bir ada değildir. Her kişi eskisinden daha hareketli ve karmaşık bir ilişkiler ağına sahiptir. Bir toplumdaki en az ayrıcalıklı kişi bile tamamıyla güçsüz değildir. Bu ilişkiler ağı içindeki kişilerin toplumsal bağlarının nasıl kurulduğu bir "dil oyunu" sorunu olmaktadır. Bu bağın kavranmasında toplumsal ilişkilerin sadece iletişim anlayışı çerçevesi içinde düşünülmesi yetersiz kalmaktadır. Topluma bu biçimde bilginin iletişimi ile çalışan bir "cybernetic" makine olarak bakmak yetersizdir. Böyle bir makine ancak önceden verilen bir programı gerçekleştirebilir. Bilginin cybernetic makine dışındaki etkisini, toplumun agonistik (münakaşayla istediğini elde etme) yönü sağlamaktadır. Bunun için de dil oyunlarına eğilmek gerekmektedir. Toplumda yeni olanı anlamak için dil oyunlarını ele almak gerekir, sadece "innovation" üzerinde durmak yeniyi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle toplumsal bağların niteliğini kavramakta dil oyunları özellikle önem kazanmaktadır. Bu bağların niteliğini belirleyecek olan potansiyel dil hamleleri üzerine toplumsal kurumların koyduğu sınırlar değişmez değildir. Bunu da değişme içinde kavramak gerekir.

Lyotard toplumsal bağın doğasını incelerken dil oyunlarının işlevine açıklık kazandırdıktan sonra anlatı türü (narrative) ve bilimsel bilginin pragmatikliğini ele almaktadır. Anlatı alışılmış genel olarak günlük hayatta kullanılan bilginin özlü bir biçimdir. Dil oyunlarında kullanılan bilgi de anlatı türündedir. Gücünü ve ehliyetsini ifadede ana biçim olarak anlatıyı benimseyen bir topluluğun geçmişi hatırlamasına gerek yoktur. Anlatılar geçmişe referans veriyormuş gibi görünseler de bunlar gerçekte tamamen güncel aittir, geçmiş buna anlamına önem vermeden okunan bir ezber gibi eklenmiştir. Bilimsel bilgi öyle bir dil oyunu gerektirmektedir ki diğerlerinden ayrılan biri korunsun tüm diğerleri elensin. Korunanı belirleyen ölçüt ise onun doğru olması ya da dış dünyada geçerliliğinin sınanmasıdır. Bu niteliği ile toplumsal bağın kurulmasına yardımcı olan anlatılardan farklıdır. Toplumsal bağın kurulmasına doğrudan katkıda bulunmaz ancak dolaylı olarak yardımcı olur. Bilimsel bilgi her zaman yanlış çıkarılabilecektir. Yanlış çıkarılma yoluyla gelişen bir birikme süreci içindedir. Yanlış çıkarılanın yerine geçen eskisinden daha çoğunu açıklayacaktır. Böylece bilim oyunu zaman içinde gelişen bir yapıdadır, yani hem bir anı hem de bir projedir. Bir bilimsel bilginin geçerliliği anlatsal bilgi ile sınınamaz aynı biçimde de anlatsal bilginin geçerliliği de bilimsel olarak gösterilemez. Her ikisinin geçerlilik ölçütleri farklıdır.

Bilimsel bilginin meşrulaştırılması sorunu Platon'un diyaloglarında da vardır. Burada bilimin meşrulaştırılmasına çözüm bilimin içinde değil bunun dışındaki anlatıda bulunmaktadır. Modern bilimde ise meşrulaştırmada iki özellik ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi meşrulaştırmanın dışta değil bilim oyununun içinde gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Bir kanıtlamayı nasıl kanıtlarsınız sorusunun yanıtını metafizikte bulma çabası terkedilmiştir. Doğruluğun koşullarının ne olduğu sorusunun yanıtı bilimsel oyunun içine alınmıştır. Bu sorunun yanıtı bilimsel tartışma içinde verilecektir. Kuralların iyi olduğunun tek kanıtı bu konuda uzmanların hemfikir olmasıdır. Meşrulaştırmadaki ikinci özellik Avrupa'da burjuvazinin geleneksel otoritelerden kurtulmasıyla ilişkilidir. Toplum için karar verme hakkına sahip olanın halk olarak belirlenmesi, anlatsal bilginin meşrulaştırmadaki işlevine yeni bir doğuş yaşatmıştır. Halk, bilim adamlarının neyin yanlış, neyin doğru olduğunu tartıştığı biçimde kendi arasında neyin haklı olup, neyin haklı olmadığını tartışmaktadır. Bilim yasalarının birikimi gibi halk da medeni yasaları (ahlak alanı) biriktirmektedir. Bilimin paradigmaları gibi halk uzlaşım kuralları üretmektedir. Burada müzakere içinde oluşan bir bilgi söz konusudur. Buradaki halk gerçekte devletle iç içedir. Bu bilgi halkın geleneksel bilgisinden farklıdır. Hatta onu tahrip etmektedir. Devlet içsel olarak bilimsel bilgiyle kaynaşmış olmaktadır.

Günümüzde yani postmodern toplumda bilginin meşruluğunun giderilmesi (delegitimation) süreci gelişmeye başlamıştır. Üniversitenin yüklendiği, bilimsel bilginin spekülatif birliğini kurma işlevi gerçekleştirilmemektedir. Bilimin gösterimsel önermelerinin dışında kalan, pratik öznenin eylemini yönlendiren bütünüyle farklı buyurucu dil oyunlarının meşrulaştırılmasında istemin otonomisi yeterli

olamamaktadır. Üst anlatılar, bilginin birliğini kurmakta ister spekülâtif ister özgürleşme anlatıları kullansın saygınlığını kaybetmektedirler. Bu çöküşte teknolojiye hızlı gelişmenin payı yüksektir. Bilimsel bilginin birliğini sağlayan spekülâtif oyun bir içsel erozyon içindedir. Her bilimin yerini bulduğu ansiklopedik doku gevşemekte her bilim kendi gelişmesinde serbest kalmaktadır. Aydınlanmadan kaynaklanan ahlaki ve politik pratiği özgürlükle temellendiren diğer meşrulaştırıcı söylemin içsel erozyonu da daha az değildir. Burada akli bilişsel ya da kuramsal ve pratik akıl diye ikiye bölme de bilimin meşrulaştırılmasına bir saldırı olarak görülebilir. Bilim oyununu diğerleriyle eşit bir düzeye getirmektedir. Bilim kendi oyununu oynamakta, diğer dil oyunlarını meşrulaştırmakta yetersiz kalmaktadır. Buyurucu (emperatif) oyun da yetersiz kalmaktadır.

Bilimsel bilginin üretilmesini sağlayan araştırma ve yeniden üretimini sağlayan eğitimin meşrulaştırılmasında (performativity) başarı ya da işlevini yerine geçmeye başlamıştır. Bilimin kanıtlanma süreçlerinde bir çeşitlenme ve karmaşıklık derecesinde bir artış olmuştur. Kanıtlamanın yerini optimal performance almaya başlamaktadır. Teknoloji ve kar arasındaki organik bağ teknoloji ile bilimin birliğinin önüne geçmektedir. Önem verilen amaç güçtür. Bilim adamları, teknisyenler ve araçlar hepsi gerçeği bulmak için değil, güç sağlamak için satın alınmaktadır. Yasaların normatifiğinin yerine, süreçlerin başarmadaki etkinliği geçmektedir. Bir kişi teknolojiyi denetimini güçlendirerek gerçeğe yaklaşmasını artırır, doğru ve haklı olma olasılığı artar. Öte yandan bir kimse karar verme otoritesine sahipse ve bilimsel bilgiye ulaşabiliyorsa teknoloji güçlenir. Başka bir deyişle, gücün artışı kendi kendini meşrulaştırmaktadır. Bu da gittikçe veri stoklaması ve onun ulaşılabilirliği ile bilginin iş görürlüğü alanına yönelmektedir.

Lyotard bilimsel bilginin pagmatifiğindeki bu gelişmeyi anlattıktan sonra postmodern bilimi kararsızlıkların araştırılması olarak tanımlamaktadır. Bilimsel bilgi determinizm bunalımına çözüm aramaktadır. Bunun çözümü için bilimsel oyunda yeni hamlelerin, hatta dil oyununda yeni kurallarının keşfedilmesi gerekmektedir.

Determinizm işlevini başarıyla yerine getirme (performativity) yoluyla meşrulaştırmanın dayandırıldığı bir hipotezdir. Bu hipoteze göre bir sistemin girdi çıktı oranları denetlenerek, göreceği işlevler önceden kestirilebilecektir. Bu pozitivist etkinlik (efficiency) felsefesi içindeki bir ele alıştır. Lyotard'a göre bu pozitivist anlayış içinde bilim gelişemez. Bilimsel bilginin gelişimi; karşı örneklerin ortaya çıkarılması, var olan yasalar içinde kavranılamaz olanın keşfedilmesi, paradoks gibi görünen bir savın desteklenmesi vb. yoluyla olur. Bunların hiçbirinde ise doğrudan bir etkinlik sağlama kaygısı yoktur.

Pozitivizmin bilim anlayışı içinde, eğer bütün değişkenler tam olarak biliniyorsa sistemin bir periyod sonrasının tam olarak kestirilebileceği varsayılmaktadır. Buna Laplace determinizmi de denilir. Kuantum mekaniği ve atom fiziğindeki gelişmeler bu ilkenin uygulanabilirliğinin sınırlarını ortaya koymuştur. Bu sınırlardan biri bir sistemin bir andaki durumunun tam bir betimlemesinin yapılamayacağına açıklık kazanması olmuştur. İkincisi ise bir sistemin işlevliliğinin eksiksiz denetlenebilmesinin olanaksızlığıdır. Laplace determinizmi, bir sistemin total bilgisinin ulaşılabilir fakat kavranılabilir sınırları içinde, kullanılmaya devam etmektedir. Ama kuantum kuramı ve mikro fizikteki gelişmeler kestirilebilir yörünge düşüncesinin radikal biçimde gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Belirliliğin artışıyla belirsizliğin azaldığı doğru değildir.

René Thom Laplace determinizmindeki, hatta olasılıklı kuramlardaki sabit bir sistem varsayımını sorgulamıştır. Bu sistemlerin aniden çıkan değişikliklerinin, betimlenmesine olanak veren bir matematiksel dil olarak katastrofi kuramını geliştirmiştir. Bu yolla determinizmden daha genel bir postulat ortaya koymuştur. "Bir sürecin az ya da çok belirlenmiş karakteri, sürecin yerel durumu tarafından belirlenmektedir. "Determinizm kendisi de belirlenmiş bir işleştir. Bu türde belirlenmiş olmayan işleştireler de olanaklıdır. Katastrofi kuramı her ikisine de olanak vermektedir. Determinizm

olarak görülenler ancak bu genel kuram içinde yerel adalar durumunda kalmaktadır. Katastrof modeli içinde tüm nedensellikler çatışmaya indirgenmektedir. Katastrofik antagonizm temel kural olmaktadır.

Bilimsel bilginin matematiksel dili olarak türevi alınabilen sürekli fonksiyonlar ve buna dayanarak kestirimde bulunma önemini kaybediyor. Postmodern bilim; kendisini karar verilemezler, açık denetimin sınırları, eksik enformasyon tarafından karakterize edilen çatışmalar, "fracta", katastroflar ve pratik paradokslarla ilgili kılarak, kendi evrimini süresiz, katastrofik, yenilenemez ve paradoksal olarak kurumsallaştırıyor ve bilgi kelimesinin anlamını değiştiriyor, böyle bir değişimin nasıl yer alabileceğini açıklıyor. Bir anlamda bilineni değil bilinmeyi üretiyor. Böyle bir bilim anlayışında meşrulaştırma işlevini etkin olarak yerine getirmeye dayandırılmamaktadır. Meşrulaştırma paralojiyle sağlanmaktadır.

Postmodern bilimsel bilginin meşrulaştırılmasında meta anlatılara başvuramıyoruz. Küçük anlatılar imgelemsel yeniliğin esas formu olarak kalmaktadır. Uzlaşım ilkesi de geçerliliği sağlamakta artık yeterli olamamaktadır. O halde sorun sadece paraloji üzerine kurulmuş bir meşrulaştırmanın olup olamayacağıdır. Paraloji yenilikten (innovation) farklıdır. Yenilik (innovation) sistemin denetimi altındadır, onu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Varolan bilim pragmatizminin farklılaştırıcı, imgelemsel ya da paralojik etkinliğinin işlevi, buyurucu meta anlatılara işaret etmek ve oyunculara farklı olanların kabul edilmesi için istekte bulunmaktır. Bunun yegâne meşrulaştırıcı yönü yeni düşünceler ya da önermeler üretilmesine olanak vermesidir. Bilimin pragmatizmini analiz ederken Lyotard, uzlaşımın tartışmanın amacı değil, sadece bir durumu olduğunu göstermektedir. Tersine tartışmanın amacı paralojidir. Uzlaşım (consensus) artık şüpheli bir değer haline gelmiştir. Ama adaletin ne modası geçmiştir ne de şüphelidir. O halde uzlaşımına bağlı olmayan bir adalet ideası ve pratiğini yakalamamız gerekir. Bunun için atılabilecek ilk adım dil oyunlarının farklı biçimliliğinin tanınması ve dil oyunlarını eşbiçimli olarak kabul etmeye zorlayan baskının reddedilmesidir. İkinci adım ise oyunun kuralları ve yapılabilir hamleler üzerindeki uzlaşımın yerel ve mevcut oyuncularca yapılması ve en sonunda bu uzlaşımın iptal edileceğinin bilinmesidir. Bu durumda meta buyurucular mekânda ve zamanda sınırlı ve çok sayıda olacaktır. Bunun en önemli sonucu bir paraloji arayışı olmasıdır. Bu aynı zamanda bilinmeyi ve adaleti arayışın da politikasıdır.

Üzerinde duracağımız üçüncü düşünür Jacques Derrida olacaktır. Derrida radikal yorum bilim (hermeneutic) yapmaktadır. Epistemoloji bilginin nasıl olanaklı olduğunu araştırıyor. Bunun için epistemolojide insan zihninin dış gerçeği temsil edip edemeyeceği sorunu ön plana çıkıyor. Oysa yorum bilimde anlamın olanaklı olup olmadığı, yani bilginin anlama bağlamına göre göreliliği ortaya konuluyor. Bu halde de esas sorun bir metnin ne biçimde okunacağı haline gelmektedir. Derrida'nın da esas üzerinde durduğu bir metnin okunması üzerine düşünmek oluyor.

Metni üzerinde çalışılan nesnel bir gerçeklik olarak almanın iki sonucu vardır. Bunlardan birincisi dış gerçekliğin zihinde temsil edilebilirliği sorunuyla karşılaşmaktan kurtulmaktır. Bu dış gerçekliği yadsımak değil, bunun niteliği üzerinde durmamak oluyor. Buna karşılık yüklenen ise paha ilerlemeden vazgeçmektir. İlerleme kavramı temsil ile yakından ilişkilidir. Aşama aşama gerçeğe yaklaşılabilirliği kabulü terk ediliyor. İkinci sonuç olarak, metni yazanın niyetinin ne olduğunun araştırılması terk ediliyor. Niyet sınanamaz bir hipotez haline geliyor. Okunan ve anlam verilmeye çalışılan sadece metin ne ise o oluyor.

Derrida'nın metnin okunması üzerindeki yorumlarında gizli bir anlam arayışı ya da dış gerçeklikle ilişkili bir nedensel ilişki arayışı yok. Kullanılan dilin semantik özelliklerine eğilmiyor. Çözümlemesini dilin sentaks özellikleri üzerine kuruyor.

Derrida'ya göre bir metni yazan yazarlar onu diğer metinleri esas alarak yaratıyorlar. Başka bir deyişle bir metin ancak bir başka metine referans verebilmektedir, çünkü bir dil için anlamı belirleyecek tek bir

başvuru çerçevesi (transendental signified) kurulamaz. Bir toplumdaki kültürel yaşam birbirine göndermeler yapan bir seri metinden oluşmaktadır. Bu yaşamda birbiriyle kesişen metinler yeni metinler üretmektedir. Bu metinler arasındaki göndermelerin oluşturduğu dokumanın kendine özgü bir dinamiği ve yaşamı vardır. Metinlerin birbiriyle sürekli karşılıklı etkileşimi yüzünden, bu metinlerin anlamına hâkim olmaya çalışmak boşuna bir çabadır. Ne tek, ne de kararlı bir anlam üretilmektedir. Metin hem üretenin hem tüketenin anlam üretime katıldığı bir şey olmaktadır. Bu katılımın maliyeti ise bir ölçüdeki iç tutarsızlıktır.

Bir metnin dekonstrüksiyonu için Derrida bir metnin içine bakıyor, bir metni diğerine çözüyor ya da bir metni diğerine inşa ediyor. Dekonstrüksiyon yazarın anlamı dikte etme gücünü elinden alıyor. Derrida'nın dekonstrüksiyonu bir metnin nasıl çalıştığından çok, nasıl çalışmadığını ya da kendi aleyhine çalıştığını gösteriyor. Dekonstrüksiyon stratejisi metnin dayandığı kavramların hiyerarşisini belirleyip onu tersine çevirmeye, metnin oluşturduğu sistemde yer değiştirmeleri yapmaya dayanıyor. Bu ona müdahale imkanlarının nerede olduğunu gösteriyor. Karar verilemez karşıtlıkları sergileyerek metnin yorumunun değişmesini hızlandırıyor. Bu değişme kaçınılmaz tek bir yoruma yaklaşmayı sağlamıyor, tersine dekonstrüksiyon pratiği yorumların çeşitlenmesini artırıyor.

Derrida'nın difference kavramı hem farklı olmayı hem de kararı başkasına bırakmayı içeriyor. Derrida'nın dekonstruktivizmi strukturalizmde metafizik bir kalıntı görmektedir. Strukturalizmin değişmez bir insan kavramı geliştirmesine karşı çıkmaktadır. Bir toplum ve eylem metin üzerinden yorumlanmaktadır. Her yorumlama kişinin kendini anlayışıyla yüküdür. Her yorumlamanın tarihsel bir yaşamı ya da sınırları vardır. Bu nedenle hep yeniden yorumlama yapılmalıdır. Derrida'ya göre yorumlardan bağımsız bir kişi ya da benlik yoktur.

Derrida epistemolojiye karşı çıkarak yorum bilim alanını benimserken, geleneksel yorum bilimden önemli bir ayrılma gösteriyor. Geleneksel yorum biliminde dekonstrüksiyondan sonra varılmak istenilen bir aşama olarak rekonstrüksiyon vardır. Metnin arkasındaki bütünlüğü keşfederek, gerçeği yeniden kurmaya çalışır. Derrida bu konuda bulaştırma (dissemination) kavramını getirerek yeni bir tutum içine girmiştir. Derrida'nın böyle bir yaklaşımı önermesindeki temel dayanağı karar verilemezlik olmaktadır. Bu rekonstrüksiyonu engellemektedir. Derrida 'da karar verilemezlik syntax düzeyinde ortaya konulmaktadır. Karşıt anlamlar ya da karar verilemezlik önce bir kelimedede ya da bir ifadede saptanmaktadır. Bundan sonra hiç bir ahlaksal ya da metodolojik zorunluğa bağlı olmadan sentaksa ilişkin bağlarla yayılımı yorumlama oyunu içinde ele ele alınmaktadır. Derrida'ya göre karar verilemezi saptamakla yetinmesi yorum bilimin fakirliğini göstermektedir, yorumun zenginleşmesi ve renklenmesi "dissemination" ile olmaktadır. "Hermeneutic" in sınırına ulaştığı noktada, "dissemination" henüz başlamaktadır.

Postmodernizm tartışmaları içinde çalışmalarına sık sık başvuru olan bu üç düşünürün bilgiye yaklaşımlarında çok ciddi farklılıklar olduğu açıktır. Feyerabend'in birçok geleneğin bir arada bulunabileceğini kabul eden çoğulcu bilim yaklaşımı ile Lyotard'ın dil oyunlarına dayanan yalnızca yerel belirlenmelerin olanaklı olduğunu ileri süren, bilimin paralojilerle gelişeceğini söyleyen yaklaşımı ve en nihayet Derrida'nın metinlerin yorumunun sürekli değiştiğini ve metinlerdeki karar verilemezliklerin "disseminate" ettiğini kabuleden yaklaşımları arasında önemli farklılıklar hatta uyumsuzluklar vardır. Bunların her birine dayanarak, bilginin gelişimi için değişik senaryolar kurulabilir. Oysa postmodernizm ne bu senaryolardan biri doğrultusunda ilerlemeyi öngörmektedir ne de bu değişik yaklaşımların içsel bağlantısını kurmaktadır ya da birinden diğerine geçişlerin açıklamasını yapmaktadır. Ama bunların hepsinin görünen ortak özelliklerini kapsayan bir genelleme ile postmodernizm tanımlanmaya çalışılmaktadır. Tanımlamaya bu şekilde yaklaşıncı, değişik düşünce biçimlerinin, parçalılık, geçicilik, belirlenemezlik gibi ortak özelliklerinin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bu da postmodernizm tanımlamalarının kaçınılmaz olarak çok betimsel ve yüzeysel düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

V.Sonuç Yerine: Post Modernizmin Kent Planlamasına Yansımaları Üzerine

Bilgiye yaklaşımda modernizm dışı eğilimleri saptadıktan ve bir kısmı üzerinde bir ölçüde ayrıntılı olarak durduktan sonra bu düşünce biçimindeki değişikliklerin pratikteki yansımalarının ne olacağı ilk akla gelen soru olmaktadır. Yazının sonuç bölümünde bu soruyu yanıtlamakta yarar vardır. Bunu yanıtlamanın bir yolu da bir uygulama alanında yaratabileceği değişiklikler üzerinde durmak olabilir. Böyle bir uygulama alanı olarak postmodernist düşüncelerin etkilerinin görülmeye başladığı kentsel planlama alanını seçebiliriz.

Tüm planlama yaklaşımları gibi kent planlaması da modernist bir projedir. Modernist kent planlaması anlayışı kentin bir bütün olduğu ve bu bütünlüğün her parçayı sıkı olarak belirlediği kabulü altında gelişmiştir. Modernistler büyük ölçekli, metropoliten alanın tümünü kapsayan, teknik rasyonellik anlayışı içinde etkinliği ön plana alan planlar yapmaya çalışırlar. Planlama yaklaşımları rasyonel-kapsamlı (comprehensive)dir. Bu durumda mekân toplumsal amaçlarla biçimlendirilecek bir şey olarak görülmektedir. Bu biçimlenme denetim altına alınmalıdır ve alınabilir. Bu kaygılar da tek işlevli zoning anlayışını getirmiştir. Böyle bir planlama içinde yapıların kitlesel metodlarla üretimi olanaklı hale gelmiştir. Ekonomik büyümeyi, toplumsal refahı ve eşitliği artıracak biçimde mekansal dokunun ve ulaşımın rasyonalizasyonu sağlanmıştır.

Bu planlama yaklaşımının ortaya çıkardığı kentler sıkıcı, tekdüze ve vulgar olmakla eleştirilmiştir. Kent kitle üretiminin, kitlesel tüketimin kurbanı haline gelmiştir. Kentte oturanların rasyonalizme teslim edilemeyeceği söylenir hale gelmiştir. Kentin plancıların, bürokratların, firma elitlerinin totalitarizminden kurtarılması savunulmaya başlamıştır. Büyük ölçekli modellerin cenaze marşı yazılmıştır. Bugün için kentsel gelişmeye çok farklılaşmış mekanların ve karışımlarının bir kolajı olarak yaklaşan çoğulcu stratejiler içinde yaklaşmaktadır.

Postmodernizm mekânın, otonom ve bağımsız olduğu, estetik amaç ve ilkelerle biçimlendiği, bu biçimlenmenin toplumsal amaçlarla ilişkili olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Çıkarlarla yoğrulmamış güzellik, tek başına, amaç haline gelebilmek için yeterli bulunmaktadır. Kentin bir bütün olarak görülmesinden ve bu bütüne ilişkin hedeflerin konulmasından vazgeçilince kent; parçalı, geçmişin değişik formlarının üst üste geldiği, değişik kullanışların bir kolajından oluşan, birçok ögesinin de geçici olduğu bir oluşum olarak algılanmaktadır. Kentin böyle algılanması halinde rasyonel- kapsamlı planlama anlayışının yerini değişik projelerden oluşan bir plan anlayışı ve kentsel tasarım projeleri ön plana çıkmaktadır. Postmodernist çizgide daha radikal bir tutum alınır, tam katılımcı, plancının oyunun belirleyicisi olduğu değil, oyunun bir parçası haline geldiği bir planlama anlayışı ortaya çıkacaktır.

Postmodern plancı ya da tasarımcılar, kullanıcılar ya da kentte yaşayanlarla karşılıklı iletişim içinde bulunmayı, daha kolayca kabul edeceklerdir. Oluşan çevreyi kendileri denetlemekten vazgeçeceklerdir. Çevrenin, içinde yaşayanlarca, kendi kendini çeşitlendirmesini, anlamın sürekli olarak değiştirmesini, kabul edeceklerdir. Bu tasarımda bir kent ya da metropol bir anarşik ve arkaik, sürekli kendini yenileyen anlamını değiştiren bir işaretler ve semboller sistemi olarak görülmektedir. Postmodernizm bu sistem içinde modernizm gibi bir iç anlam bulmaya çalışmaz. Bu popülist bir bakış açıdır. Hatta serbest piyasa populizmi olarak da görülebilir. Beraberinde bir derinlik kaybını da getirmekte, kente bakışı yüzeyselleştirmektedir. Ama postmodernizmde zaten yüzeyselliğe olumsuz bir değer yüklenmesi sözkonusu değildir.

Boris Hessen ve Clifford D. Conner'ın Bilim Tarihine Yaklaşımlarının İncelenmesi

Examination of Boris Hessen's and Clifford D. Conner's Approaches to The History of Science

Kemal YILMAZ

Ankara Üniversitesi,
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi,
Sıhhiye/ANKARA
a.kemal.yilmaz@gmail.com

Makale Bilgisi

Gönderildiği Tarih: 02.02.2017
Kabul Edildiği Tarih: 15.02.2017
Yayınlandığı Tarih: 27.02.2017

Article Info

Date submitted: 2nd February 2017
Date accepted: 15th February 2017
Date published: 27th February 2017

Öz

Bu çalışmada; Boris Hessen ve Clifford D. Conner'ın bilim tarihine yaklaşımları incelenecektir. Her ikisi de bilim tarihinin "kahramanlar" üzerinden anlatılmasının eksiklerini serimlemektedirler. Hessen, bilimsel devrimde doruk noktası olan Newton ve eserinin bariz bir şekilde çağının toplumsal, ekonomik ve teknolojik ortamının ürünü olduğunu iddia etmektedir ve 16. ve 17. yüzyıl bilim edimini "dışsal" bir yöntemle ele almaktadır. Bu anlamda, 20. yüzyıl boyunca bilim tarihi disiplini süregelen "içselcilik" "dışsalcilık" tartışmasının fitilini ateşleyen kişilerden birisi olmuştur. Conner ise bilimin gelişiminde asil pay sahiplerinin, zanaatkarlar ve meslek grupları olduğunu belirtmektedir. Her iki yazara göre ise teknoloji bilimi önceliktir. Çalışmada bilim tarihi disiplininin bahse konu kavramları, tarihi perspektif içerisinde özetlendikten sonra Hessen'in bilim tarihine yaklaşımının ufuk açıcı sonuçları gösterilecektir. Ancak söz konusu yaklaşımın, bilimin gelişimi ile ilgili tahlil ve açıklamalar içermesi bir tarafa bilim tarihini de bir üst-anlatı olan Marksist teorinin savunu alanı olarak görmesi eleştirilecektir. Benzer şekilde Conner'in da "büyük adam" teorisine karşı çıkarken "büyük avam" teorisi tabir edilebilecek bir başka aşırı yoruma sürüklendiği gösterilecek; indirgemeci aşırı yorumlarının sebebi tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Bilim Tarihi, Tarih yazımı, İçselcilik, Dışsalcilık, Büyük Adam Teorisi, Boris Hessen, Clifford D. Conner

Abstract

In this study, Boris Hessen's and Clifford D. Conner's approaches to the history of science will be examined. Both of them expose the deficiencies in narrating the history of science using the "heroes". Hessen claims that Newton and his piece of work which is the top point of scientific revolution is obviously the product of the social, economical and technological environment of his time, and he deals with the scientific activities of 16. and 17. centuries using an "externalist" method. In this sense, he was one of the scientific historians who start the debates over "externalism" against "internalism" which lasted during the 20th century in the discipline of history of science. When it comes to Conner, he indicates that the craftspersons and professional groups own the main share in the development of science. According to both writers, technology comes before the science. In this study, after summarizing the related concepts about the discipline of history of science from the historical perspective, the stimulating results of Hessen's approach to the history of science will be demonstrated. Although mentioned approach contains analysis of and explanations of scientific progress; the view that looks to the history of science as the defensive area of meta-narrative Marxist theory, will be criticized. Likewise, it will be demonstrated that while Conner stands against the "great man" theory, he also puts another excessive interpretation which can be defined as "great mass" theory. The reasons of his excessive reductive interpretations will be argued.

Key Words: History of Science, Historiography, Internalism, Externalism, Great Man Theory, Boris Hessen, Clifford. D. Conner

Giriş

Bilimin, en basit anlamıyla, doğa hakkında bilgi edinmenin sistematik bir teşebbüsü olduğu düşünüldüğünde, bilim tarihi de bu teşebbüsün tarihidir. Bilim tarihi çalışmalarının, -özellikle emekli-bazı bilim insanlarının kendi disiplinlerinin tarihi hakkında kaleme aldıkları eserlerle başladığı kabul edilebilirse de bugün anladığımız anlamda bilimsel niteliği olan ilk bilim tarihi çalışmasının William Whewell'in ilk baskısı 1837 yılında yapılan "*History of the Inductive Sciences*" (Tümevarımsal Bilimlerin Tarihi) olduğu kabul edilir.¹ Ancak bilim tarihi, 20. yüzyılın başlarında George Sarton ve onun çalışmaları ile akademik bir kimlik kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise araştırma enstitüleri, üniversitelerdeki lisans ve lisansüstü bölümleri ve akademik dergileri ile bilim tarihi, müstakil bir disiplin hüviyetine bürünmüştür.

1 "Scientist" (bilim insanı) terimini literatüre kazandıran isim de Whewell'dir (bkz.Ross, 1962).

Sarton, döneminin pozitivist ikliminden de etkilenecek bilimi ve bilim tarihini, insanlığın gelişiminin biricik örneği olarak kabul etmekteydi. Onu takip eden birçok bilim tarihçisi; kuramsal bilimin, bilimsel ilerlemeye engel olacak bilim dışı görüşlerden (batıl, metafizik, dini vb.) kendini nasıl ayırdığını anlamaya çalışmıştır. Bu durumda kaçınılmaz olarak bu özverinin, bilime karşı tutumlarını kendi kaygılarından soyutlamış olan bir avuç "büyük adam"dan yani dâhilerden geldiğine inanılmaktaydı. Bu da bilim tarihi disiplininde bilimsel bir uygulama örneği olarak lanse edilmiştir (Iliffe, 2016: 80).

Sarton, bilimin gelişimini, tek bir insanın izole edilmiş çalışmasından ziyade bütün insanların ortak çalışmasına bağlıyor ve bilim insanlarının kendi zamanlarının dini ve felsefi yönelimlerinden etkilendiklerinin altını çiziyor olsa da; (Sarton'dan aktaran Anlı, 2016: 289, 296) onun eserlerinde, bilim tarihinin, daha çok, bilime içkin problemler ve bilimin kahramanları üzerinden izlendiği görülmektedir.

1930'lu yıllarda mantıksal pozitivistlerin tümevarımsal felsefesini eleştiren ve bilim faaliyetinin kuram öncelikli olarak yanlışıyla ilerlediğini öne sürerek, 20. yüzyıl felsefesinde çığır açan Karl Popper da bilimin geçmişte az sayıdaki büyük düşünürün parlak ve alışılmadık hipotezleriyle geliştiğini ve bu düşünürlerin teorilerinin pek çok zorlu testten geçtiğini savunmuştur (Iliffe, 2016: 82). Bu anlamda Popper'ın da bilim tarihine, içkin problemleri ve kahramanları üzerinden yaklaştığı söylenebilir.

Bilim tarihinin akademideki etkisini müthiş bir şekilde artıran Thomas Kuhn ise ufuk açıcı "*The Copernican Revolution*" (Kopernik Devrimi) adlı eserinde, (1957) Batıdaki bilim tarihi geleneğinin bazı soruları iskaladığını iddia ederek, Kopernik Devrimi denen astronomi bilimindeki kırılmanın neden tam da o yüzyılda meydana geldiğinin cevabının sadece bilime içkin problemlerin çözülmesi ile -yani içselci yaklaşımla- açıklanamayacağını; o çağdaki Yeni-Platoncu akım gibi bilim dışı unsurların da dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca bilim tarihinin Comte'tan kendine dek uzanan geleneğinin, sadece keşiflere ve onların tarih ve öznelere odaklanmasından dolayı, -her ne kadar kurucu gelenek olsa da- bilim tarihine artık zarar verdiğini belirtmiştir (Kuhn'dan aktaran Anlı, 2016:313). Kuhn, bütünsel bilim tarihi için "içsel" ve "dışsal" tarih yazımı yöntemlerinin birleştirilmesi gerektiğine inanmaktaydı.

Burada "içselci" ve "dışsalci" yaklaşımların felsefedeki diğer anlamları bir tarafa, bilim tarihindeki tanımlarını yapmak gerekir. İçselci yaklaşıma göre bilim edimi, bilimin dışındaki sosyal, ekonomik, politik vb. atmosferden bağımsız olarak kendi içeriğini ve kavramlarını yaratmaktadır. Dahası bahsi geçen harici etkiler, bilimin özgün gelişimine zarar da verebilmektedir. Dışsalci yaklaşım ise, bilimi ve bilim tarihini, özellikle sosyal, ekonomik, politik ve dini ortam üzerinden incelemektedir ve dışsalcilara göre bilim içi ve dışını ayıran zar sanılanın aksine epey geçirendir (Schuster, 1995: 234).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ile Soğuk Savaşın bittiği 90'lı yıllara kadar içselcilik ve dışsalcilık tartışması bilim tarihini derin bir şekilde etkilemiştir (Shapin, 1992: 333).² Bugün, Batıda bilim tarihçileri, Kuhn'un paradigmatik bilim tarihi görüşünün de etkisiyle, George Sartoncu anlamda büyük ve kapsayıcı bilim tarihi yerine her bir bilim disiplininin ayrı tarihleri üzerine odaklanılıyor olsalar da bu tartışmanın tam olarak gündemden düştüğü söylenemez.

İşte bu tartışmanın fitilini ateşleyen, 1931 yılında Londra'da gerçekleştirilen "İkinci Uluslararası Bilim Tarihi Kongresi" olmuştur. Sovyet Heyeti üyesi Boris Hessen tarafından sunulan "*The Social and Economic Roots of Newton's Principia*" (Newton'un Principia'sının Toplumsal ve Ekonomik Kökenleri) başlıklı bildiri, bilim tarihi disiplininin mevcut ekolüne başkaldırı mahiyetindeydi. Konferans boyunca birçok noktada Sovyet bilim insanları, bilim tarihi yazımında büyük insanlar ya da kahramanlar üzerine odaklanılmasının, ilgiyi onlara şekil veren çok daha büyük sosyal ve ekonomik faktörlerden uzağa çektiğini iddia etmişlerdir (Werskey'den aktaran Iliffe, 2016: 53). Hessen, *Principia*'nın, Newton'un çağının sosyal ve teknik problemleri ile şekillendiğini iddia etmiştir. Bu bildiri, özelde Newton'un çalışmasına odaklansa da dolaylı olarak herhangi bir bilimsel çalışmanın, çağının ürünü olduğunu iddia ederek, dışsalci bir yaklaşımla bilim ve sosyal çevresinin ilişkisini daha önce örneği görülmemiş bir

² Steven Shapin'in "*Discipline and bounding: The history and sociology of science as seen through the Externalism-Internalism debate*" makalesi bilim tarihinin 20. yüzyıldaki içselcilik ve dışsalcilık yaklaşımları arasındaki çatışmanın doyurucu bir özetini vermektedir.

şekilde ele almaktadır.³ Hatta şu da eklenebilir ki; Hessen'in çalışması, özellikle William Whewell'in adı geçen eserinden beri baskın bir görüş olarak bilim tarihinin seçkin dehaler –ya da kahramanlar– üzerinden kurgulanmasına karşı da bir başkaldırıydı. Joseph Needham, 1931'deki konferansta bu kritiğin katılımcılar üzerinde kayda değer etki yarattığını belirtmiştir. Hessen'in hedefine Newton'u alması kongreye katılan genç tarihçiler üzerinde esin oluşturmuş olsa da daha yaşlı olan İngiliz bilim tarihçileri için küfür gibi algılanmıştır (Schaffer, 1984: 24).

Hessen'in bildirisinin zamanında sol görüşlü bilim tarihçileri üzerinde etkisi olmuşsa da 30'lu yıllarda bilim tarihi disiplininde çok fazla etki yaratmamıştır. Buna mukabil, o yıllarda George Norman Clark'ın "*Science and Social Welfare in the Age of Newton*" (Newton'un Çağında Bilim ve Sosyal Refah) ve Robert King Merton'ın "*Science, Technology and Society in Seventeenth Century England*" (17. yüzyıl İngiltere'sinde Bilim, Teknoloji ve Toplum) çalışmaları, bilimin –dışsalci bir yaklaşımla– sosyo-ekonomi ve din ile olan bağlantılarını göstermeye çalışarak bir anlamda Hessen'in çalışmasına karşılık vermişlerdir (Schaffer, 1984: 23). Bu isimlerden başka; kahraman odaklı, içselci bilim tarihi yazımında bir diğer temel değişiklik de E.P. Thompson'un 1963 tarihli "*The Making of the English Working Class*" (İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu) kitabı gibi "aşağıdan" sosyal tarihlerin etkilediği çalışmalarıdır. Bu tür yazımda genel olarak bilim tarihinde yer verilmeyen sıradan insanların yaşamları ve etkileri ön plana çıkarılmıştır (Iliffe, 2016: 100).

Marksizmin, siyasal yorumu bir tarafa, tarihi, toplumsal ve ekonomik kökenleri üzerinden yorumlayan üst-anlatısı; mesele bilim tarihi olduğunda da odağına bilimsel problemlerin toplumsal ve ekonomik öncüllerini almaktadır. Bu durumu bir Marksist olan Hessen ve Marksist düşünceye yakın olan Conner'in çalışmalarında görüyoruz. Her iki yazar da pozitivist bilim tarihi yazımının karşısında durmakta ve bilimin iç dinamiklerinin bilim edimini açıklamakta yeterli olmadığını savlamaktadırlar.

Çalışmanın ikinci kısmında inceleyeceğimiz Conner, "*A People's History of Science*" (Halkın Bilim Tarihi) kitabında, -yukarıda adı geçen öncüllerini takip ederek- bilim tarihinin kahraman dehaler üzerinden yazılmasına karşı çıkarak; uygulamacı bilimcilerin, zanaatkârların ve meslek erbaplarının bilimin gelişimine yaptıkları katkıları ön plana çıkarmıştır.

1. Boris Hessen ve "Newton'un Principia'sının Toplumsal ve Ekonomik Kökenleri"⁴

Hessen makalesine "Newton'un yaratıcı dehasının kaynağı nerededir? Newton ve çalışmasının içeriğini ve yönünü tayin eden ne olmuştur?" sorularıyla başlamaktadır. Bu sorularla, bilim tarihinin baskın Batı ekolünden ayrıldığını göstermekte ve Newton'un çalışmaları ardında bilimin ilerleyişi ile ilgili bariz bir sebep-sonuç ilişkisinin olduğunu yadsımaktadır. Ardından, konuya Marksist bir bakış açısı ile yaklaşarak maddi yaşamın üretim biçiminin, toplumun sosyal, siyasal ve entelektüel yaşamını koşulladığını ileri sürmektedir. Makalesinde Marx'ın tarihsel süreç algılayışını, Newton'un yaşadığı dönemin bağlamı içinde, çalışmalarının nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini analiz etmekte kullanmıştır (Hessen, 2010: 67).

Yazar, Newton'un eserine geçmeden önce onun yaşadığı çağda; ekonominin, teknolojinin ve fiziğin durumunu özetler. 16. ve 17. yüzyıllarda doğa bilimlerinin göz kamaştırıcı bir şekilde serpilmesini, feodal ekonominin değişimine; ticaret sermayesinin, uluslararası denizcilik işlerinin ve ağır sanayiinin (madencilik ve metalurji) gelişimine bağlar (Hessen, 2010: 70). Bu gelişimin yarattığı taleplere bir çözüm örneği olarak Newton'un *Principia'sının* ortaya çıktığını ileri sürer. Makalesinde, bu talepleri belirleyen üç alana odaklanmıştır: iletişim, sanayi ve savaş. Bu alanların her birini ayrı ayrı inceleyerek bunların yarattığı teknik sorunları serimlemektedir: hidrostatik, gök mekaniği, mekanik, aerostatik, balistik vb. Çağın bu talepleri ile Principia'nın içeriğinin neredeyse tamamen örtüştüğünü iddia etmektedir (Hessen, 2010: 71 vd.).

Ardından, makalesinin en can alıcı yerlerinden biri olduğunu düşündüğüm mühim bir noktaya parmak basar:

³ Hessen'in *Principia* üzerinden bilim tarihine yaklaşımı, kaba bir Marksist yorum olarak da eleştirilmiş olsa da (bkz. Dennis, 2003) bilim tarihi disiplininde büyük bir kırılmaya önayak olduğu yadsınamaz.

⁴ Hessen'in bu çalışmasını, özellikle bilim tarihi disiplinine yaklaşımı üzerinden inceleyeceğim. Bildirisinin sonlarındaki kapitalizm eleştirisi, yeni kurulmuş olan SSCB'nin propagandası niteliğinde olduğundan incelemenin dışında kalacaktır.

"Ortaçağ üniversitelerinde konuşlanmış olan resmi bilim, bu sorunları çözmek için hiçbir çaba göstermemekle kalmadı, doğa bilimlerinin gelişmesine etkin olarak karşı çıktı. 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar üniversiteler feodalizmin bilimsel merkezleriydi. Yalnızca feodal geleneklerin taşıyıcısı olmakla kalmıyorlar, bu geleneklerin koruyuculuğuna da etkin bir şekilde yapıyorlardı" (Hessen, 2010: 84).

Bu duruma bir örnek olarak; 1355 yılında, Paris'te Öklid Geometrisi öğretiminin sadece tatil günlerinde serbest olduğunu, hekimliğin bile mantığın bir dalı olarak öğretiliğini aktarmaktadır.

Üniversiteler doğa bilimleri ile ilgili yeni olgular karşısında umursamazlıklarını devam ettirirken, örneğin Galileo'nun teleskopu, Hollandalı ticaret şirketlerinin anında ilgisini çekmekteydi. Üniversiteler, neredeyse yalnızca rahip ve hukukçu mezun etmekteydiler (Hessen, 2010: 86). Yeni bilim ise, zamanın tüm bu teknik taleplerine cevap veremeyen kurumların dışında, özgün bir bilim olarak doğmuştur. Hessen'e göre, üniversite bilimi ile yükselen burjuvazinin ihtiyaçlarına hizmet eden üniversite dışı bilim arasındaki mücadele, burjuvazi ile feodalizm arasındaki sınıf mücadelesinin ideoloji alanındaki yansımasıydı. Burjuvazinin bilime ihtiyacı vardı ve bilim burjuvaziyle birlikte kiliseye karşı ayaklanmıştı. Hessen, bu mücadelenin 1600'lü yıllarda Avrupa'nın büyük şehirlerinde üniversite dışı açılan akademiler eliyle doruk noktasına ulaştığını iddia etmektedir (Hessen, 2010: 87).

Hessen, *Principia*'da ele alınan konuların genel anlamda döneminin ekonomik ve teknik ihtiyaçlarından doğan meseleler üzerine olduğunu savunsa da "farklı fizikçiler tarafından incelenen *tüm problemlerin* ve bunların üstesinden geldikleri *tüm görevlerin* doğrudan ekonomiden ve teknolojiden türediğini söylemek muazzam bir indirgeme olacaktır" demektedir (Hessen, 2010: 96). Newton'un çağının, İngiliz Devrimi sırasındaki sınıf mücadelesi ve bu mücadelenin zihinlerdeki yansımaları olarak siyasi, felsefi ve dinsel teoriler üzerinden de incelenmesi gerektiğini belirtir. 1649-1688 İngiltere Devriminin burjuva özelliği olduğunu açıklayıp dönemin maddeci akımlarını inceleyerek, burjuvazinin dinsel eğilimlerinin, İngiltere'deki maddeci öğretilerin gelişmesi karşısında daha da güçlendiğini iddia etmektedir (Hessen, 2010: 96-105).

Hessen, makalesinin devamında, Newton'un yükselen burjuvazinin tipik bir temsilcisi olduğunu belirterek çarpıcı bir çıkarımda bulunmaktadır:

Kendi sınıfının çocuğu olan Newton'un zihninin bu ideolojik biçimlenişi, *Principia*'da potansiyel olarak bulunan maddeci tohumların neden Descartes'in fiziği gibi büyüyüp tutarlı bir mekanik maddeciliğe dönüşmek yerine idealist ve teolojik görüşlerle harmanlandığını, hatta felsefi meselelerde Newton fiziğinin maddeci öğelerinin bile bu görüşlere neden boyun eğdiğini açıklar (Hessen, 2010: 107).

O çağda, mekanik alanda gerçekleşen muazzam gelişmeler vasıtasıyla, doğanın bilimsel yoldan araştırılması için tek ve temel ilke olarak mekanik nedensellik görüşü kabul görmüştü. Hessen'e göre, Newton'un *Principia*'sı, bu görüşün gezegen sitemine şatafatlı bir şekilde uygulaması olmuştur: mekanik nedenselliğin çıkarımı olarak evrensel yerçekimi kuvvetinin ve Newton'un dini görüşlerinin çıkarımı olarak "ilk itki"yi sağlayan Tanrı'nın *Principia*'da harmanlanması. (Hessen, 2010: 107-108)

Ancak Hessen, Newton'un tüm hareket biçimlerini mekanik yer değiştirmeden ibaret görmesini ve bir hareket biçiminin başka bir hareket biçimine dönüşmesi problemini göz önüne alamamasını, bilim tarihine dışsalcı yaklaşımın en güzel meyvelerinden birini vererek açıklar:

Büyük ölçekli sanayinin gelişmesi, maddenin yeni hareket biçimlerinin incelenmesini ve bunların üretimin ihtiyaçları için seferber edilmesini gerektirdi. Buhar makinesi, hareketin yeni termal biçimine yönelik incelemelerin geliştirilmesi için çok büyük bir itki sağladı. (...) mekanik makinelerden (makara, çıkırcık, manivela) farklı olarak, buhar makinesi özü gereği bir hareket biçiminin (termal) başka bir hareket biçimine (mekanik) dönüştürülmesi prensibine dayanır. Böylelikle buhar makinesinin gelişimi, Newton'da bulamadığımız (...) hareketin bir biçiminin başka bir biçimine çevrilmesi problemini de kaçınılmaz bir biçimde gündeme getirmiş olur (Hessen, 2010: 118-119).

Buhar makinesinin endüstride yaygın olarak kullanılmaya başlaması, Newton'un ardından vuku bulmuştur. Hessen'e göre endüstri devrimi ile müthiş bir önem kazanan buhar makinesinin, teknik olarak rasyonelleştirilmesi ihtiyacından dolayı termodinamik yasaları ortaya çıkmıştır. Endüstri devrimi, klasik fizikte yaşanan değişimin hem kaynağı hem de ilham vericisi olmuştur. "Teknoloji ile bilim arasındaki, fiziğin genel yasalarının araştırılması ile ekonomik gelişimin ortaya attığı teknik problemler arasındaki bağ, burada olağanüstü bir açıklıkta tespit edilmektedir" (Hessen, 2010: 128). Ona göre,

hareketin yalnızca tek bir biçiminden haberdar olan Newton, işte bu nedenle, ne kadar büyük dâhi olsa da, enerji problemlerini ele alamadı, alamazdı da.

Bu anlamda Hessen, materyalist bir tarih anlayışıyla, tarihi, bireyin yaratmadığına; yani tarihin seyrinin insanın yeteneklerine ve kişisel itkilerine bağlı olmadığına inanmaktadır. Dolayısıyla, giriş kısmında bahsi geçen "büyük adam" ya da "kahraman" odaklı tarih perspektifine karşı çıkmaktadır. Kahraman odaklı tarih anlatımı eleştirisine katılmaktayım. Ancak Hessen, hâkim fikirlerin öznelciliğine karşı çıkarken, bunun yerine "istisnasız" bir şekilde tüm fikirlerin maddi üretici güçlerin koşullarından doğduğunu söyleyen Marx'ı olumlayarak, kanaatimce benzer bir hataya düşmektedir. Tarihi, üst-anlatılar üzerinden okumak, ilk etapta, okura müthiş genişlikte bir perspektif ya da bağlam kazandırmış gibi görünmekte ve mühim bir keşfe imza atıldığı izlenimi vermektedir. İdiografik yaklaşımdan farklı olarak nomotetik (yasa tanımlayıcı) yaklaşımın, geniş bağlamların keşfine zemin hazırladığını kabul ediyorum. Ancak, doğa bilimlerinde dahi dilin oynadığı kurucu rolün ortaya çıkardığı nesnellik sıkıntıları bariz iken; "tek olanaklı empirik veri kaynağı olarak metinlerin dilsel –ve bu verileri bir araya getirmenin söylemsel- yapısı üzerinden mutlak tarafsızlığı neredeyse imkânsız bir "söylem alanı" (Anlı, 2016: 278) olan tarihin, Marksizm vb. gibi aşırı indirgemeci ve genelleyici üst-anlatılar üzerinden okunması, geçmişin keşfedilmesinden ya da açıklanmasından ziyade bilinçli bir yeniden inşasına sebebiyet verir. Bu durumda da ortaya Wittgenstein'in dikkat çektiği dil oyunlarının mahiyetinden çok daha ötede; aynı meslek erbabının dahi birbirleri ile diyalog kuramayacağı farklı "bina"lar çıkar.

Aslında makalenin incelediği konulara ve odaklandığı problem türlerine bakıldığında Hessen'in genellemesi pek de sırtmamaktadır. Aksine makalenin seyrine göre çok başarılı bir çıkarımdır. Ancak bu çıkarım, yukarıda da bahsedildiği gibi çıkarımlardan sadece birisidir. Çünkü Hessen, makalesinde ne Rönesans'tan ne bilimin ardındaki metafizik güdülerden ne de –hepsinden daha önemlisi- bilimin gelişiminin içsel dinamiklerinden bahsetmemektedir. Bir makalenin sahip olabileceği hacme göre bu tür genel bir perspektifi beklemenin haksızlık olacağını farkındayım. Bununla birlikte, Hessen'in adı geçen makalesi seksen küsur sayfadır ve yaklaşık yirmi sayfası –yani dörtte biri- başlık ile ilgisi olmayan kapitalizm krizine ayrılmıştır. Hessen'in ele aldığı problem, salt Newton ve onun etkileyici eseri *Principia*'nın incelenmesi üzerine değil bilim ediminin çözümlenmesi üzerine ise –ki öyle olduğu iddia edilmektedir- teorisini sağlamlaştırmak için en azından Newton'un ilgi alanındaki problemlerin, mesela Kita Avrupası'nda çağdaşı Leibniz tarafından nasıl ele alındığı da gösterilmeli ve oradaki üretim güçleri ve ilişkilerinin gelişimi ile karşılaştırılmalıydı. Fakat ne yazık ki Hessen, bu makalesinden sonra Sovyet Rusya'nın Stalin dönemi siyasi değişiminden nasibini alan onlarca aydından biri olarak, bilim tarihinde büyük bir pencere açan bu okumasını daha ileri aşamalara taşıyamadan 1936 yılında, sadece 43 yaşında, terörist ilan edilerek kurşuna dizilmiştir.

2. Clifford D. Conner ve "Halkın Bilim Tarihi"⁵

Conner'in görüşleri, Türkçe'ye de çevrilmiş olan "Halkın Bilim Tarihi" kitabı üzerinden incelenecektir. Conner'in, Hessen ile beraber bu çalışmada incelenmesinin sebebi; onun da tarihi "kahraman"ların hikâyesi olarak kabul eden görüşe karşı duran bir çizgide olmasıdır.

Conner, kitabının amacının, bilime dair yapılmış ne varsa hepsinin bireysel kahramanlara atfedilmesi yönündeki eğilime karşı olarak, sıradan insanların bilimin yaratılmasına etkin bir biçimde nasıl katkıda bulunduğunu göstermek olduğunu belirtmektedir (Conner, 2012: 6-7). Bilimsel devrim olarak tabir edilen dönemin en belirleyici özelliklerinden olan ampirik yöntemin ve bu yöntemeye dayanan bütün bilimsel verilerin de Avrupalı zanaatkârların atölyelerinde doğmuş olduğunu iddia etmektedir. Bu aşırı yorumunu bir adım daha ileri götürmekten de çekinmemektedir. "Bugün, bilim dediğimiz şey tamamen halktan ve zanaattan elde edilen bilgiler ile oluşturulmuştu" (Conner, 2012: 8).

⁵ Bu eseri incelemeye başlamadan önce bir mim koymak gerekli. Sadece idoller üzerinden anlatılan bilim tarihi okumasını tabiri caizse "yerin dibine sokan" Conner'in kitabının Türkçe baskısına, o "idollerin" fotoğraflarından kompozit bir kapak tasarımının, yayınevi editörünün gözünden kaçmış olması hiç hoş olmamış. Orijinal baskının kapağında ise; yaralanmış bir maden işçisini çıkarmaya çalışan arkadaşlarının resmi var. Farsça ve İtalyanca baskılarında da işçiler kapak resmi olarak seçilmiş.

Yazar tüm dünyayı sadece kendi beyin güçleri ile değiştiren Newtonlar, Darwinler ya da Einsteinlara dair geleneksel romantik anlatılardan ibaret bir bilim tarihinin, çok dengesiz bir okuma olduğunu söylemektedir. Sosyal açıdan "alt tabakaların" ve yüksek öğrenim görmemiş insanların, bilime yapmış oldukları katkılara dair ise yazılı türden kayıtların eksik olduğunu hatırlatır. Platon ve Francis Bacon'un yaşadığı dönemlerde, fiziksel işe yönelik aşağılamanın, profesyonel entelektüeller tarafından açıkça dile getirilmiş olduğunu belirtir ve bu sebeple fiziksel emek sahiplerinin büyük yapıtlarda isimlerinin dahi anılmadığından şikâyet etmektedir (Conner, 2012: 13).

Her halükârda, halkın tarihi söz konusu olduğunda; tek tek bireylerin değil, bilimsel başarılar imza atan meslek gruplarının göz önüne alınması gerektiği konusunda uyarılmaktadır. Zaten kitap boyunca bu meslek gruplarından ve bilime katkılarından bahsedilmektedir.

Alexandre Koyré, bilimsel devrimin kökenini kuramsal bilimin gelişiminde ararken, Hessen gibi Conner da konuyu daha değişik bir bağlamda ele almakta ancak Conner, bilimsel bilgiyi üreten eylemler konusunda odağa, deneye dayalı süreçleri yerleştirmektedir. Meslek gruplarının ve zanaatkârların katkısını ön plana çıkaran yazarın, bunu yapması da gayet doğaldır.

Conner, böyle bir bilim kavramı iddiasının, fiziği tüm diğer bilim alanlarının değerlendirilmesinde temel disiplin olarak görmeye koşullanmış insanların hoşuna gitmeyeceğinin farkındadır. (Conner, 2012: 17) Conner'ın çok doğru bir noktaya parmak bastığını düşünüyorum. Fiziğin daha az kuramsal olan disiplinlerden daha bilimsel olduğu inancı bir tarafa; Remzi Demir'in de belirttiği gibi, özellikle keşifler çağından sonra coğrafi bilgi, en kıymetli metallerden biri haline gelmiş olmasına rağmen; meselenin bu yönü, umumiyetle genel bilim tarihi kitaplarında ihmal edilmekte ve fizikteki ve astronomideki gelişmeler ön plana alınarak ve gereğinden çok önemsenerek yanlış bir tarih tasavvuru yaratılmaktadır (Demir, 2015: 81). Conner'a göre bu durum; antik zamanlardan bu yana süregelen ve entelektüel emeğin el emeğinden daha onurlu olduğu ön yargısının bir yansımasıdır. Ve modern bilimin genel ideolojisini eleştirmektedir:

Fizikçilerin yaptığı, çoğu başka bilim adamının yaptıklarından farklıdır. Biyoloji, antropoloji, ekoloji, psikoloji ve sosyolojideki yöntemlerin kuramsal fizikçilerin soyutlamalarıyla ortak yönü yok denecek kadar azdır. Ne var ki, modern bilimin genel ideolojisi, fizik bilimini tüm diğer bilimlerin model olarak alması gereken bir kaide olarak göstermektedir (Conner, 2012: 17).

Conner'a göre kuramsallığı, bilimselliğin temel koşulu olarak öne sürenlerin bir diğer amacı da bilimi, eleştirilere mahal vermeyecek bir konuma yükseltmektir. Bu bakış açısı, sık sık tutucu politik görüşlerin de destekleyicisi olmuştur. Çünkü bilimi, din gibi meydan okunamayacak bir otorite olarak tanımlayarak otoriterizme destek vermektedirler (Conner, 2012: 19).

El işçiliğinin küçümsenmesinin bir başka ideolojik sonucu da bilimin tarihsel önem açısından teknolojinin önüne geçirilmiş olmasıdır. Yazara göre bunun temelindeki varsayım; bilimsel kuramın teknolojik gelişim için bir ön koşul olduğu iddiasıdır. Conner, kitap boyunca bu varsayıma şiddetle karşı çıkarak tam tersinin geçerli olduğunu iddia etmektedir: "Teknolojinin kuramsal bilime kıyasla sahip olduğu tarihsel öncelik, bu kitabın ana fikrini oluşturmaktadır" (Conner, 2012: 22). Bu eleştirinin haklılık payı yadsınamaz olsa da ne yazık ki kendisi de tek bir açıdan meseleye yaklaşmaktadır. Teknolojinin bilimi ciddi manada etkilediği hatta kimi zaman bilimin gelişimi için ön koşul olduğu muhakkaktır. Ancak bu ilişkinin tek taraflı olduğunu iddia etmek yanlıştır.

Conner, genel anlamda tarihçilerin, methiye geleneğinden, ya da onun ifadesiyle, "tarihin büyük adam kuramı"ndan kurtulmayı başardıklarını; ancak bilim tarihçilerinin, gösterilen büyük çaba ve iyi niyetli akademisyen girişimlerine karşın, bu konuda daha az başarılı olduklarını iddia etmektedir. Yazar, bunun en büyük sebebinin, çoğu insan için zihinlerindeki bilim tarihinin, bilim tarihçileri tarafından değil, bizzat bilim adamları tarafından şekillendirilmesi olduğunu söyler. "Onlar [bilim adamları], kendilerinden önceki bilim adamlarının uygulamalarını genellikle çarpıtarak anlatmış ve yaymışlardır. (...) kendi öncüllerini birer kahraman gibi göstererek bir mesleki dayanışma sergilemişlerdir" (Conner, 2012: 23). Bu da kısmen ele alınan problemin kökenini oluşturmaktadır.

Bilim tarihinin özellikle kahramanlar üzerinden anlatılışının ardında, o bilim insanlarının gençlere birer rol model olarak gösterilmesi gayesi olabilir. Çünkü kanaatimce bilim tarihinin en büyük çaktlarından

birisi de halkın, özellikle de gençlerin, bilime ve dolayısıyla merak etmeye olan eğilimlerini artırmaktır. Ancak rol model olarak gösterilen büyük bilim insanları, tarihçilerin amacı her ne kadar bu olmasa da, bir şekilde "insanî" vasıflarından sıyrılarak, insanüstü varlıklar haline getirilmektedirler. Dahası, özellikle popüler eserlerde, öyle bir hava oluşturulmaktadır ki bu insanların; Galapagos Adasında karşılaştıkları bir kuş ile Evrim Teorisini, Bern sokaklarında volta atarken saat kulesinin verdiği ilham ile Rölativite Teorisini, annesinin çiftliğinde bahçede düşen elma ile Yer Çekimi Teorisini, sıkıcı bir ayın sırasında sallanan bir avizenin verdiği esin ile Sarkaç Teorisini vesair büyük teorileri "keşfet"tikleri zannedilmektedir. Yani aylarca, yıllarca süren, çile dolu çalışmalara ve fikir yürütmelere bu tablolarla hemen hiç yer yoktur. Bu durum genç dimağlarda, bu insanların, "Tanrı vergisi" dahiliğe haiz oldukları ve başarılarının ardında yatan sebebin bu olduğu gibi çarpık bir anlayışa sebebiyet verebilmektedir. Yani her şeyin ama her şeyin temelinde çalışma olduğu gerçeği ıskalanabilmektedir. Kaldı ki, bu tarz anlatılar, -tüm bu olumsuz sonuçlara gebe olma riski bir tarafa- her şeyden önce, bilim insanlarının emeklerine haksızlık ve onlara karşı bir hakarettir.

Conner, kitabının "Bilimsel Devrimin Devrimcileri Kimdi?" başlıklı bölümünde, bazı özel keşiflere ve bilimsel yapıtlara değinerek, bunların ardındaki zanaatkârların etkilerini gün yüzüne çıkarmaya çalışmaktadır. Mesela matbaa devriminin, sadece kuramsal yapının gelişimine odaklanan bilimsel devrim hipotezlerinde neredeyse hiç yer almamasını şaşkınlıkla karşılamaktadır. Bu konuda Conner'a katılmamak elde değil. Bilimsel devrimin sadece üst sınıf akademisyenler tarafından gerçekleştirilebileceğinin de bir mit olduğunu belirtir. "Nasıl yapılır?" tarzı kitapçıklardan oluşan soru-cevap metinleri ve teknolojik yazıların, 16. ve 17. yüzyıllarda on binlerce kopya basıldığını hatırlatır (Conner, 2012: 305 vd.).

Conner'ın kitabının bu bölümünde, diğer bölümlerde de olduğu gibi, zanaatkârlar ve tüccarlar, alet yapımcıları, gemiciler, madenciler, topoğraflar, mühendisler, mimarlar ile grafik sanatçıları gibi meslek gruplarının, bilimin gelişimindeki görmezden gelinen etkilerini vurgulamıştır. Örneğin matematiğin gelişimi, tüccarlara; (Conner, 2012: 264-268) uygulamalı matematik, alet yapımcılarına; (Conner, 2012: 268-272) perspektif -dolayısıyla birçok bilimsel kitabın yetkinleşmesini sağlayan çizimlerin gelişimi-, mimar ve resamlara bağlanmaktadır (Conner, 2012: 271-286).

Conner, çok mühim noktalara parmak basıyor olmakla birlikte ne yazık ki meseleye fazla indirgemeci bir şekilde yaklaşmaktadır. Bu tür aşırı yorumların sebebinin dikkat çekme gayreti olduğunu düşünüyorum. Özellikle çağımızda, akademik dünyada bir yer edinmek, yayımlanan makalelerin niceliğine bağlı hale gelmiştir. Konuların uzmanlarının, genel disiplinleri bir tarafa, uzmanlık alanlarında yayınlanmış eserleri özetleri üzerinden dahi takip edebilmeleri imkânsız bir hale gelmiştir. Literatür dehşete düşürecek bir şekilde çığ gibi büyümektedir. Önde gelen sayılı akademik dergi ve akademik yayınevlerinin editörleri, disiplinlerin hâkim düşüncelerini şekillendirmektedirler. Bir akademisyen için de en güvenli liman -ister istemez- bu hâkim düşüncelere ve klasiklere "uyan" çalışmalardadır. Durum böyle olunca da saha içinden aykırı fikirlerin tutunması epey zorlaşmaktadır. Uluslararası saygın bir dergide yayınlanması istenen bir makalenin yazım süreci ve onay süreci iki yılı aşabilmektedir. Kitaplarda ise süre çok daha uzayabilmektedir. Bu kadar emek yoğun eylemin, editörlerin reddi ile karşılaşma riskini minimuma indirmek için makalenin ya da kitabın içeriğini ve iddiasını "yumuşatmak" kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Belki de bu sebeple, disiplininde yer edinmiş büyük isimler ya da akademiden belli bir şekilde "uzak" olan araştırmacılar, özgün düşüncelerini vitrine çıkarabilmek konusunda daha hür olabilmektedirler. İşte bu makale "jungle"nda, yazarların doğru olduklarına inandıkları "aykırı" fikirlerinin dikkat çekebilmesi için ellerinde kalan yöntemlerden bir tanesi, bu sayılı dergi ve yayınevlerini pas geçerek düşüncelerini abartılı yorumlar ile yayınlamaktır.

Conner, bilim tarihinin sadece kahramanlar üzerinden anlatılmasının çarpıklığı karşısında; "zanaatkârların da bilimin ilerlemesinde etkisi olmuştur" minvalinde bir söylemin, camiada neredeyse hiçbir etkisinin olamayacağını bilincinde olarak, "modern çağın ilk dönemlerinde, yani yaklaşık 1450'den 1750'lerin sonuna dek, bilim, çoğu okuyazar olmayan zanaatkârların icatları ve yaptıkları yenilikler sayesinde ilerlemiştir" (Conner, 2012: 20) gibi aşırı bir yorumda bulunabilmektedir. Tıpkı Hessen'in, Newton'un çalışmalarının çağının ürünü olduğu, iddiası gibi (Hessen, 2010: 69). Yanlış da olsa bu yöntem, dikkatleri çekebilmeye yarıyor.

Bu abartılı ya da aşırı indirgemeci tutumları bir tarafa; her iki yazar da bilim tarihine devamlı yeniden ve yeni pencerelerden bakılması gerektiğinin önemini, ulaştıkları mühim sonuçlar ile bizlere bir kez daha hatırlatmaktadır.

Kaynaklar

- Anlı, Ö. F. (2016). *Bilim savaşları: Modern bilim imgesinin dönüşümü*. Ankara: Phoenix.
- Conner, C. D. (2012). *Halkın bilim tarihi: Madenciler, ebeler ve basit tamirciler*. (Z. Ç. Kanburoğlu, Çev.). Ankara: Tübitak
- Demir, R. (2015). *Nerede hata yaptık? -Doğru'da bilimin gerileşiminin harici ve dâhili nedenleri üzerine bir tartışma-*. Ankara: Lotus.
- Dennis, A. M. (2003). Historiography of science: An American perspective. J. Krige ve D. Pestre (Eds.), *Companion to science in the twentieth century* içinde (s. 1-26). Singapore: Routledge.
- Hessen, B. (2010). Newton'un Principia'sının toplumsal ve ekonomik kökenleri. (E. Buğlalılar, Çev.). B. Balkız ve V. S. Öğütle (Eds.), *Bilim sosyolojisi incelemeleri: Temel yaklaşımlar, kavramlar ve tartışmalar* içinde (s. 65-147). Ankara: Doğu Batı. (Özgün eser 1931 tarihlidir).
- Iliffe, R. (2016). *Bir disiplinin gelişim hikâyesi: Bilim tarihi*. (S. Beşkardeşler, T. T. Gözütok, vd., Çev.). Ankara: Lotus.
- Ross, S. (1962). Scientist: The story of a word. *Annals of Science*, 18:2, 65-85. doi: 10.1080/00033796200202722
- Schaffer, S. (1984). Newton at the crossroads, *Radical Philosophy*, 37, 23-28.
- Schuster, J. A. (1995). *The scientific revolution: An introduction to the history and philosophy of science*. Wollongong: University of Wollongong
- Shapin, S. (1992). Discipline and bounding: The history and sociology of science as seen through the externalism-internalism debate. *History of Science*, 30, 333-369.

Platon'un Toplum İdeali İçerisinde Kadının Yeri

The Place of the Woman in Plato's Ideal Society

Mete Han ARITÜRK

*Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
İzmir, Türkiye
metehan.ariturk@deu.edu.tr*

Makale Bilgisi

Gönderildiği Tarih: 27.01.2017
Kabul Edildiği Tarih: 17.02.2017
Yayınlandığı Tarih: 27.02.2017

Article Info

Date submitted: 27th January 2017
Date accepted: 17th February 2017
Date published: 27th February 2017

Öz

Antikçağ'dan modern dönemlere değin kadınların mevcut durumlarının iyileştirilmesine dair çalışmaların sayısının oldukça yetersiz kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda siyaset felsefesinin kurucu metinlerinden olan *Devlet*'in hem yazıldığı dönem hem de takip eden iki milenyuma yakın süre hesaba katıldığında kadınların toplumdaki rolü ve konumu üzerine oldukça radikal ve yenilikçi fikirleri barındırdığı açıktır. Bu çalışmada Platon'un diğer çalışmaları da hesaba katılmakla birlikte özellikle *Devlet* adlı eseri nezdinde nasıl olup da kimi düşünürlerce hem bir mizojinist hem de bir kadın hakları savunucusu sayıldığı; hem bir kadın düşmanı hem de proto-feminist olarak görülebildiği incelenecek ve Platon bu bağlamda yeniden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Platon, Kadın Hakları, Devlet, Feminizm, Mizojini*

Abstract

It is safe to propound that the quantity of studies on the amelioration of the present conditions of women from antiquity through to modern times is quite insufficient. In this context, it seems that the *Republic* by Plato, which is one of the founding texts of political philosophy, has provided quite radical and innovative ideas about the role and position of women in society, considering it into account both for its production period and next two millenniums. This study, based particularly upon his *Republic* and other works, aims to re-consider how Plato is regarded both as a misogynist and a women's rightist, or both as a woman hater and a proto-feminist by certain scholars.

Keywords: *Plato, Woman Rights, Republic, Feminism, Misogyny*

Giriş

Platon'un yaşadığı, düşündüğü ve eserlerini verdiği dönemden günümüze iki bin beş yüz yıla yakın zaman geçmiş olması, Platon hakkındaki tartışmaların ve çalışmaların azalmasına sebep olamamıştır. Tam aksine Platon, pek çok düşüncesiyle bugün bile yeni felsefi tartışmalara kaynaklık yapmakta, yeni okumalarla yeni ufuklar açmaktadır. Bu bağlamda günümüzden bu kadar uzak bir dönemde yaşamış bir düşünürün kadınlar ve kadınların toplumdaki rolü üzerine düşüncelerinin feminist kuramlar bakımından pek çok modern düşünürden daha güncel bir biçimde tartışma konusu olduğunu görmek daha anlaşılır olmaktadır. Platon'un kadınlar üzerine düşünceleri hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir zira; hem tarihsel analiz bağlamında hem de yeni tartışmalara ve felsefi çıkarımlara hazırladığı zemin bağlamında bu alanın yeni tartışmalara ve çalışmalara gebe olduğu açıktır. Platon'un kadınlara yönelik düşünceleri üzerinden eserlerinin bir okuması yapıldığında dikkat çeken unsur düşünürün kadınlar hakkında yer yer kadınları yeren yer yer ise onları yücelten fikirlere sahip olduğunu görmek olacaktır. Ancak bununla birlikte yani kadınlar

hakkındaki açık pek çok olumsuz görüşüne rağmen Platon'u en azından bir proto-feminist olarak kabul eden azımsanamayacak sayıda araştırmacı ve düşünür vardır. Bu bağlamda Platon hakkında bu çalışmada cevap aranan sorular; düşünürün bir mizojinist¹ yani kadın düşmanı sayılıp sayılamayacağı ve eğer öyle ise nasıl olup da düşünürün aynı zamanda bir kadın hakları savunucu olarak ele alınabileceğidir; yani esas olarak cevap aradığımız soru Platon'un kadınlar üzerine düşüncelerinde bir çelişki olup olmadığıdır.

Platon'un birbiriyle uzlaşmaz görünen iki farklı şekilde anılmasıyla ilgili çok sayıda çalışmadan söz edilebilir. Bu çalışmada ana eserlerin yanı sıra özellikle söz konusu çelişkiyi iki yönlü olarak ön plana çıkartmalarından dolayı sırasıyla Susan Miller Okin, Brian Calvert, Dorothea Wender ve Lewis Caccia tarafından kaleme alınan "*Philosophers Queens and Private Wives: Plato on Women and the Family*", "*Plato and the Equality of Women*", "*Plato: Misogynist, Paedophile, and Feminist*" ve "The Status of Women Among the Guardian Class: Feminism in Relation to Plato's Republic" çalışmalarından yararlanılmıştır. Örneğin Dorothea Wender "*Plato: Misogynist, Paedophile, and Feminist*" adlı makalesinde, makalenin adından da anlaşılacağı üzere Platon'un aynı zamanda hem bir mizojinist hem de bir feminist daha doğrusu bir proto-feminist olarak tanımlanabileceğini iddia eder. Wender'a göre 19. ve 20. yüzyılda dahi feminizmi destekleyen erkekler, bunu eşlerini sevdikleri veya onlara acıdıkları için yapmaktayken, Antikçağ'da sistematik bir feminizmin izlerini sürebileceğimiz belki tek düşünür olan Platon ise yine Wender'a göre bir kadın düşmanı, bir pedofili ve hatta kadınlara karşı cinsel açıdan da bir ilgi duymayan ve onlara heteroseksüel bir bakış açısıyla yaklaşmayan bir düşünürdü (Wender, 1984: 213). Ancak bununla birlikte Platon kadın hakları konusunda öncü sayılabilecek fikirler ortaya sürmüş, iki milenyumda yakın süre boyunca pek de tartışılmayacak olan kadınların, en azından koruyucu sınıf içerisinde de olsa erkeklerle eşit roller üstlenmesi konusunda ilk adımları atmıştır.

Platon'un kadınlar hakkındaki görüşleri yoğun bir biçimde özellikle *Devlet* adlı çalışmasında yer alır. Bu bağlamda *Devlet*'in içerdikleri hakkında bilgi vermek Platon'un kadınlar hakkındaki görüşlerini ve onları devlette ve toplumsal hayatta nasıl konumlandığını anlamak bakımından da yararlı olacaktır. *Devlet*, Platon tarafından kaleme alınan ve özellikle adalet anlamına gelen *dikaiousune*² kavramı etrafında şekillenen bir eserdir; öyle ki eser adalet olan vurgusuyla Antikçağ'da "Adalet Üzerine" adı ile de anılmaktaydı. Kitabın üzerinde durduğu temel motifler adil bir şehir-devletin ve bu şehirde yaşayacak olan kadın ve erkek yurttaşların rollerinin ve niteliklerinin neler olması gerektiği üzerinedir.

Kitapta Sokrates ile birlikte Glaukon, Kephalos, Polemarkhos, Adeimantos ve Thrasymakhos karakterleri yer almaktadır. Önemli bir bölümünün kadınların toplumdaki yerinin tartışılmasına ayrıldığı bu eserde herhangi bir kadın karakter yer almamaktadır. *Devlet* bu konuda bir istisna değildir; zira Platon'un hemen hiçbir diyalogunda kadın karakter ya yoktur ya da *Meneksenos*'ta Aspasia, *Symposion*'da Diotima ve *Phaidros*'da Ksnatippe ve benzer birkaç istisna dışında olduğu gibi kadın bir karakterden söz dahi edilmemektedir. Kitap, Sokrates ve Glaukon'un Pire'ye gerçekleştirdikleri seyahat ile başlar. Burada karşılıklarına çıkan Polemarkhos onları adalet üzerine derinlemesine bir tartışmaya

¹ Yunanca'da düşmanlık ve nefret etmek anlamlarına gelen *misein* sözcüğü ile yine Yunanca'da kadın anlamına gelen *gyne* sözcüğünün birleşmesiyle oluşan *misogynia* sözcüğü kadınlardan nefret etmek ve kadınlara düşman olmak ve kadınlara kin duymak gibi farklı biçimlerde dilimize çevirmektedir; bu sebeple sözcük, metinde dilimize geçtiği şekliyle "mizojini" olarak kullanılmıştır.

² *Devlet*'in makalenin yazıldığı tarih itibarıyla otuzuncu baskısını yapan, Türkçe'deki en yaygın çevirisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından basımı yapılan çeviridir. Bu eserin çevirmenleri olan Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz çeviriyi Fransızca çevirisini göz önünde bulundurarak 1960'lı yılların başında yapmışlardır ve bu çeviride örneğin İngilizce çevirilerde "justice" olarak yer alan ve Yunanca anlamı adalet olan "dikaiousune" kavramı doğruluk olarak çevrilmiştir. Bunun sebebi gerek metnin aslından ziyade Fransızca metne sadık kalınması gerekse yıllar içinde dilin kullanımının farklılaşması olabilir; ancak günümüzde doğruluk ve kitapta zıttı olarak yer alan eğrilik kavramları doğrudan adalet ve adaletsizlik kavramlarını tamamen kapsayarak çağrıştırmadığı için kavramı metinde adalet olarak tek başına veya doğruluk kavramı ile bir arada kullanmayı tercih ettim.

götürecek olan davetini gerçekleştirir. Bu adalet tartışması eser boyunca sürer ve bu tartışma adil bir devletin nasıl gerçekleştirilebileceği tartışması ile siyaset felsefesinin en temel tartışmalarından birine temel oluşturur. Bu bağlamda doğru ve adil bir yurttaş arayışında kadınların ve erkeklerin toplumdaki rolünün ne olması gerektiği konusu Platon için büyük önem arz etmektedir. Yine adalet tartışması ve adil bir devletin nasıl kurulacağı ya da olması gerektiği sorusu, günümüzde de önemini koruyan, toplumda kadının yeri ve hatta kadının toplumsal rollerinin koruyucu sınıf üzerinden tekrar belirlenimine kadar genişleyen bir tartışmayı gözler önüne serer. Tartışma konusu olan ve ilerleyen kısımlarda ele alacağımız önemli bir konu da kadınların koruyucu sınıfta yer almasının adaletli olup olmayacağı sorusudur. Zira adil ve ideal bir devlette kadının yeri kitabın en önemli tartışmalarından birisidir.

İdeal Devlette Kadın

Susan Moller Okin'e göre kadın koruyucuların konumları ve eğitimlerinin ayrıntılarının yer aldığı V. kitabın modern dönemlere değin, John Stuart Mill'in kadınlar üzerine yazdıkları da dâhil olmak üzere, tüm büyük eserlerden daha devrimci bir yönü bulunmaktadır (Okin, 1977: 345). Benzer bir fikri Wender'da da gözlemlemek mümkündür; Wender yine Mill'den örnek vererek Mill'in kadınlara yönelik tutumunun eşine olan aşırı düşkünlüğünden ileri geldiğini ve yine Mill'in çağdaşı pek çok feminizmi destekleyen erkeğin de bu harekete dâhil olmasının nedenlerinin eşlerine olan düşkünlükleri olduğunu iddia eder. Ancak Wender'a göre kadınlara şefkat göstermek (fondness), cinsiyet konusunda aydınlanmış bir tavra sahip olunduğunun güvencesi değildir. Wender bu bağlamda Mill ve benzeri kadınları seven pek çok düşünürün aksine bir kadın düşmanı olarak gördüğü Platon'un Antik dünyadaki sistematik bir feministe en yakın düşünür olduğunu ve dahası, kadın hakları konusunda bir öncü olduğunu söyler (Wender, 1984: 213).

Platon'un kadınlarla ilgili en temel argümanları *Devlet*'in özellikle V. kitabında ortaya çıkar. V. kitabın öncesinde yer alan ilk dört kitabının büyük bir bölümünde ideal devletin yurttaşları arasından doğal yeteneklerine, erdemlerine ve eğitimlerine göre öne çıkacak özel bir sınıfın devletin koruyucuları olması gerektiği fikri işlenmiştir. Yönetmekle ve korumakla mükellef sınıfı yani koruyucular sınıfını oluşturacak olanlarla ilgili önemli bir tartışma V. kitaba saklanmıştır. Bu kitapla birlikte koruyucu sınıfta kadınların yer alıp almayacağı ve alırsa bu durumun adil olup olmayacağı ve nasıl gerçekleşeceği sorularına cevaplar verilmiştir. Bu konuyla ilgili tartışma V. kitabın 451c kısmında başlar. Sokrates şöyle der:

Şimdi bir konuyu yeniden almamız gerekiyor. Bunu daha önce konuşmalıydık ama olmadı. Erkekleri sahneye koyup işlerini de belirledikten sonra, madem sen de istiyorsun, kadınlara geçelim. İyi yaradılışlı ve dediğimiz gibi eğitim görmüş erkekler için, kadın ve çocuk sahibi olma işinde tutulacak yol, bence, savaşçılarımızı, sürü bekçileri gibi yetiştirirken tasarladığımız düzene uygun olmalıdır (...) Şunu demek istiyorum: Çoban köpeklerinin dişileri sürüyü erkekler gibi kollayacak mı, yoksa yalnız eve mi bakacak? Çocuk yapıp büyütmekten başka bir işe yaramazlarmış gibi, yalnız ev işleriyle uğraşacaklar da sürüyü kollamak yalnız erkeklere mi düşecek (Platon, 2016: 451c-d).

Burada ortaya çıkan tartışma koruyucular sınıfının sadece erkeklerle kısıtlı bir sınıf olup olmayacağı veya kadınların koruyucu sınıfta yer almalarının mümkün veya istendik bir durum olup olmadığı soruları etrafında şekillenmektedir. Platon'un bu bağlamda kadınlar ve erkeklerin ideal devletteki rollerini tanımlarken köpek örneğini vermesi sebepsiz değildir.

Platon hem kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklar ve benzerlikler konusunda hem de koruyucuların üstlenmesi gereken görevler bakımından kitap boyunca pek çok yerde köpek örneği üzerinden açıklamalar yapar. Örneğin Platon köpek örneğini, *Devlet*'in II. kitabının 375a ve 376a satırları arasında iyi bir bekçi köpeğinin nitelikleri olarak saydığı keskin görüş, hız, güç ve cesaret niteliklerini aynı zamanda bir bekçide yani bir koruyucu sınıf üyesinde bulunması gereken nitelikler olarak ele alır

(Platon, 2016: 375a-376a). Yine III. kitapta koruyucu sınıfın kurt gibi değil bekçi köpeği gibi yani dostlara karşı nazik, düşmanlara karşı ise acımasız olması gerektiğinden söz eder (Platon, 2016: 416a). Bu nitelik aynı zamanda koruyucu sınıfa felsefi yönlerinden bir tanesini veren dostu ve düşmanı ayırt etme niteliğidir ve bu ise düşünürü göre bilgi ile olur. Yine bu örnekleri, IV. kitapta koruyucu sınıfın yağlı koyunlara karşı iyi yetişmiş köpekler olarak tanımlanması, VII. kitapta ise koruyucu sınıftaki çocukların bir köpeğin gençken avının tadını alarak yetişmesi örneklerinde görüldüğü üzere çoğaltmak mümkündür (Platon, 2016: 422d; 537a).

Ancak tüm bunların ötesinde Platon için köpek örneği kadın ve erkeklerin aynı rolleri üstlenebileceğini doğadan örneklemek açısından değerlidir. Platon'un cevap aradığı soru şudur: "(...) Çoban köpeklerinin dişileri sürüyü erkekler gibi kollayacak mı, avlanacak mı, her işi ortaklaşa yapacak mı, yoksa yalnız eve mi bakacak?" (Platon, 2016, 451d). Yine sorusunu kendisi cevaplar: "Her şeyi birlikte yapmalarını isteyeceğiz" (Platon, 2016: 451e). Platon'a göre köpekler erkekleri ve dişileriyle aynı güce sahip olan çocuk yetiştirme dönemleri haricinde aynı görevleri yapabilecek olan niteliklere sahiptir ve bu bağlamda koruyucular sınıfı için de ilham kaynağıdır. Bu açıdan kadınlar çocuk yetiştirme ve bir evi idare etme gibi görevlerden kurtulduklarında bir erkeğe eşit olabileceklerdir. Tüm bu örneklerde Platon, koruyucu sınıftan hep kadın ve erkeği kapsayacak şekilde örnekler vermiş ve tıpkı köpeklerde olduğu gibi iki cinsin de sürüyü koruma görevini birlikte yapabileceğini söylemiştir. Platon bu benzerlikleri kurarak açıkça biyolojik temelde eşitsizlik üreten cinsiyet temelli yaklaşımları geçersiz kılmayı hedefleyen bir argüman üretmeye çalışmıştır.

Platon'un bu örnekler üzerinden kısmen cevaplandırmış olduğu temel eleştiriyi *Devlet* kitabından derlemek istersek bakmamız gereken yer V. kitabın 453a ve b kısımlarıdır. Bu kısımda Sokrates kadınlar ve erkeklerin en azından koruyucular sınıfı söz konusu olduğunda eşit haklara sahip olmasını savunduklarında kendilerine gelecek eleştirilerin farkındadır ve kendimizi onların yerine koyalım ve öyle konuşalım diyerek bu eleştirileri sıralar:

Siz kendiniz devletinizi kurarken herkesin kendi yaradılışına uygun bir tek işi görmesi üstünde anlaşmıştınız (...) 'Peki, kadınlara erkek arasında büyük bir yaradılış ayrılığı olduğunu iddia edebilir misin?' Gel de inkâr et! 'Öyleyse kadınlara yaradılışına uygun bir iş vermek lazım.' Öyle ya. 'Öyleyse, saçmalığa, çelişmeye düştünüz işte. Kadınların yaradılışları hem erkeklerden ayrıdır diyorsunuz hem de onlara erkeklerle aynı işleri yaptırıyorsunuz.' Ne cevap vereceğiz şimdi buna? (Platon, 2016: 453b)

Sokrates'in karşısına çıkabileceğini düşünerek formüle ettiği bu eleştiriyi Brain Calvert'a göre üç ayrı eleştiriye bölmemiz mümkündür:

- 1) Her insan, doğasına uygun bir tek işi görmelidir. (Bu ilke, doğruluğun, adaletin en temel ilkelerinden sayılan ve ilk kez II. kitabın 369e kısmında ortaya konulan ilkedir.)
- 2) Kadınlar ve erkekler arasında doğaları gereği büyük ayrılıklar vardır ve bu sebeple kadınlar ve erkeklere bu doğal farklılıklarına göre farklı işler verilmelidir.
- 3) Adalet ve doğruluk ilkesine göre kadınlar ve erkeklere aynı işleri vermek hatalı ve çelişik bir yaklaşımdır. (Calvert, 1975: 232)

Platon, kadınların da koruyucu sınıfta yer alması fikrine getirilen bu karşı argümanlara V. kitap içerisinde çeşitli karşı argümanlar sunar. İlk Platon "bir devletin temelini atarken, yaradılış ayrılık ve ayrılıklarını kesin anlamlarıyla ele almamıştık, bu ayrılık ve ayrılıkların işlerde tam bir karşılığı olacağını düşünmemiştik" (Platon, 2016: 454d). diyerek yurttaşların ideal devlette alacakları görevler konusunda belirleyici ilke olarak kabul ettiği adalet ilkesinin gereği olarak farklı doğalara sahip insanların farklı hedefleri ve görevleri takip etmesi gerektiğini ancak bu farklılıkların ne türden farklılıklar olarak belirlenmesi gerektiğinin açılması gerektiğini kabul eder. Bu bağlamda düşünürü göre kadınlar ve erkeklerin üstleneceği görevlerde kadın ve erkek olmalarının üstlenecekleri göreve etkisinin olup

olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Düşünür bu ayrılıkların üstlenecekleri görevlere etkisinin olup olmayacağını belirlenmesiyle ilgili şöyle yazar:

Böyle olunca, erkek cinsi kadın cinsinden şu veya bu sanata, işe yatkınlık bakımından ayrılırsa, şunu erkekler yapsın, bunu da kadınlar, diyeceğiz. Ama görürsek ki, aralarındaki ayrılık sadece kadının doğurması, erkeğin de tohum salmasından başka bir şey değildir, üstünde durduğumuz konuda kadınla erkeğin ayrılığını hesaba katmayacağız. Bekçilerimizin karılarıyla birlikte aynı işleri görmeleri gerektiğini ileri süreceğiz (Platon, 2016: 454e).

Platon bu konuda, kadın ve erkeklerin salt kadın ve erkek olmaları bakımından ayıramayacaklarını, kadın veya erkek olmalarının üstlenecekleri göreve bir zarar verip vermeyeceği konusunun belirleyici olduğunu söyler. Bu bağlamda düşünür kadınların, kadın oldukları için koruyucu olmalarına dair argümanı, bir insana kunduracılık işini verirken saçı olup olmaması bakımından ayırım yapmaya benzetir (Platon, 2016: 454c). Ancak çocuk doğurabilme özellikleri ve fiziksel, biyolojik birtakım farklılıklarıyla kadınlar, Platon'a göre herkesin doğasına ve niteliğine uygun hareket etmesi bağlamında uzmanlaşması gerektiği alanın farklılaştığı "İdeal Devlet"te bir paradoks yaratır gibi durmaktadırlar. Bununla bağlantılı olarak Platon, cinsiyetler arasında doğal ve doğuştan farklılıklar olmadığı iddiasında değildir; onun dikkate aldığı iki farklılığı şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Erkek, kadından güçlüdür.

Platon bu durumu kabul etmekle birlikte erkek ve kadın arasındaki fiziksel güç bakımından farklılığın kadınları savaş için eğitmeye engel olmayacağı düşüncesindedir. Elbette Platon bununla birlikte fiziksel bakımdan güçlü bir kadının güçlü bir erkekten zayıf olabileceğini düşünür ama ona göre güçlü bir kadın, zayıf bir erkekten güçlüdür ve bu bağlamda koruyucu sınıfın güçlü ve zayıf erkeklerden oluşmasındansa güçlü erkek ve güçlü kadınlardan oluşması yeğdir (Wender, 1984: 213).

b) Kadınlar çocuk doğurur, erkekler ise sadece doğumun sebebi olur.

Bu farklılık kadınların hem çocuğu taşıdıkları dönemde hem de sonrasında çocuğu emzirmek gibi onları fiziksel olarak etkileyecek durumlar söz konusuysa erkeklerin bunlardan etkilenmeyeceğini ifade eder. Platon bu farklılığın da koruyucu olmak için yeterli olan bir kadını yetersiz hale getiremeyeceğini söyler. Zira ideal devlette koruyucuların çocuklarına bakma sorumluluğunu kadınlar ve erkeklerden oluşacak bir bakıcılar kuruluna bırakır, çünkü Platon'a göre "(...) devlet işlerinde her iki cins de ortaktır" (Platon, 2016: 460b). Yine 460d'de Platon süt veren koruyucu sınıfındaki anaların bu işle fazla oyalanmamaları gerektiğini, bu işin bakıcı olarak belirlenen erkek ve kadınların görevi olduğunu tekrarlar (Platon, 2016: 460d). Dolayısıyla kadın koruyucuların dikkatini devlet işlerinden başka işlere ayırmasına gerek yoktur ve ideal devlette modern terimlerle kadının "iki rolü" problemi ortadan kaldırılmıştır (Calvert, 1975: 231-232). Tüm bunların ışığında ideal polis'te kadınlar ilk kez niteliklerini, potansiyellerini değerlendirebilme imkânı bulacaklardır. Koruyucu sınıfa girmeye hak kazanan her kadın ev işlerinden, çocukla ilgilenmekten ve kocasının baskısından kurtulabilecektir. Bu durum zamanın Atina'sında son derece radikaldi ve ev işleri ve çocuk yetiştirme konularında Platon'un teklifleri, Wender'a göre makalesini kaleme aldığı yetmişli yılların birçok feminist olarak tanımlanan düşünürün fikirlerinden ileri bir düzeydeydi. Ancak tüm bunlar Platon'a göre kadınların ve erkeklerin eşit olduğu anlamına gelmiyordu, daha ziyade onlara koruyucu sınıf içerisinde fırsat eşitliğinin kapısını aralıyordu (Wender, 1984: 214).

Gelebilecek ve gelen eleştirilerle ilgili gerekli yanıtları verdikten sonra Platon, erkekler ve kadınlar için aynı eğitimin verilmesini, koruyucu sınıfta yer alan kadınların ev işlerinden, çocuk yetiştirmekten muaf sayılmasını ve hatta yönetici sınıfına geçişte erkeklerle eşit haklara sahip olmasını teklif etmiştir.

Kadınlar çocuk doğurabilmeleri haricinde Platon'a göre erkeklerden farklı değildir ve erkek için erdemli olan kadın için de erdemlidir, erkek için yapılabilir olan kadın için de yapılabilir. Platon'un bu doğrultudaki fikirleri elbette en yoğun biçimde *Devlet*'te yer almakla birlikte *Devlet*'le sınırlı değildir. Düşünür buna benzer bir fikri ve teklifi *Yasalar* 'da da dile getirir. Platon *Yasalar* 804d kısmında şöyle der:

(...) 'her erkek adam', babalarından çok devletin malı oldukları için, elden geldiğince zorunlu eğitim görecektir. Benim yasamda erkekler için söylenen şeyler aynen kızlar için de öngörülüyor: yani kızları da aynı şekilde eğitmeli; <<binicilik ve jimnastik erkeklerle yakışır, kadınlara ise yakışmaz>> sözünden hiç korkmadan bunu söylüyorum (Platon, 1992: 804d-e).

Platon burada Karadeniz bölgesinde yaşamış bir topluluk olan Sarmatlardan örnekler vererek, bu imparatorlukta kadınlar ve erkeklerin hem silah kullanma konusunda hem de binicilik konusunda erkeklerle aynı eğitimi aldıklarını ve bunun gerçekleşmesinin yine mümkün olduğunu söyler ve ekler: "erkekler kadar kadınların da bütün güçleriyle aynı çalışmalarını yapmaması çok aptalca bir şey. Çünkü hemen hemen her kent aynı harcama ve aynı çabayla iki kat yerine yarım varlık gösteriyor..." (Platon, 1992: 806a-b). Platon kadınların ve erkeklerin toplumdaki rolleri konusunda talep ettiklerinin benzerlerini bu eserinde de teklif ettiği gibi benzer eleştirileri bu eserinde de dikkate almıştır. Platon'un bu fikirlerine *Devlet*'te gelen itirazların benzerleri *Yasalar*'da da gelmiştir, daha doğrusu Platon gelebilecek itirazları ve yanıtlarını diyalog halinde aktarmıştır. *Yasalar*'da Kleinias'ın böylesi bir yönetimin yani kadınların da erkeklerle aynı görevleri üstlenebildiği bir yönetimin alışılmış yönetim biçimlerine aykırı ve yabancı olduğu savına karşı Platon ne Yunan coğrafyasındaki ne de dönemin Trakya'sındaki uygulamaların toplumdan tam anlamıyla faydalanmayı sağladığını şu şekilde ifade eder:

Trakyalıların ve daha pek çok ulusun kadınlardan tıpkı köle gibi çiftçilik, sığırtmaçlık, çobanlık ve hizmetçilikte yararlandıkları bir uygulamayı mı? Yoksa bizde ve bizim oradakiler gibi mi? (...) yasa koyucu yarım iş yapmamalı, tamamlayıp öyle bırakmalı; kadınların lüks ve bol harcamalar içinde düzensiz bir yaşam sürmelerine izin verip, yalnız erkeklerle ilgilenmekle, devlete mutlu bir yaşamın iki katı yerine tam anlamıyla yarısını miras bırakıyor (Platon, 1992: 805e-806c).

Platon'un bu sözleri, kadının ev hayatına hapsedilmesinin kadının potansiyelinden yararlanılamaması anlamına geleceği, kadınları toplumsal hayata dahil etmeyen bir yasa koyucunun yarım bir iş yapmış olacağını gösterir. Nihayetinde tüm bunlardan Platon için kadının koruyucu sınıfta yer alması değil almamasının adaletsiz olacağını; zira erkek ve kadın arasında kadının koruyucu olarak görev yapmasına engel olacak doğal bir farklılığın gösterilemediği ve bu durumda onu dışarıda bırakmanın adil, doğru olmayacağını savunur. Calvert'a göre ilgili bir farklılık bulunmadıkça ayrımcı bir yaklaşım göstermenin adil olmadığı görüşü çoğu çağdaş düşünür tarafından da kabul edilen ve ilk kez Platon tarafından formüle edilmiş bir prensiptir (Calvert, 1975: 232).

Platon ve Kadın Düşmanlığı

Platon'un kadınlara özellikle de çağına göre önemli haklar ve eşitlik vadeden bir düşünür olduğu açıktır. Ancak Platon bununla birlikte eserlerinde kadınlarla ilgili mizojiniye varan ifadeler ve tanımlar da yapmaktan geri kalmamıştır. Wender, Platon'un çeşitli eserlerinden bu türden örneklerin izini sürmüştür. Örneğin Platon *Gorgias* diyalogunda trajik şiirleri kadınların, çocukların ve kölelerin bile duyduğunu söyleyerek kadınları, aşağı gruplar olarak gördüğü köleler ve çocuklar ile birlikte ele almıştır. Yine *Alkibiades* diyalogunda Pers kralının bir kadın hemşire tarafından yetiştirilmemesini olumlu bir durum olarak ele alır. *Phaidros*'da ise Sokrates ölümü beklerken arkadaşlarını kadınlar gibi yas tuttukları için azarlar (Wender, 1984: 231). Yine Platon'un kadınların toplumdaki konumunu yükseltmesi bakımından en önemli eseri olan *Devlet*'i de mizojini konusunda diğer eserlerinden pek de geri kalmıyordu. Örneğin *Devlet*'in III. kitabında 395e kısmında Platon erkeklerin kadın ve köle taklidi

yapmasını kötü, korkak, sarhoş ve benzeri kimseleri taklit etmekle aynı kefedede değerlendirir (Platon, 2016: 395e). Örneğin aynı durum erkek taklidi yapan bir kadın için söz konusu değildir. Yine aynı kitabın 398e kısmında müzikle ilgili konuşulurken Lydia makamı hakkında "değil erkeklere, akli başında kadınlara bile zarar verir" (Platon, 2016: 398e) diyerek Platon, akli başında bir kadını bile sıradan bir erkeğin altında kategorize etmiştir. Yine özellikle VIII. kitapta Platon'un kadınlar hakkındaki olumsuz görüşlerine dair pek çok örneğe rastlanabilir.

V. kitapta, Sokrates ve Glaukon'un daha sonraya bıraktıkları iyi ve kötü yönetimler konusu nihayetinde VIII. kitapta ortaya çıkar. Sokrates VIII. kitaba öncelikle en iyi düzene varmak istenen ideal bir devlette kadınların ve çocukların eğitimden, savaşta ve barışta girilen tüm işlerden ortak pay alması gerektiğini söyleyerek başlar ve ekler; "hem felsefede hem savaşta en üstün gelen yurttaşlar da bu devletin başına geçecek" (Platon, 2016: 543a). Ancak kadınlara hakkını teslim etmekle birlikte onları aşağılamaktan yine geri kalmaz ve aynı kitapta 548d bölümünde Platon, eşi iyi bir konuma gelememiş kadının sürekli şikâyetçi olacağını, hep kendini düşüneceğini ve yetiştirdiği çocuğu da yozlaştıracağını iddia eder ve "hep kadınlardan çıkar bu teraneler" ifadesini ekler (Platon, 2016: 548d). VIII. kitabın en önemli tartışma konularından olan demokrasi konusunda da yine Platon'un kadınları aşağılayan sözleri mevcuttur. Sokrates'e göre demokratik bir devlette yurttaşlar serbestçe konuşur, dilediklerini serbestçe yapar ve herkes özgürdür. Ancak Sokrates bunu böyle söylerken bu yapıyı olumlu bulmamakta bilakis böylesi bir düzende birçok tehlike görmektedir. Böylesi bir devleti değişik insanları bir araya toplayan türlü renklere boyanmış bir kaftan gibi görür Sokrates ve şöyle der: "Alaca bulaca şeylerden hoşlanan çocuklarla kadınlar gibi, birçok kimseler de en güzel devlet budur diyebilirler" (Platon, 2016: 557c). Demokrasi bu bağlamda düşünürü göre ancak görünüşte iyi bir yönetimdir ve ancak görünüşe aldananları kandırabilir. Bu türden örnekler VIII. kitaptan ve kitabın genelinden bulunarak çoğaltılabilir; ancak bu örneklerin Platon'un görevler bağlamında belki eşitlikçi bir düşünür olsa da kadınlara yönelik yine de mizojiniye varan görüşleri olduğunun anlaşılmasında yeterli olacağını iddia edebiliriz.

Okin'e göre de Platon kadınlar konusunda, özellikle diğer diyalogları da hesaba katıldığında, okuyucularına çözülemeyen bir enigma³ olarak görünmektedir. Zira Platon'un çeşitli eserleri okunduğunda kadının aynı zamanda hem irrasyonel ve yozlaşmış erkek ruhlarından yaratıldığını hem de kadınlar ve erkeklerin birlikte eğitilmesiyle yetişkin olarak eşit yeteneklere sahip olabilecekleri yer almaktadır (Okin, 1977: 345). Okin bu pasajda hangi kitaplar olduğunu söylemese de bahsettiği kitapların *Timaios* ve *Devlet* olduğu açıktır. Zira Platon, *Timaios* diyalogunun son kısmında kadınların yaradılışı konusuna değinmekte ve şöyle demektedir: "Bazı erkekler, dünyaya tekrar geldiklerinde, erkeğe yakışmaz⁴ veya ahlaka aykırı yaşamlar yaşadılarsa bir sonraki dünyaya gelişlerinde kadın olarak yeniden doğduklarını iddia etmek akla yatkındır" (Platon, 2008:90e-91a). Dolayısıyla Okin'e göre ortaya çıkan soru şudur: "Nasıl olur da kadınların "doğaları" gereği erkeklerden daha kötü olduğu iddiası onların ideal devlette yüce filozof yöneticiler arasında yer alması gerektiğine dair radikal iddia ile uzlaşabilir?" (Okin, 1977: 345).

Lewis Caccia da *The Status of Women Among the Guardian Class: Feminism in Relation to Plato's Republic* adlı çalışmasında bu paradoksa dikkat çekerek Platon'un özellikle *Devlet* adlı eserinin adil bir analizle ve dikkatli bir biçimde ele alınmasının önemine dikkat çeker. Bu bağlamda *Devlet*, Platon'un büyük çoğunluğu kadınları hane hayatından başka bir yerde konumlandırmayan bir yaklaşımı benimseyen muhataplarına ulaşabilmek için metaforlarında ve argümanlarında dönemin cinsiyet

³ Düşünürün kullandığı ve Türkçe'ye bulmaca veya gizem gibi çevirileri bulunan Yunanca kökenli enigma sözcüğünü anlamının bunlardan daha derin olması sebebiyle çevirmeden bırakmayı tercih ettim. Zira sözcük hem kapalı anlamı olan yazılar, konuşmalar için hem de gizemli kişiler için kullanılan bir sözcük.

⁴ İngilizce çevirisinde unmanly olarak geçen bu sözcük, bazı Türkçe çevirilerde korkak olarak da geçmektedir. Örn. Platon. (2015). *Timaios*. çev. F. Akderin. İstanbul: Say Yayınları.

anlayışına uygun kavramlar kullanmış olabileceğini iddia eder. Ancak bununla birlikte Platon'un ideal devlette azami bir cinsiyet eşitliğini hedeflediğini iddia etmek de pekâlâ mümkündür. Bu bağlamda *Devlet'e* bütüncül bir biçimde bakıldığında, Platon'un hem cinsiyet eşitsizliğine yönelik sözleri, hem de yeterli olmasa da dönemine göre üst düzeyde bir cinsiyet eşitliği teklifi ve hatta her iki bakış açısının birden ortaya konulduğu argümanları saptanabilecektir (Caccia: 2012, 28).

Yine Wender'a göre de paradoks açık bir biçimde ortadadır: Platon hem kadınları bir sınıf olarak aşağılamakta hem de onlar için tarihte bildiğimiz tüm erkeklerden daha fazla özgürlük ve hak talep etmektedir. "Patin'in Lucretius'la ilgili harika tespitini ödünç alacak olursam, elimizde çarpıcı bir *'Anti-Platon chez Platon'*⁵ örneği bulunur" (Wender, 1984: 220). Bu bağlamda Platon klasik düşünür ve yazarların neredeyse tümünden daha çok çatışmayı düşünce dünyasında barındırmaktadır. Hem şiiri sansürler ve hatta ideal devlette neredeyse yok etmek ister hem de Homeros gibi şairlerden övgüyle söz eder ve hatta kendisi de şairdir. Hem aşağı olanın taklidini yozlaştırıcı bir etmen olarak görür hem de kendisi mükemmel bir taklitçi ve drama yazarıdır ve aşağı, kötü, yozlaşmış karakterleri diyaloglarında ustaca yansıtır. Hem bir elitist ve çoğunluğu aşağı gören bir düşünürdür hem de çoğunluğa hizmet için kendini adar (Wender: 1984, 220). Wender'a göre Platon'un bu kadar çatışma içinde olması onu doğal olarak diyalog şeklinde yazmaya sürüklemiştir. Sorunun iki tarafını da görmek Antik Yunan tragedyalarının da karakteristik özelliğidir. Homeros hem Greklere hem de Truvalılara; Herodotos, hem barbarlara hem de Greklere; Tukidides hem Spartalılara hem Greklere hak vermiş, sempati göstermiştir. Zira bu bağlamda Antik Yunan'da kahramanın, tamamen kötü bir karakterle mücadele ettiği melodram türü yaygınlık kazanamamıştır; iyilik ve kötülüğün iç içe geçtiği, siyah ve beyaz yerine grinin hâkim olduğu tragedyaya ise en yaygın sanat türü olmuştur. Grekler açısından diğer tarafı olarak tanımlayabileceğimiz Spartalılar, Truvalılar gibi topluluklarla düşman oldukları dönemlerde dahi onların açısından da bakmak Antik Yunan tragedyalarının, felsefesinin ve düşünce yapısının ayrılmaz bir ögesidir (Wender, 1984: 220-221).

Platon'un kadınlara yönelik söylemleri tutarsız gibi görünse de aslında tutarsız olmaktan ziyade kadın konusunun ele alındığı bağlama göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda bir diğer açıdan bakıldığında kadının konumundaki veya düşünürün kadına yaklaşımındaki farklılaşma nedenlerinin başında mülkiyeti saymak mümkün görünmektedir. Zira koruyucu sınıfa mülkiyet edinmeyi yasaklayan Platon bunu salt koruyucu sınıfın mal mülk edinmesini önlemek için değil aynı zamanda kadının bir mülkiyete dönüşmesini önlemek için de yasaklamıştır denilebilir. Düşünüre göre kadın ev hayatının içinde veya daha genel bir tabirle aile hayatının içinde ilkin kendisi de bir mülke dönüşmekte ardından ise evin mülkiyetinin bir bekçisi haline gelmektedir. Örneğin koruyucu sınıfın nasıl bozulacağıyla ilgili VIII. kitapta şöyle yazar Platon: "Bir ine çekilir gibi kapandıkları evlerinin içinde kadınlara ya da diledikleri insanlara zengin ziyafetler çekecekler" (Platon, 2016: 548b). Tüm bunların ışığında Okin'e göre daha önce değindiğimiz VIII. kitabın 548d kısmında geçen örneği; yani timokratik devlette eşini iyi bir konuma gelemediği için eleştirerek oğlunu yozlaştıran anne örneğini, tekrar ele almamız gerekirse mizojiniyle kısıtlı kalmayan bir sonuca ulaşmamız mümkündür (Okin, 1977: 350-351). Bu bağlamda kadının mülkiyet haline gelmesi ve evin işleyişiyle mesul bir yapıya hapsedilmesi onu bu türden bir role sürüklemektedir ve Platon'un aşağıladığı aslında kadının özü veya kimliği değil zorlandığı ve hapsedildiği roldür.

Dolayısıyla Platon diyaloglarında felsefesine temel yöntem olarak belirlediği diyalektik yöntemdeki gibi sorunun iki yönünü de hesaba katmaktaydı. Platon hem kadınların toplumdaki mevcut konumlarını görerek onlar hakkında yer yer mizojiniye varan olumsuz görüşler bildiriyor, hem de onların potansiyelini de hesaba katarak bu olumsuz yönleri antitezler üretmek bir senteze ulaşmaya

⁵ Fr. "Platon'daki (Platon'un zihnindeki) Anti-Platon"

çalışıyordu. Hem kadınların bir mülkiyete dönüşmesi ve bu mülkiyet içinde dönüştükleri, dönüştürüldükleri formu eleştiriyor ve hatta aşağılıyor, hem de kadınların erkeklerle eşit roller üstlenip bu yüklerden kurtulduklarında dönüşecekleri yapıyı övüyor ve onları eşit görüyordu. Dolayısıyla Platon için kadın toplumda üstlendiği role ve konuma göre farklı anlamlar kazanabilen bir yapıyı içinde barındırıyordu. Bu bilgilerin doğrultusunda Caccia'nın, özellikle *Devlet*'in cinsiyet üzerine değil yönetim üzerine bir eser olduğunun unutulmamasına yönelik tavsiyesi değerlidir; zira Platon bu eserinde her şeyden önce zanaatlar, yapılan işler ve toplumun parçaları arasında ve içinde uyumu hedeflemekteydi (Caccia, 2012: 29). Bu bağlamda Platon'un kadınlara bir düşmanlık veya dostluk penceresinden bakması da önemsizleşiyordu, zira onun öncelikli amacı kadınlar da dâhil toplumun tüm parçalarının ideal devletin içinde bir bütün halinde işlevsellik kazanmasına yönelikti.

Platon, Çağdaşları ve Kadın

Tüm bunların ışığında Platon'un yine de proto-feminist bir düşünür olarak sınıflandırılmasının mümkün olup olmadığı ve yine çağdaşlarından kadınlar konusunda öncü olacak biçimde farklılaşmış farklılaşmadığı soruları, çalışmayı sonlandırırken yanıtlanması gereken sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Milattan önce beşinci yüzyılın özellikle ikinci yarısında kadın meselesiyle ilgili felsefeden ziyade özellikle sanat alanında önemli eserler verilmiştir: Sofokles'in *Antigone* ve *Trakhisli Kadınlar* adlı oyunları, Euripides'in *Medea* ve *Alkestis* adlı oyunları ve Aristofanes'in *Lysistrata* ve *Ekklesiazousai* adlı oyunları bu bağlamda anılabilir. Kadın meselesine dair böylesi çalışmaların güçlü bir biçimde art arda ortaya çıkmasının düşünsel arka planında bir düşünürün işaret edilip edilemeyeceği sorusu bu bağlamda önem arz etmektedir. Örneğin Wender, Presokratik düşünürlerin ufak fragmanları ve Sofistlerin çalışmaları içinde kadınlardan sıklıkla söz eden düşünürlerin başında Demokritos'un yer aldığını söyler; ancak Demokritos kadınlar hakkında yazılarında açıkça düşmanca bir üslup kullanır (Wender, 1984, 221). Yine Platon'un *Menon* diyalogundan Gorgias'ın da kadınlar hakkında mizojinist bir konum aldığını anlamak mümkündür. Bu bağlamda Platon'a öncül olası feminist düşünür arayışında dikkate alınması gereken diğer iki düşünür olarak Aspasia ve Sokrates öne çıkmaktadır. Bu bağlamda kadın bir düşünür olmasına rağmen Aspasia'nın kadın meselesiyle ilgili konuştuğu⁶ bir metne ulaşmak mümkün görünmemektedir. Örneğin Aspasia'nın yer aldığı nadir metinlerden olan *Meneksenosta* Aspasia kadınlarla ilgili bir sorundan bahsetmemektedir (Wender, 1984: 222). Sokrates'i Platon'un öncüsü olarak ve bir proto-feminist olarak ele almak istersek, karşımıza öncelikle Platon ve Sokrates'in birbirinden ayrılması zor bir biçimde iç içe geçmişlikleri çıkacaktır; ancak bununla birlikte Sokrates'in Platon'un eserlerinden başka eserlerde yer aldığı eserler nadir de olsa mevcuttur. Örneğin Ksenofon'un *Memorabilia'sı* bu eserlerden bir tanesidir. *Memorabilia*, Sokrates'in kadınlarla ilgili düşüncelerini de yansıtmaları bakımından konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. Sokrates kadınlardan pek çok açıdan sevgiyle söz etse de onları ancak ev işleri, dokuma gibi işlerde görevlendirmek gerektiğini ve kadınların erkeklerden ancak bu türden işlerde üstün olabileceğini söyleyerek (Wender, 1984: 224), Platon'un *Devlet*'te kadına verdiği önemden farklı bir görüşü savunur. Yine eserin yazarı Ksenofon da kadınlardan sevgiyle söz ederken, onlara ev hayatının dışında bir görev teslim etmeyen ve evde de eşini mutlu etmekten ve çocuk yetiştirmekten başka bir gaye gözetmeyen bir çerçeve çizer.

Buraya kadar Platon'un çağdaşı çok sayıda düşünürün çeşitli sebeplerle Platon sonrası dönemde kadın meselesi üzerine eğilen düşünürleri olumlu anlamda etkilemediğine dair örnekleri inceledik. Bu bağlamda Platon'un çağdaşları arasındaki en önemli isimlerden olan Aristoteles'e de kısaca değinmemiz pek çok açıdan yararlı olacaktır. Metin boyunca değindiğimiz gibi Platon kadınların biyolojik farklılıklarının onları erkeklerden aşağı kılan yönler olduğunu düşünmüyordu; sınıflara ayrılmış

⁶ Konuştuğu diyoruz zira Aspasia ile ilgili bilgileri kendi yazdıklarından değil Aeskhines'in *Aspasia*, Platon'un *Meneksenos* ve Plutarkhos'un *Perikles'in Yaşamı* adlı çalışmalarından öğreniyoruz.

toplumunda kadınların ve erkeklerin değerini, daha doğrusu üstleneceği görevi bulunduğu sınıf belirliyordu. Zira Platon'un devletinde bir kadının koruyucu sınıfta yer alıp, ülkenin savunmasından, yönetimine kadar çeşitli alanlarda söz alması mümkünken bir erkeğin de bakıcı olarak görev üstlenmesi gayet mümkündür. Bu sayede bir kadının ve aynı şekilde bir erkeğin toplumdaki yükselişi onun değiştiremeyeceği biyolojik ve fiziksel yönlerine değil içsel niteliklerine ve eğitime bağlanmıştır. Oysaki Platon'un çağdaşı düşünürlerden en etkili olan Aristoteles kadın ve erkek arasındaki konumu aşılacak biyolojik farklılıklara bağlayarak ilerlemeye kapalı bir yol izlemiştir. Üstelik Aristoteles'in bu görüşleri otorite olarak kabul edildiği Ortaçağ boyunca Avrupa ve İslam coğrafyasından pek çok düşünürü de etkisi altına alarak kadınların durumlarının ve toplumdaki konularının iyileşmesinin ve ilerleyişin önünde bir engel oluşturmuştur demek yanlış olmayacaktır.

Aristoteles'in kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklarla ilgili iddiaları bazen erkeklerin kadınlara oranla daha güçlü ve cesur olduğu için kadınlardan daha fazla dişe sahip olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmekteydi (Aristotle, 2004, 662a). Örneğin Platon, *Devlet*'te "kadının yaratılışı da erkeğinki gibi devlet bekçiliğine elverişlidir" (Platon, 2016: 456b) diyerek kadına hem devletin korunmasında hem de yönetiminde erkekle eşit haklar vadederken Aristoteles ise *Politika*'da "cinsiyetler konusunda, erkek doğası gereği kadından üstündür ve kadın ise aşağıdır, erkek yöneticidir ve kadın yönetilen" (Aristotle, 1959: 1254b13-14) diyerek kadınları açık bir şekilde aşılabilir bir biçimde erkeğin yönetiminde ve altında konumlandırmıştır. Aristoteles'in biyoloji temelli ve değişmez bir biçimde kadını aşağı gören çok sayıda örneğinden bir tanesini *Hayvanların Oluşumu Üzerine* adlı eserinde görmemiz mümkündür: Aristoteles bu çalışmada beynin özelliklerinden söz ederek insanların alınlarının ön kısmının beyinlerinin orada yer almasından dolayı kelleştiğini iddia eder ve yine kelleşme ile sadece erkekler tarafından üretilen semen arasında ilişki kurar. Bu bağlamda düşünürü göre kadınlar ve çocuklar kelleşmez çünkü aynı doğaya sahiptirler ve semen üretmezler (Aristotle, 1949: 782a). Örneğin Platon aynı örneği, yani biyoloji temelli bir farklılık olan kellik örneğini, bir insanın saçının olması ya da olmaması nasıl ki onun ayakkabıcılık yapmasını etkilemiyorsa aynı şekilde bir insanın kadın ya da erkek olmasının da onun koruyucu sınıfta yer almasını engellemeyeceğini açıklamak için kullanıyordu (Platon, 2016: 454c). Yine biyoloji temelli örneklerin dışına çıktığında da kadına yaklaşımlarında durum benzerliğini koruyordu. Aristoteles *Politika*'da yöneten ve yönetilen, rasyonel olan ve olmayan için erdemler farklıdır diyerek açık bir biçimde kadınlar ve erkekler için erdemli olanın aynı olamayacağını savunurken (Aristotle, 1260a14-24), Platon ise *Menon* diyalogunda erkek için erdemli olan topluma yani yönetime ait işlerle ilgilenip yurttaşlarını ve kendini zarardan korumak iken kadın için erdemli olan eviyle ilgilenmek ve kocasına itaat etmektir diyerek Aristoteles ile benzer görüşler savunan Gorgias'a (Plato, 2005: 71e), Sokrates üzerinden kadınlar ve erkekler için erdemler arasında ayırım yapılamayacağı yanıtını vermiştir (Plato, 2005: 73b).

Tüm bunların ışığında duruma bakıldığında Antik Yunan'da kadınlardan sevgiyle söz eden veya kadınlardan düşmanca söz eden tüm düşünürler, kadınların yerinin ev hayatı ve çocuk yetiştirmekten ibaret olduğu konusunda adeta fikir birliği etmişlerdi. Oysaki Platon, her ne kadar kadınları, daha doğrusu ev hayatına ve salt aile kurumuna hapsedilmiş kadınları erkeklerden aşağı görse de, aynı zamanda onların topluma kazandırılacaklarını, ev hayatı dışında bir hayatta da rol alabileceklerini görerek onlara eşitlik için bir şans tanımıştır. Platon, kadınlara ne heteroseksüel düşünce kalıplarıyla bakıyordu ne de kadınlarla kurulacak bir aile kurumuna ilgi duyuyordu. Wender'a göre onun bu yönü kadını cinsel ve fiziksel ihtiyaçlarını giderecek ve ev hayatının içerisinde kendini üstün hissedebileceği bir karşıt olarak görmenin ötesinde değerlendirmesini de kolaylaştırıyordu (Wender, 1984: 225). Bu açıdan bakıldığında Platon kadını aynı kurum altında baskı kurması veya tahakkümü altına alması gereken bir varlık olarak değil, potansiyeli ev işleri ve çocuk yetiştirme ile harcanan geri bırakılmış bir varlık olarak görüyordu. Platon'un heteroseksüel düşünce kalıpları ve aile kurumunun içinde şekillenen düşünceleriyle kadına bir rol çizmeye çalışan diğer düşünürlere göre daha özgürlükçü olması bu

bakımdan çok da şaşırtıcı değildir. Diğer düşünürler eşleri, anneleri ve gelecekteki eşler ve anneler olan kızları için düzeni ve sistemi değiştirmeden onlara biçilen roller içerisinde kalarak mutlu olabileceklerini anlatan yapılar çizerken; Platon onlara ideal devletinde erkeklerle birlikte ülkelerini koruyabilecekleri, onlarla birlikte yönetici olabilecekleri, eşitlikçi ve özgürlükçü bir tablo çiziyordu.

Platon belki kadınlar üzerine yaklaşımını sevgi temeli üzerine kurmadı ama onlara saygı duydu; zira kadını aile hayatında ve evde baskı altında tutulması gereken bir rakip olarak görmedi, kadını potansiyelini kullanmasına engel olunmadığında erkeklerle birlikte hareket edebilecek bir ortak, gerçek anlamda bir eş ve eşit olarak gördü. Bu sebeple Platon'un kadınlara açtığı bu eşitlikçi ve özgürlükçü yaklaşımı atlayarak Platon'u salt bir kadın düşmanı olarak tanımlamak düşünürce yapılabilecek en büyük haksızlıklardan olacaktır. Kadınların özgürlük ve eşitlik mücadelesinde onları seven ve acıyan ama kadın-erkek ilişkilerinde statükoyu korumak isteyen erkeklerdense onlara karşı sert ve sevgi içermeyen bir yapıda olsa da onların haklarını ve eşitlik mücadelesini destekleyen Platon gibi düşünürler her zaman daha yararlı olacaktır.

Tüm bu bilgilerin ışığında, dönemin önemli filozoflarının kadınlar üzerine fikirleri incelendiğinde ve yeterli olmamakla birlikte ele aldığımız örneklerden yola çıkarak Platon'un kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği konusunda çağdaşlarına göre radikal ve öncü bir düşünür olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu sebeple Platon sonrasında Antik Yunan'da daha önce örneklerini verdiğimiz kadınların sorunlarına ve toplumdaki konumlarına eğilen çalışmalar yapılmasında Platon'un önemli bir etkisinin olduğu açıktır. Bu sebeple düşünürü feminist olarak tanımlamaktan imtina edip proto-feminist olarak da adlandırsak veya bu tanımlamadan da imtina edip onu bir egaliteryan yani eşitlikçi olarak da adlandırsak Platon'un kadın hakları konusunda çağdaşlarının ve çağının ilerisinde öncü bir düşünür olduğu açıktır. Zira Platon'un çağdaşı pek çok düşünür, kadınlar ve erkekler arasındaki bazen gerçek dahi olmayan farklılıklara dayalı düşünceler üretirken o kadınların ve erkeklerin ortak yönleri üzerinde durmuş, aralarındaki ayrılıkları bir engel olarak değil belirli zeminlerde de olsa birleştirici bir unsur olarak ele almıştır.

Kaynakça

- ARISTOTLE. (1949). *Generation of Animals*. çev. A. L. Peck. E. Page vd. (Eds.). Massachusetts: Harvard University Press.
- ARISTOTLE. (1959). *Politics*. çev. H. Rackham. Massachusetts: Harvard University Press.
- ARISTOTLE. (2004). *On the Parts of Animals*. çev. J. G. Lennox. J. L. Ackrill & L. Judson (Eds.). Oxford: Oxford University Press.
- CACCIA, L., Jr. (2002). "The Status of Women Among the Guardian Class: Feminism in Relation to Plato's Republic". *Atenea*. 32-1/2, s. 19-30.
- CALVERT, B. (1975). "Plato and the Equality of Women". Phoenix: Classical Association of Canada. 29-3. s. 231-243.
- OKIN, S. M. (1977). "Philosopher Queens and Private Wives: Plato on Women and the Family". *Philosophy & Public Affairs*: Wiley Stable, 6-4, s. 345-369.
- WENDER, D. S. (1984). "Plato: Misogynist, Paedophile, and Feminist". *Women in the Ancient World: Arethusa Papers*. J. Peradotto, & J. P. Sullivan. (Eds.). New York: State University of New York Press.
- PLATO. (2005). "Meno". *Meno and Other Dialogues Charmides, Laches, Lysis, Meno*. çev. R. Waterfield. New York: Oxford University Press.
- PLATO. (2008). *Timaeus and Critias*. çev. R. Waterfield. Oxford: Oxford University Press.
- PLATON. (1992). *Yasalar II (VII. – XII. Kitaplar)*. çev. C. Şentuna & S. Babür. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- PLATON. (2016). *Devlet*. çev. S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Beşeri Coğrafya: Değişen Disipliner Gündemin Politikası¹

Human Geography: The Politics of Changing Disciplinary
Agenda

Ron JOHNSTON²

*School of Geographical Sciences, University of Bristol, Bristol, UK.
r.johnston@bristol.ac.uk*

Çeviren: Erdem BEKAROĞLU

Ankara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Sıhhiye, 06100, Ankara.
erdem.bekaroglu@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Gönderildiği Tarih: 09.01.2017
Kabul Edildiği Tarih: 01.02.2017
Yayınlandığı Tarih: 27.02.2017

Article Info

Date submitted: 9th January 2017
Date accepted: 1st February 2017
Date published: 27th February 2017

Öz

Bu değerlendirmede, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Anglo-Amerikan dünyadaki değişen beşeri coğrafya pratiğine odaklanılmaktadır. Anglo-Amerikan beşeri coğrafyasındaki söz konusu altmış yıllık dönem disiplinin önceki yapısıyla karşılaştırıldığında hemen hemen tanınmayacak bir durumdur. Bu süreçte öne çıkan ilk büyük değişim "kantitatif devrim" olarak bilinmektedir ve üç temel karakteristiğe sahiptir: Tanımlamada kesinlik, mekansal düzel arayışı ve bilim felsefesinin çeşitli konularıyla kurulan ilişki. 1970'li yıllarda, kısmen değişen sosyal bağlamın da etkisiyle beşeri coğrafyada ortaya çıkan ikinci büyük değişim ise "radikal alternatif"tir. Bu yeni yönelim, kantitatif coğrafya pratiğine karşı çıkarak sosyal ve ekonomik eşitsizlik, yoksulluk ve insan hakları gibi çeşitli konuları disiplinin gündemine sokmuştur. Özellikle 1980'lerden itibaren beşeri coğrafyada beliren üçüncü büyük değişim olan "kültürel dönüş" ise, disiplinin portfolyosuna önemli bir boyut kazandırmıştır. Ortak insani özelliklerin ve kültürün yaşamın önemli bir bölümünün temelini oluşturduğu ve aynı zamanda bunların mekansal yapılarda içerildiğine ilişkin bir farkındalık sayesinde kültürel dönüş, birbirinden farklı tipteki coğrafi pratikler arasındaki bariyerleri yıkmaya yönelik bir arayışla hibrit bir anlayış üzerinde durmuştur. Bu gelişmelerle birlikte günümüz beşeri coğrafyacıları bir yandan mekansal analizciler ve sosyal teorisyenler olarak iki ana grupta yer alırken, diğer yandan da bir dizi gelenekle karakterize olan disiplin, çekışmeli ve çok-paradigmali bir girişim haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beşeri coğrafya, Anglo-Amerikan coğrafyası, coğrafya tarihi, kantitatif devrim, radikal coğrafya, kültürel dönüş.

Abstract

In this review, it is focused on changing practices within human geography in the English-speaking, predominantly Anglo-American world since the Second World War. This sixty year long period in the contemporary Anglo-American human geography is almost unrecognisable from the discipline's former composition. First major change in this period is generally known as "quantitative revolution" which has three salient characteristics: rigour in description, search for spatial order and the relationship with the various aspects of the philosophy of science. However, by the 1970s, the second major change, partly a product of changing social context, was the "radical alternative" that covered issues such as social and economic inequality, poverty and civil rights stimulating negative reactions to quantitative geography. The third major change, called as "cultural turn", from the late 1980s on, added a further major strand to human geography's portfolio. This new orientation emphasised hybridity, seeking to break down barriers between different types of geography through as awareness that common human traits and culture underpin most of life and are inscribed in spatial structures. With these developments, human geographers today are sometimes placed in two main groups -spatial analysts and social theorists- and the discipline, characterized by a number of traditions, has become contested and a multi-paradigmatic enterprise.

Keywords: Human geography, Anglo-American geography, history of geography, quantitative revolution, radical geography, cultural turn.

¹ Makalenin orijinal künyesi: Johnston, R. (2010). Human geography. R. Backhouse, P. Fontaine (Eds.). *The History of the Social Sciences since 1945* içinde, 155-183. Cambridge: New York.

Bu yazı, yukarıda künyesi belirtilen metnin tam çevirisidir. Yazar, bu çalışmasının ilk örneğini 25 Nisan 2006'da London School of Economics'te düzenlenen "The History of Postwar Social Science Seminars" için hazırlamıştır. Söz konusu çalışmada iki bölüm bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, burada yer alan metnin prototipi niteliğindeki "Sixty Years of Change in Human Geography", diğeri ise "The politics of changing human geography's agenda: textbooks and the representation of increasing diversity"dir. Çevirisini yaptığım bu metinde ele alınan temayı daha iyi yansıtmak için düşünerek, orijinal kaynakta "Beşeri Coğrafya" şeklinde kısaltılmış olan yazı başlığını, yazının ilk taslaklarını da dikkate alarak "Beşeri Coğrafya: Değişen Disipliner Gündemin Politikası" şeklinde değiştirdim. Makaleye orijinal metinde olmayan Türkçe ve İngilizce özet ile anahtar kelimeler çevirmen tarafından eklenmiştir. Metin boyunca (Ç.N.) imzasıyla düşülen notlar çevirmene, imzasız olanlar ise metnin yazarına aittir. (Ç.N.)

² Bu makalenin taslağı üzerinde yaptığı değerli yorumlar için Les Hepple ve Alec Murphy'e teşekkür ederim.

1. Giriş

Her ne kadar coğrafya pratiğinin bazı yönleri birçok ülkede ortak özellikler taşısa da, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirgin bir biçimde "coğrafyaların coğrafyası" olarak adlandırılabilir bir durum ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar coğrafyanın fiziksel çevre, insan etkinlikleri ve bu ikisi arasındaki etkileşimin bölgeler arası farklılıklarının tasviri ve izahı; yani coğrafyanın alansal farklılaşmanın ya da korolojinin bilimi olduğu yönünde yaygın bir düşünce hakim olmuştur. Geniş ölçüde kabul edilen bu yaklaşımın temelleri Alman ve Fransız coğrafyacılar tarafından atılmış ve söz konusu yaklaşım Hartshorne'un 1939'da yayınlanan makalesiyle Amerika'dan da büyük bir destek görmüştür (Hartshorne, 1939; ayrıca bkz. Entrikin ve Brunn, 1990; Hartshorne, 1959).

Bu yaklaşım, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki birkaç on yılda Anglofon dünyada hızlı bir şekilde erozyona uğramıştır. Bu dönemde Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ile eski İngiliz kolonilerindeki beşeri coğrafya pratiği yeni bir yola girmiş; İskandinavya ve Hollanda birer istisna olmak kaydıyla (araştırmaların çoğunun İngilizce basıldığı bu ülkelerin İngilizce konuşan coğrafyacılarla kurduğu bağlantılar 1950 sonrasında giderek güçlenmiş; Anglofon "yeni coğrafya" yerel dinamiklere adapte edilmiştir), bu yeni yolun diğer dillerde pratik edilen coğrafyayla bağlantısı oldukça zayıflamıştır (Öhman ve Simonsen, 2003). Bölgesel monografi çalışmalarının Fransa'daki hakimiyeti gibi (Clout, 2009; ayrıca bkz. Clout, 2003) bazı ulusal gelenekler diğer dillerde pratik edilen coğrafya çalışmalarında devam etmiş olsa da, Anglofon coğrafya tarafından açılan "yeni yollar"ın birçok güzergahı bu ülkelerde de daha sonra değişik şekillerde karşılıklı etkileşimlerle (bilhassa Amerikan Coğrafyacılar Birliği'nin [AAG-Association of American Geographers] yıllık kongrelerine olan katılımlarla) benimsenmiştir. Bununla birlikte, başka yerlerdeki "yerel" gelişmeler, İngilizce konuşulan dünyada sürdürülen pratiğe çok az etkide bulunmuştur³. İngilizce konuşan coğrafyacıların farklı dillerdeki yeterliliklerinin ve "dünyanın diğer kısımları"nın coğrafyasına olan ilgilerinin azalmasıyla kuvvetlenen bu birkaç on yıllık göreceli izolasyon, İngilizce konuşulmayan ülkelerdeki coğrafyacılar tarafından disiplinindeki değişimler üzerinde Anglo-Amerikan hegemonyasının varlığına ilişkin bir yoruma (Harris, 2001) ve buna dair önemli bir kaygının hissedilmesine neden olmuştur⁴. Ancak, bu kaygılar ve buna ilişkin tartışmalar bu bölümün kapsamının dışında olduğundan, burada, 20. yüzyılın ikinci yarısının büyük bir kısmında diğer dillerin konuşulduğu yerlerdeki coğrafya pratiğiyle çok sınırlı bir bağlantısı olan Anglo-Amerikan beşeri coğrafyasında gözlenen değişen pratiklere odaklanacağız (Dunbar, 2002; Johnston ve Claval, 1984).

Çağdaş Anglo-Amerikan beşeri coğrafyası, disiplinin altmış yıl önceki kompozisyonuyla karşılaştırıldığında hemen hemen tanınmayacak bir durumdadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yirmi yılda çok az sayıda beşeri coğrafyacı kendisini sosyal bilimci olarak tanımlamaktaydı. Söz konusu dönemde küçük ve içe dönük bir yapıda olan coğrafyanın disiplin dışı bağlantıları sadece jeoloji, tarih ve biraz da antropolojiyle sınırlıydı. Buna paralel olarak, diğer disiplinlerin oldukça az sayıdaki üyesi coğrafyayı sosyal bilim yörüngesinin içerisinde konumlandırıyordu. Disiplinlerinin bir sosyal bilim olup olmadığı yönünde halen süregelen bazı kuşkuvarlıklar olmasına rağmen (Halsey ve Runciman'ın [2006] sosyoloji ve coğrafya arasında kapsam bakımından kuramadıkları bağlantının örneklediği gibi), günümüzde beşeri coğrafyacıların büyük bir kısmı çok yerinde bir şekilde coğrafyanın sosyal bilimler içerisinde yer aldığını kabul etmektedir. Ne var ki, kendilerini sıkı bir biçimde savaş öncesi dönemin beşeri (humanities) geleneği içerisinde konumlandıran bazı Britanya'lı coğrafyacılar, 1960'larda, coğrafya geç de olsa Birleşik Krallık'ın Sosyal Bilim Araştırma Kurumu (Social Science Research Council) tarafından tanındığında buna direnç göstermişlerdir (Chisholm, 2001; Johnston, 2004b). Buna benzer durumlar, daha merkezi nitelikte bir akademik yapıya sahip olan (NAS/NRC, 1965; 1997) Amerika için de geçerli de geçerlidir (Taaffe, 1970); nitekim doğa bilimleri, beşeri bilimler ile sosyal

³ Bu durum Derrida, Deleuze ve Foucault gibi "Kıta Avrupası"nın sosyal teorisyenlerinin Britanya'lı beşeri coğrafyacılar üzerindeki etkisiyle karşılaştırıldığında büyük bir tezat oluşturmaktadır.

⁴ 1991 yılından beri Festival International de Géographie tarafından Saint-Die-des-Vosges'te yıllık olarak düzenlenen (Nobeli model alan ve coğrafya alanında verilen en prestijli ödül olduğu iddia edilen) Prix Vautrin Lud'u kazanan on sekiz ödül sahibinden onu ilginç bir şekilde ya Birleşik Krallık ya da Birleşik Devletlerdendir. Anglo-Amerikan coğrafyası, Batı Avrupa'daki İngilizce konuşmayan ülkelerde düzenlenen etkinliklerin jürileri üzerinde, kimin ödüle aday gösterileceği gibi hususlarda büyük bir etkiye sahiptir.

bilimlerin ayrı tutulduğu bir akademik yapıya sahip olan birçok Amerikan üniversitesinde coğrafya, halen bu üçlü yapının sonuncusu içerisinde yer almaktadır.

2. Kurumsal Bağlam

Özellikle 1970'lerden itibaren beşeri coğrafyada beliren çoğulcu yapıyı anlamak için yalnızca savaş sonrası dönemin entelektüel arka planını değil, aynı zamanda kurumsal ortamını da değerlendirmek gerekmektedir. Akademik bir disiplin olarak coğrafya, diğer bazı sosyal bilimlerin kurumsallaşmasını önceleyen bir geç-on dokuzuncu yüzyıl ve erken-yirminci yüzyıl oluşumudur. Bununla birlikte coğrafya bir konu olarak esasında çok daha eskidir; hatta coğrafya olarak adlandırılmasa da, modern dönemin büyük bir bölümünde Birleşik Krallık'ın eski üniversitelerinde coğrafya öğretiminin yapılmakta olduğu bilinmektedir (Livingstone, 2003a; Withers ve Mayhew, 2002). *Royal Geographical Society* (RGS) geniş anlamda coğrafyanın gelişmesini desteklemek üzere 1830'larda kurulmuş; sonraki elli yıl içerisinde benzer dernekler -temel olarak ticari çıkarların sürdürülmesi amacıyla- Krallık'ın bazı taşra kentlerinde, Birleşik Devletler ve diğer yerlerde de faaliyete geçmiştir (*American Geographical Society* -AGS- benzer bir amaçla 1851 yılında kurulmuştur).

Çağdaş disiplinlerin bir çoğu, genellikle bir başka ana disiplinden koparak yeni bir araştırma gündemi oluşturmak üzere bazı öncü bireyler ve/veya gruplar tarafından vücuda getirilmiştir. Buna karşın, Birleşik Krallık'ta coğrafya, büyük ölçüde, gereksinilen eğitim-öğretim ihtiyacını karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, RGS yetkilileri orta öğretimdeki coğrafya eğitiminin kalitesiyle ilgilenmeye başlamışlar ve uluslararası karşılaştırmaları içeren bir komisyon raporu hazırlamışlardır. Okul programlarında yer alan coğrafya eğitiminin güçlendirilmesi ve daha sıkı hale getirilmesini sağlamak için kullanılan bu rapor, daha çok ortaya çıkmakta olan ortaokullardaki eğitime odaklanmaktaydı. Cambridge ve Oxford gibi "eski" İngiliz üniversitelerinin programında yer almadığından eğitim camiası içerisinde mevki ve itibar sahibi olmayan coğrafyanın bu durumu karşısında RGS, coğrafyanın üniversite programlarına girmesi için kampanyalar yürütmüş ve birkaç on yıl boyunca bu üniversitelerde çalışacak öğretim elemanlarını fonlamıştır (Scargill, 1976; Stoddart, 1986). Bu dönemde, Oxford'da, okullarda halen coğrafya eğitimi yapan ve coğrafyadan resmi diploma almak isteyenler için başarıyla organize edilen oldukça büyük ölçekli yaz okullarının yanı sıra, öğretmenliğe niyetlenenler için diploma kursları da düzenlenmiştir.

Coğrafya, Oxford ve Cambridge üniversitelerinin tüm programlarına 1930'lara dek girmemesine rağmen, bu tarihler itibarıyla lisans diploması veren bazı küçük ölçekli coğrafya bölümleri birkaç üniversitede mevcuttu (Slater, 1988). Bu bölümlerin birçoğu ekonomi, tarih ve jeoloji gibi bölümlerdeki eğitime coğrafi materyal sağlayan bir "eğitim hizmeti" gereksinimini karşılamaktaydı. Bu bölümlerin büyük bir kısmı, okul müfredatlarında ve genel sınav sistemlerinde coğrafyanın sağlam bir yer kazanmasını sağlayan başarılı kampanyalar sayesinde, kendileri için devamlılığı olan bir talep yaratan ortaokul öğretmenlerinin eğitilmesi gereğine ilişkin bir farkındalık yaratmışlardır. 1893 yılında coğrafya eğitiminin geliştirilmesi için kurulan *The Geographical Association* (Balchin, 1993), hem genel olarak hem de özellikle ulusal müfredat üzerine yapılan 1988 sonrası tartışmalarda (Rawling 2001; Walford, 2001) disiplinin en etkili lobi faaliyetini gerçekleştiren kurum olmuştur. Böylelikle, orta dereceli okullar ile üniversiteler arasındaki bu etkileşim, küçük üniversitelere olan öğrenci akışının devamlılığını teminat altına alarak her iki kulvarda da coğrafyanın ayakta kalmasını sağlamıştır.

1950'ye gelindiğinde, hemen hemen her Birleşik Krallık üniversitesi ve üniversite kolejinde bir profesörün başkanlık ettiği küçük bir coğrafya bölümü mevcut durumdaydı. Bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yıllarda, okullarda öğrenmekten keyif alınan ve yalnızca okul öğretmenliği değil, aynı zamanda şehir ve bölge planlama mesleği için de yeni yeni sağlam bir kariyer fırsatı sunan coğrafya bölümlerinde okumak isteyen öğrencilerin giderek artan bir şekilde tercihin konu olan coğrafyanın disiplinler yapısını geliştirmiştir. Ne var ki, hem üniversitelerin misyonunda hem de akademisyenlerin kariyerinde araştırmanın yeri daha önemli olduğundan, aslında coğrafyanın bazı enstitülerdeki profili yüksek değildi (Johnston, 2003a). Bu nedenle coğrafya, kendisi için tutarlı ve geçerli bir araştırma zemini inşa etmek için birkaç on yıl boyunca mücadelede bulundu. Ancak, doğal çevre ve bunun insan yaşayışına etkisini ele alan sentezci bölge çalışmaları (ki bir kısmı diğer disiplinlerin, bir kısmı ise fiziki coğrafyacıların sistematik çalışmalarına dayalıdır), çoğu coğrafyacı (ve

disiplin dışındaki birçok bilimci için disiplinin temeli olarak kaldı (Wooldridge ve East, 1958). Buradaki amaç, kendilerine ait bir yaşam tarzıyla (genre de vie) bir mozaik oluşturan ortamların (milieux) fiziksel ve beşeri özelliklerinin -birbirinden farklı mekansal ölçeklerdeki- bir sentezini resmetmekti. Bu girişim, disiplin dışındaki çoğu kişi ve ayrıca giderek artan ölçüde bizzat coğrafyacılar tarafından da (bkz. David, 1958) sağlam bir bilimsel pratik olarak görülüyordu. Buna karşın, öğrenci çekebildiği ve "kendi masraflarını karşılayabildiği" için coğrafyanın (halen disiplini karakterize eden) bu durumu üniversitelerde hoş görülüyor; ama aynı zamanda disipline büyük bir araştırma disiplini olarak da bakılmıyordu. Akademik bir kurum olan *The Institute of British Geographers* (IBG) akademik coğrafyacıların ilgi alanlarını (birçok kişi -özellikle beşeri coğrafyacılar- RGS'nin kendi çalışmalarını büyük ölçüde görmezden geldiğini hissediyordu [Steel, 1983]) geliştirmek amacıyla 1933 yılında kuruldu. Kurum, öncelikle, 1950'lere dek düzenli olarak makale yayınlamayan; ancak ara sıra monografiler basan bir dergi (*Transactions*) çıkarmaya başladı. Ne var ki, bu süreçte ülkedeki beşeri coğrafyacılar arasında araştırma yüksek öncelikli bir konumda da değildi (belki de bu, 1967'ye kadar *British Academy*'ye neden hiçbir beşeri coğrafyacının seçilmediğinin bir nedenidir -bu tarihte bir ilk olarak akademiye tarihi coğrafyacı Clifford Darby seçilmiştir-).

Kısmen önde gelen coğrafyacıların politik etkinliğindeki zayıflıktan dolayı orta öğretim müfredatında hiçbir zaman sağlam bir yere sahip olmamış olan coğrafyanın Birleşik Devletler'deki durumu oldukça farklıydı; çünkü coğrafya, yirminci yüzyılın başında sosyal çalışmaların gelişimiyle burada baskı altına alınmıştı (Schulten, 2001). Bu sırada, *National Geographic Society* oldukça başarılı bir aylık dergi olan *National Geographic*'i çıkarmasına rağmen, genellikle egzotik yerlerin keşfine vurgu yapan ve geniş ölçüde de kabul gören bir coğrafya anlayışı sergilemekteydi (Johnston, 2009). Amerika'da, öğretmen olmak amacıyla coğrafyacı yetiştirilmesine yönelik olarak üniversite ve normal okullara bazı talepler söz konusu idiye de, birçok eyaletteki orta öğretim sisteminde ayrı bir coğrafya müfredatının olmaması, bu talebin göreceli olarak düşük kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, sosyal bilim öğretmenlerinden okullarda coğrafya eğitimi de verebilecekleri beklendiğinden, coğrafya, üniversite seviyesindeki bir donanıma sahip özel öğretmenlere gereksinim duyan bir disiplin olarak düşünülmemekteydi. Diğer disiplinlerde öğrenim gören lisans öğrencileri ve birkaç (Berkeley, Clark ve Chicago'daki gibi) lisansüstü okul için eğitim hizmetini yerine getirmek üzere bazı küçük ölçekli coğrafya bölümleri kurulmasına rağmen, disiplin sadece Ivy League enstitülerinde⁵ kısıtlı bir tutunma noktası yakalayabilmiş ve bunlardan sadece birinde (Dartmouth'ta) 1990'lara dek ayakta kalabilmiştir⁶. Birleşik Krallık'ta eğitim görenlerin bir çoğu on altı yaşından itibaren disiplin içerisinde uzmanlaşmaktayken, Birleşik Devletler'deki lisansüstü okullar, hemen hemen hiçbir coğrafyada herhangi bir arka plana sahip olmayan öğrencilere geniş kapsamlı ve giriş niteliğinde lisans dersleri sağlayarak varlığını sürdürmüştü; bunlar içerisinde oldukça az sayıda coğrafya anadali mevcut olduğundan, Amerikan akademik coğrafyacılarının çoğunluğu geniş bir yelpazeye yayılmış bir lisans eğitiminden geçmişlerdir.

Amerika'daki birkaç lisansüstü programın varlığı, özellikle *Annals* adlı dergiyle temel olarak coğrafi araştırmaların geliştirilmesini hedefleyen profesyonel bir akademik kurumun (*The Association of American Geographers* -AAG-) ortaya çıkmasını sağlamıştır (hemen hemen aynı zamanlarda AGS de önemli ölçüde yeniden yapılmış ve çıkardığı dergiyle -*The Geographical Review*- coğrafi araştırmalara odaklanmıştır). Disiplinin en aktif öncülerinden biri ve AAG'nin ilk başkanı olan William Morris Davis, Harvard'da öncelikle fen ve mühendislik, sonra jeoloji eğitimi almış; 1890'da ise aynı üniversiteye fiziki coğrafya profesörü olarak atanmıştır⁷. Jeomorfoloji araştırmalarına yaptığı büyük katkının yanı sıra Davis, çevre ve insan etkileşiminin bilimi olarak coğrafyanın gelişmesine de önemli katkılarda bulunmuş (Chorley vd., 1973); ne ki, bu etkileşimin bilimi sonradan başkalarınınca naif bir determinizme dönüştürülmüş ve coğrafya -Birleşik Krallık'ta olduğu gibi- araştırma temelli diğer disiplinlerle aynı statüyü kazanamamış; AAG üyeleri tarafından yürütülen coğrafi araştırmalara

⁵ Sarmaşık Birliği olarak da bilinen Ivy League, ABD'nin kuzeydoğusundaki sekiz üniversitenin oluşturduğu birliği ifade etmektedir. Yüksek standartları olan bu kurumlar şunlardır: Brown Üniversitesi, Columbia Üniversitesi, Cornell Üniversitesi, Dartmouth Koleji, Harvard Üniversitesi, Princeton Üniversitesi, Pennsylvania Üniversitesi ve Yale Üniversitesi. (Ç.N.)

⁶ Harvard, 1970'lerin sonlarında bir coğrafyacı (Brian Berry, şehir ve bölge planlama profesörü olarak başvurmuştu) tarafından başkanlık edilen bir laboratuvar -Laboratory for Computer Graphics and Spatial Analysis- kurmuştur. Yine burada 2006 yılında yöneticisinin aynı zamanda Doğu Asya Dilleri ve Uygarlıkları profesörü olduğu "A Center for Geographic Analysis" açılmıştır. Coğrafi Bilgi Bilimi'nde bir dizi uzmanlık derecesi veren bu merkezin hiçbir daimi elemanının coğrafya doktorası yoktur.

⁷ Kendisi aynı zamanda American Geological Society'nin de başkanıydı.

National Geographical Society ve diğer etkili organizasyonlarca marjinal bir konuma itilmiştir (Poole, 2004; Schulten, 2001).

İnsan ve yaşadığı fiziksel çevre arasındaki etkileşim üzerine olan vurgunun Britanya coğrafyasındaki kavranışı, söz konusu ülkedeki entelektüel bağlamın çok önemli bir özelliğine işaret etmektedir. Tüm Birleşik Krallık üniversitelerindeki coğrafya bölümleri az ya da çok hem fiziki hem de beşeri coğrafyacıları barındırmakta ve buradaki fiziki coğrafyacılar bu bölümlerde doğa/yer bilimci olarak çalışmaktadır. Oysa yirminci yüzyılın başında fiziki coğrafyacıların büyük bir kısmı aynı zamanda dünyanın bir bölümündeki alansal farklılaşma üzerine eğitim veren "bölge uzmanları"ydı. Ancak 1950'lerden itibaren, fiziki coğrafyacıların sistematik çalışmalarının konusu olan alanlar -başta jeomorfoloji (yeryüzü şekillerinin ve süreçlerinin bilimi) ve sonra klimatoloji ile biyocoğrafya- öne çıkmaya başlamıştır. Beşeri coğrafyacıların da bölgesel anlayışı terk etmesiyle sonuçta coğrafyanın iki yarısı olarak düşünülen fiziki ve beşeri coğrafya farklı araştırma pratikleriyle birbirinden ayrı faaliyet alanları haline gelmiştir. Yine de, en azından politik sebeplerle, bu iki alan disipline hem sosyal bilim hem de doğa bilimi yaklaşımlarını yansıtan derslerle kurumsal olarak beraberliğini korumaktadır (bununla birlikte çoğu lisans derecesi, öğrenimin sonraki yıllarında fiziki ya da beşeri coğrafyada uzmanlaşmaya izin vermektedir). Bu beraberliğin fiziki ve beşeri coğrafyanın gelişimi bakımından ortaya çıkardığı sonuçları çözümlenmek (elle tutulur bir karşı örneğin yokluğu nedeniyle) zor olsa da, bu birlikteliğin 1960 ve 1970'lerdeki mekansal analizdeki kantitatif metodolojilerin geliştirilmesinde ve toplum-doğa etkileşimleriyle ilgili çalışmaların sürdürülmesinde oynadığı rolün önemine dair çok az şüphe vardır.

Amerikan üniversitelerindeki bu fiziki-beşeri coğrafya ortak yaşamı özellikle alansal farklılaşmanın disiplinin varoluş sebebi olarak görüldüğü dönemde daha az belirgindi; bu sırada birçok coğrafyacı, fiziksel ortamın tasvirini öne çıkararak; ancak, örneğin, yeryüzünün oluşumunun araştırılmasına gerek görmeyen Hartshorne'cu (1939) anlayışı benimsemişti (ayrıca James ve Jones [1954]'teki bazı denemelere bakınız). Sonuç olarak, coğrafya bölümleri fiziki coğrafya üzerine araştırma yapmak için pek teşvik edilmemiş ve hatta bazı bölümler bu alanı tümüyle dışlamıştır (The University of Washington hala dışlamaktadır); öyle ki, AAG'nin yetmiş beşinci yılı anısına çıkarılan bir dergi sayısında herhangi bir spesifik fiziki coğrafya katkısı bulunmamaktadır (Marcus, 1979). 1980'lerden günümüze ise, kısmen de olsa insan-doğa etkileşimi üzerine artan ilgi nedeniyle bu iki alan arasındaki sözü edilen boşluk doldurulmuş olsa da ve ayrıca çoğu Amerikan üniversitesindeki bölümler günümüzde fiziki coğrafyaya yer verse de, bu durum Birleşik Krallık'ta son altmış yıldır ayakta kalarak gelişen durum gibi de değildir⁸.

Coğrafyacılar, göreceli olarak "yeni" olan siyaset bilimi ve sosyoloji ile daha köklü olan iktisat ve antropoloji gibi gelişmekte olan sosyal bilim disiplinleriyle 1960-1970'lere dek oldukça az bağlantı kurmuşlardır (bunun istisnaları Carl Sauer sayesinde Birleşik Devletlerdeki Berkeley Üniversitesi'nde antropolojiyle; H. J. Fleure sayesinde Birleşik Krallık'taki Aberystwyth Üniversitesi'nde yine antropolojiyle kurulan ilişkilerdir). Coğrafya, örneğin, 1950'lerin sonunda Birleşik Krallık'ta kurulan ve sosyal bilimlerin gelişme gösterdiği "yeni üniversiteler"de geniş ölçüde göz ardı edilmiştir (Johnston, 2004a). Bununla birlikte coğrafya, Birleşik Krallık'ın köklü üniversitelerinde büyük ölçüde büyümeye devam etmiş ve sonraki on yıllarda popülerliğinden ödün vermiş olan diğer doğa ve sosyal bilim disiplinlerinden daha az sıkıntı yaşamıştır. Buna benzer olarak Birleşik Devletlerde coğrafya, bilimin herhangi bir formunda kilit bir disiplin olarak algılanmamıştır. Gerçekten de coğrafya, Amerika'daki önemli sayıda üniversitede mevcut değildir ve diğer üç temel sosyal bilimle⁹ karşılaştırıldığında da enstitülerdeki varlığı küçüktür; buna karşın, buradakilere denk kuruluşlar Birleşik Krallık'ta yerleşik hale gelmeden önceki haliyle Amerikan coğrafyası mutlak anlamda daha geniş ve daha büyük lisansüstü okullara sahipti. 1960 ve 1970'li yıllarda birçok Britanyalı öğrenci doktora yapmak üzere Kuzey Amerika'ya gitmiştir. Bazıları orada kalmış; bazılarıysa geri dönerek atandıkları bölümler üzerinde önemli etkilerde bulunmuşlardır. Birleşik Krallık'taki coğrafyacılar giderek artan oranda Birleşik

⁸ Avustralya ve Yeni Zelanda'da olduğu gibi Kanada'da da Birleşik Krallık modeli hakimdir ve üniversitelerdeki bölümler, en azından 1990'lara dek, hem beşeri hem de fiziki coğrafyacıları ihtiva etmekteydiler.

⁹ Yazar, üç temel sosyal bilim olarak iktisat, sosyoloji ve siyaset bilimini kastetmektedir. (Ç.N.)

Devletler'e düzenli seyahatler gerçekleştirmekte ve yüzlercesi, örneğin, genellikle AAG'nin yıllık konferanslarında yer almaktadır. Bu kurumsal bağlam içerisinde düşünüldüğünde, aralarında önemli farklılıklar olmasına rağmen, coğrafya disiplini giderek büyük ölçüde bir Anglo-Amerikan kurgusu haline gelmiştir (Johnston ve Sidaway, 2004b, 2007; Murphy, 2007).

3. Çalkantılı Yarım Yüzyıl

1960'ların başına dek coğrafi pratikte gözlenen naif değişimlerin temposu oldukça düşüktü; ayrıca bu değişimler kartoğrafyadaki ve disiplinin ana materyali olan haritalardaki gelişmelerle bağlantılıydı. Esasında, coğrafya ile kartoğrafya yüzyıllar boyunca birbiriyle bağlantı olmuştur; keşifler, haritaların üretimi ve haritaların üretildiği yerlerin tasviri, coğrafya akademik bir disiplin olarak kurumsallaşmadan çok uzun bir süre önce disiplin pratiğinin kalbinde yer alıyordu. Gerçekten, harita yapımı, yeni bir akademik disiplin olarak coğrafyanın inşasına entegre edilen oldukça önemli bir aktiviteydi (Kain ve Delano-Smith, 2003) ve coğrafyanın bu tip bir görsel araçla bütünleşmesi, disiplini diğer bilimsel disiplinlerden ayırt eden en büyük faktörlerden de biriydi -Balchin'in (1972) ifadesiyle "graphicacy"¹⁰-. Disiplin dışındaki insanların çoğu için harita, coğrafyanın merkezinde yer almaya devam etmiştir; ancak, harita üretim teknolojisinde yaşanan değişimlerin coğrafyacıların kartoğrafyaya olan ilgisinde bir azalmaya yol açtığı da görülmüştür -aynı zamanda coğrafi bilginin üretilmesinde, gösteriminde ve de analizinde büyük bir gelişme söz konusuydu; öyle ki, bu bilginin giderek artan orandaki kısmı kodlanmış (jeo-kod) bir durumda olup kartoğrafik değerlendirme için de uygundur (Rhind, 2003). Her ne kadar artık harita eskiye oranla coğrafi yayınların daha az önemli bir unsuruya da, coğrafyacılar bu gelişmeler karşısında harita üreticileri (özellikle tematik haritalar), analizcileri ve yorumlayıcıları olarak kalmış; harita üretim teknolojisi ise günümüzde başka alanlarda gerçekleştirilir olmuştur.

Görsellikten gerçekleşen bu kopuş, esasen 1950'lerin coğrafya pratiğindeki büyük "devrim"in temellerinden birini oluşturmaktaydı. Her ne kadar fiziki coğrafyacılar jeoloji ve diğer doğa bilimleriyle ilişkili olarak uzmanlaşmaya yönelik bir araştırma güncesi geliştirmeye başlamış olsa da, o zamanların birçok coğrafya bölümünün eğitim-öğretim müfredatına bölgesel yaklaşım hakimdi. Buna karşın, aynı dönemin beşeri coğrafyasındaki değişimin oranı çok daha düşüktü; lakin bunun dikkat çekici bazı istisnaları da vardı. Disiplinin görselliğe dayanan perspektifini gözler önüne seren ve peyzajdaki değişime odaklanan tarihi coğrafya (Cosgrove, 2001, 2007; Rose, 2003, 2007), Birleşik Krallık'taki Clifford Darby gibi coğrafyacılarla (Darby, 2002; Prince, 2000) disiplinin en büyük uzmanlaşma alanı olmuş ve söz konusu alan bilhassa Aberystwyth (bkz. Buchanan, 2006) ve Carl Sauer'in etkisiyle de "Berkeley Okulu"nda (Leighly, 1963) antropolojiyle kurulan bağlara dayalı olarak gelişme göstermiştir. Darby ve Sauer gibi coğrafyacıların peyzajdaki değişimin çeşitli boyutlarına ilişkin yönelimleri "yeryüzünün değişiminde insanın rolü" temasıyla düzenlenen Wenner-Gren sempozyumunda da bir araya gelmişti (Thomas 1956)¹¹. Bunun dışında, yine bu dönemde, ekonomik kaynaklar ve imalat etkinlikleri gibi alanlardaki tasviri çalışmaların ötesine geçen çok az sayıda ekonomik coğrafya çalışması söz konusuyken; neredeyse hiçbir kent ya da sosyal coğrafya çalışmasından bahsedilememekte; siyasi coğrafyadan ise, *geopolitik*'in Nazi pratiğiyle olduğu düşünülen bağlantısı nedeniyle bir ölçüde uzak durulmaktaydı (Agnew, 2002)¹².

Önde gelen bir coğrafyacının (Hart, 1982) "coğrafyacılık sanatının en yüksek formu" olarak ifade ettiği bölgesel coğrafya, özellikle beşeri coğrafya camiasında disipline 1960'lara dek hakim olmuştur. Bazı

¹⁰ Balchin, ilgili yazısında "graphicacy"yi "insan aklının ve iletişiminin görsel-mekansal yönünün eğitilmiş bölümü" olarak tanımlar. Bu bakımdan harita, diyagram, fotoğraf ve diğer mekansal dökümanlar "graphicacy"nin, dolayısıyla da coğrafyanın araçlarını oluşturmaktadır. (Ç.N.)

¹¹ Söz konusu sempozyum yinelenmiştir -ve güncel olarak düzenlenen sempozyumun içeriği, coğrafyacıların peyzaj değişimi konusundaki süregelen ilgisini yansıtmaktadır- (Turner vd., 1990).

¹² Büyük bir bölüme sahip olan Manchester Üniversitesi'nde 1959-1962 yılları arasında lisans öğrencisiydim. İkinci yılda, hepsi zorunlu olan jeomorfoloji, biyocoğrafya ve klimatoloji üzerine uzmanlık dersleri mevcuttu; beşeri coğrafyadaki tek zorunlu uzmanlık dersi ise tarihi coğrafyaydı. Hem ikinci hem de üçüncü yılda zorunlu olan bölgesel dersler de (Büyük Britanya ve İrlanda ikinci yılda, Batı Avrupa üçüncü yılda olmak üzere) vardı; ayrıca, bunun yanında bir dizi bölgesel ders seçeneği ve çorbaya benzeyen (örn. coğrafyanın tarihi, uygulamalı coğrafya) bazı 'uzmanlık dersleri' de söz konusuydu. Kantitatif "devrim" Atlas Okyanusu'nun her iki yakasında başlamış ve yarattığı etkiye bazı dergiler aracılığıyla erişilebilir olmasına rağmen, bunun Manchester Üniversitesi -ve diğer pek çoğu- üzerinde hiçbir etkisi yoktu.

eleştirel yaklaşımlar, bölgesel coğrafya çalışmalarının (iklim ve toprak gibi) büyük ölçekli tematik değişkenlere dayalı olarak alanları haritalayan, onları -çoğunlukla sahip oldukları fiziksel ortamın tabiatına bağlı olarak- benzer karakteristiklere sahip bölgelere ayırıp sonra da her bir bölgenin belirli özelliklerinin tasviri bir izahını sunan bir dizin ya da katalogdan daha fazla bir şey olarak görmemektedir (Gould'un [1979:139] ifadesiyle banal, olgu kutuları). Bu dönemde, Vidal de la Blache'in (1911) Fransa'nın kırsal bölgeleri (pays) üzerinde yaptığı klasik çalışmada *yaşam biçimi* (genres de vie) olarak ifade ettiği yerel kültürel ortam büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bunun dışında kalanlar ise, "yabancı bir yeri sahiplenip" ve o yerin içine gömülerek, seçili bölgedeki yaşam ve yaşantıyı aydınlatmak amacıyla bölgesel yaklaşıma bir mevzi kazandırmaya çalışmaktaydı (bkz. Mead, 2007).

4. İlk "Yeni Coğrafya"

"Teorik ve kantitatif (nicel) devrim" 1950'lerin sonunda başlamasına rağmen, birçok devrimde olduğu gibi devrimin gelişini haber veren bir dizi devrim-öncesi sinyal aslında literatürde gözlenebilmektedir (Harris ve Ullman, 1945; Ullman, 1941). Kantitatif devrim üç dikkat çekici karakteristiğe sahiptir: Bunlardan birincisi, *betimlemeye keskinliğe*; özellikle de nicel betimlemeye duyulan ihtiyaçtır -empirik önermeler tekrarlanabilir ve belirgin olmalıdır (Cole, 1969). Bu süreçte, Britanyalı bir klimatolog (Gregory, 1963) tarafından istatistiksel metotlar üzerine çığır açan bir ders kitabı yazılmış ve 1960'ların ortasına gelindiğinde IBG içerisinde nicel metodlar üzerine bir uzmanlık grubu kurulmuş; daha sonrasında ise, Amerikan coğrafyacıları arasında istatistiksel prosedürlerin kullanımı büyük ölçüde geliştirilmiştir.

İkinci temel karakteristik, yalnızca peyzaj ve doğal çevreyle ilgilenen coğrafyacıların çalıştığı fiziksel süreçlerin işleyişinin değil, aynı zamanda beşeri coğrafyacılar tarafından ele alınan yeryüzündeki insan yaşayışının mekansal örüntüsünün altında yatan ilkelerin ortaya çıkarılması için gerekli olan *mekansal düzen arayışıdır* (Johnston, 2003b). Coğrafyadaki bu yeni yönelimin Amerika'daki önde gelen merkezi Seattle'daki Washington Üniversitesi'ydü ve buradaki hakimiyet esasında iki temel figür etrafında geliyordu. Bunlardan biri olan Edward Ullman, savaş sırasında multidisipliner ekipler içerisinde çalışmak üzere Washington DC'deki OSS¹³ tarafından işe alınan çok sayıda coğrafyacıdan biridir (Barnes, 2006; Barnes ve Farish, 2007). Ullman ve çevresindeki birkaç kişi, disiplinin, biricik yerler hakkındaki detaylı bilgilerden, genelleştirilebilir ve uygulanabilir özellikte bilgi üretebilen bilimsel prosedür ve temel ilkelerden mahrum olduğunu fark etmiştir. Bu doğrultuda Ullman, beşeri coğrafya alanında ulaşım ve iletişim masraflarının temel değişkenlerine dayanan mekansal etkileşim ilkeleriyle ilgili bir yaklaşım geliştirerek şehirselleşmelerin ve iç yapılarının dağılışıyla ilgili bir model üzerinde çalışmıştır (Ullman, 1941, 1956). Ullman'la birlikte çalışmak üzere Seattle'a giden bir grup lisansüstü öğrenci -ki hemen "mekan çetesi" (space cadets)¹⁴ olarak bilinmeye başlamışlardır-, (yer bilimlerindeki kantitatif gelişmelerin bazı fiziki coğrafyacılar tarafından benimsenmesinden etkilenerek) lokasyon teorisi ve istatistiksel analiz üzerinde çığır açıcı dersler veren bir diğer öğretim üyesi olan William Garrison'dan oldukça büyük ilham almışlardır. Garrison'ın akıl hocalığını yaptığı bu grup diğer lisansüstü okullara, -ziyaretçi öğrenciler aracılığıyla- Birleşik Krallık'a ve İngilizce konuşan dünyadaki diğer yerlere devrimle ortaya çıkan bu yeni düşünceleri süratle taşımıştır (Haggett 2008a; King, 2007).

Birleşik Devletler'deki ilerlemeleri birkaç yıl gecikmeli olarak takip eden benzer nitelikteki gelişmeler, odağında iki genç akademisyenin olduğu Cambridge Üniversitesi'nde ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, New York'ta jeoloji alanında lisansüstü çalışmasını yaparken jeomorfolojiye sistem düşüncesiyle ilişkili olarak hipotetik-dedüktif metodu getirenlerden büyük ölçüde etkilenen Richard Chorley (Barnes, 2008; Haggett, 2008b); diğeri ise, lisans döneminde jeomorfoloji konusunda uzmanlaşmış, bazı erken dönem çalışmalarını biyocoğrafya üzerine yapmış ve daha sonra etkileyici bir kitap olarak çıkan *Beşeri*

¹³ The Office of Strategic Services (OSS), ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulan CIA'den (Central Intelligence Agency) önceki istihbarat teşkilatıdır. (Ç.N.)

¹⁴ "Space Cadet" ifadesini burada "mekan çetesi" olarak karşıladım. Ancak, bu ifade aynı zamanda "tuhaf bir şekilde davranan kişi" anlamına da gelmektedir. Söz konusu dönemde geleneğe karşı çıkarak daha farklı bir coğrafya pratiği ortaya koyan bu grup, geleneğe bağlı coğrafyacılar tarafından "tuhaf tipler" olarak görülmüş/adlandırılmış da olabilir. Bu nedenle, metin boyunca ilgili ifadenin bu muhtemel ikili anlamının göz önüne alınmasını tavsiye ediyorum. (Ç.N.)

Coğrafyada Lokasyon Analizi -Locational Analysis in Human Geography- (Haggett, 1965) üzerine birkaç yıl ders notu hazırlamış bir beşeri coğrafyacı olan Peter Haggett'tir. Chorley ve Haggett, sonradan önemli akademik yayınlar haline gelen kitapların editörlüğünü üstlenerek "yeni coğrafya"daki bu gelişmeleri bir dizi yaz okulu etkinliğiyle okul öğretmenlerine de aktarmıştır (Chorley ve Haggett, 1965, 1967). Haggett, 1966'da Bristol Üniversitesi'ne geçerek orada bir diğer "gelişme merkezi"ni inşa etmiş; diğer merkezlerde ve bu iki üniversitede lisansüstü eğitimlerini tamamlayanlar (Johnston vd., 2008), diğer bölümler de bu "yeni coğrafya" çerçevesinde yapılan eğitim ve araştırmayı benimsedikçe - bazı üst düzey personel bir ölçüde isteksiz olmuş olsa da- disiplini giderek istila etmişlerdir. Bu süreçte "yeni"nin yanında yer alanlar gittikleri yerlerde hoş karşılanırken, "eski jenerasyon"un bazı üyeleri tümüyle probleme dönüşmüştür (Johnston, 1978, 2003b; Taylor, 1976).

Mekansal düzen arayışı üzerine yapılan çalışmaların temel dayanaklarının çoğunu disiplin dışında yapılan çalışmalar oluşturmaktadır; öyle ki, Haggett'in 1965'te yayınladığı kitabının kaynakçası, söz konusu çalışmanın ne ölçüde von Thünen, Hoover, Lösch ve Weber gibi ekonomi kuramcıları ile Zipf ve Stouffer gibi sosyoloji kuramcılarının çalışmalarına dayanılarak meydana getirildiğini göstermektedir. Seattle'daki "mekan çetesi" ile diğerlerinin yayınladığı makaleler ise psikometri, biyometri, sosyometri, ekonometri ve yer bilimlerinde kullanılan diğer metotların benimsenerek coğrafyaya yakın disiplinlerden ne ölçüde yararlandığını göstermektedir. Bununla birlikte, disiplin içerisinde gerçekleşen iki istisnai gelişme de söz konusuydu. Bunlardan birincisi, bir Alman coğrafyacı -Christaller (1933)- tarafından yerleşme örüntülerinin idealizasyonuna dayalı olarak oluşturulan *merkezi yer teorisidir*. 1950'lerin ortalarında Seattle grubu tarafından tekrar ele alınana dek disipline herhangi bir etkisi olmamış olan bu teori, hem hizmet sağlayıcıların hem de müşterilerin ekonomik olarak rasyonel davrandığını varsayarak, altıgen şekilli pazar alanlarına hizmet veren değişik büyüklükte yerleşmelerin hiyerarşik bir düzeni olduğunu ön görmekteydi. İkincisi ise, İsveçli coğrafyacı Torsten Hägerstrand'in (1953) öncülüğünü yaptığı *inovasyonun* (yeniliğin) *mekansal yayılımı* konusuydu. Hägerstrand'in göç üzerine olan ayrıntılı çalışmaları -sosyolog ve "sosyal fizikçi"lerin o sırada yaptıklarıyla beraber- "mesafe-bozunumu" (distance-decay) örüntüsünü ve diğer ilişkileri oraya çıkarmış; ancak Hägerstrand'in bu çalışması, 1950'lerin sonlarındaki Seattle ziyaretine dek Anglo-Amerikan beşeri coğrafyacıları tarafından büyük ölçüde ihmal edilmiştir (Duncan, 1974; Morrill, 2005). Bu ve diğer fikirler ile teknikleri sahip oldukları uygulamaya dönük tarafları vurgulayarak ele alan mekan çetesi, bunları, 1960 ve 1970'lerde Chicago Üniversitesi'nde, içlerinden birinin -Brian Berry- öncülüğünde birçok çalışmada uygulamıştır (Yeates, 2001)¹⁵.

1960'ların ortalarına gelindiğinde bu yeni düşüncelerin coğrafya topluluğu üzerindeki etkisi oldukça büyük, hızlı ve ayrıca travmatikti de. Disiplin içerisinde yerleşik konuma sahip bazı figürler, bölgesel yaklaşımın reddedilmesi gerektiğini kabullenmek konusunda isteksizdi. Gerçi, yeni düşüncelerin bir yer kazanmasına ilişkin kuvvetli bir baskı vardı ve yeni coğrafyanın genişleme döneminde çok geçmeden birçok bölümün kadrosunda "yeni beşeri coğrafya"nın en az bir temsilcisi bulunmaya başlamıştı. Diğer yandan eğitim-öğretim faaliyeti de temelden değişmeye başlamıştı: İstatistik dersleri zorunlu olurken, bu derslere bilgisayar kullanımı ve programlama gibi bazı paralel dersler eşlik etmekteydi (Lavalle vd., 1967; Whitehand, 1970).

Süratle "yeni coğrafya" olarak adlandırılan bu gelişmelerin üçüncü karakteristiği, sadece hipotetik-dedüktif "bilimsel metod"a ilişkin prosedürlerin değil, aynı zamanda "*bilim felsefesi*"nin bazı yönlerinin de öğrencilere sunulmasıdır. Bu bakımdan temel eser, matematiksel uslamlama ve istatistiksel analizle karakterize olan metodolojileri ele alan Harvey'nin (1969) *Coğrafyada Açıklama* -Explanation in Geography- adlı kitabıdır. İşte, tüm bu süreçlerle beşeri coğrafya, daha önce Bunge (1966) tarafından öne sürüldüğü gibi mekansal bir bilim yoluna giriyordu.

Yeni coğrafyanın öncülüğünü yapan figürlerin oluşturduğu bu temel yapı varlığını sürdürmekte olsa da, güncel coğrafya pratikleri bu yeni coğrafyadan önemli ölçüde farklılıklar da içermektedir. Örneğin,

¹⁵ Stevens (1921) ve Stamp'in (1960) -1940 ve 1950'lerde önemli devlet komisyonlarında görev yapmış olan Stamp, Birleşik Krallık'ta disiplinin öncülerinden biridir- yayınladıkları ilk kitaplardan beri tabiatı büyük ölçüde değişmiş olsa da, "uygulamalı coğrafya"daki çalışmalar güçlü bir geleneğe sahiptir (Stamp hakkında bkz. Embleton ve Coppock [1968]).

istatistiksel analizde araştırmacılar -özellikle Haggett ve Bristol'daki meslektaşları- 1960'ların sonlarında, genel doğrusal modellerden türetilen standart teknikleri mekansal verilere uygulamaya başladıklarında, kullanılan katsayılardaki sapmalar ve bunlardan kaynaklanan hata paylarının mekansal otokorelasyona yansması nedeniyle büyük problemlerle karşılaşmışlardır. Bu nedenle, geçerli mekansal analitik araçların gelişimi yönünde adımlar atılmış ve bu girişim, giderek artan sayıda sosyal bilim araştırmacısının bu türlü bir yaklaşıma olan gereksimi nedeniyle hızla büyüyen bir alan olan ekonometri ve "lokal istatistik"te devam etmiştir (Anselin vd., 2004). Bu alanda yaşanan gelişmelerle değişim yalnızca ivme kazanmakla kalmamış, bazı alanlarda bilgisayar teknolojilerinin yardımıyla olanaklı bir hale de gelmiştir. Öyle ki, günümüzde mekansal analiz son derece sofistike bir çalışma alanı halindedir.

Burada ifade edilen çoğu gelişmenin temelini oluşturmuş olan bilgisayar teknolojilerinin bir boyutunu da mekansal verinin elde edilmesi, depolanması, kontrol edilmesi, entegrasyonu, manipülasyonu, gösterimi ve analizi için bilgisayar donanımıyla yazılımını bir araya getiren coğrafi bilgi sistemleri (CBS) oluşturmaktadır (Longley vd., 1999; 2001). Coğrafi bilgi sistemleri, birçok disiplin açısından mekansal analizin merkezinde yer alan gelişmelere teknoloji temin ederek (kelimenin en geniş anlamıyla) "haritalanabilir" verilerin entegrasyonunu sağlamakta; aynı zamanda çok çeşitli hizmet endüstrileri için bu teknolojinin kullanımını mümkün kılarak ticaret sektörü için de bir potansiyel meydana getirmektedir (Longley ve Clarke, 1995). Bu durum, coğrafi bilgi biliminin coğrafya ile birlikte en ön sırada gelişen bir alan olmasını teşvik etmiş (Goodchild, 1992, 2008) -Birleşik Devletler'de, Birleşik Krallık'ta olduğundan daha çok olmak üzere- ve coğrafyanın finansal varlığının devamlılığı bakımından temel bir gerekçe sağlamıştır (Murphy, 2007).

Mekansal analizin dayanağını oluşturan teorinin tabiatı da zamanla değişim göstermiştir. Mekansal analizin ilk esin kaynağını von Thünen'in tarımsal lokasyon teorisi (Chisholm 1962, Hall, 1966), Alfred Weber (1929) ve Hoover'in (1948) endüstriyel lokasyon teorisi, Lösch'ün (1954) pazar/piyasa alanlarının lokasyonel analizi gibi iktisatçılar tarafından lokasyonel konular üzerinde yapılan küçük hacimli çalışmalar oluşturmuştur. Bu çalışmalar beşeri coğrafya içinde ilk kez Garrison [1959-1960] tarafından genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. "Mekan çetesi" ayrıca, Regional Science Association'ın (Bölge Bilimi Derneği) ulusal ve uluslararası konferanslar aracılığıyla disiplinler arasındaki iletişimi canlandıran ve yeni bir disiplin olan Bölge Bilimi'ni geliştiren iktisatçı Walter Isard'ın girişimleriyle yakın bağlar da kurmuştur¹⁶ (Barnes, 2004b; Berry, 1993; Isard, 1956:200). Buna karşın, ekonomik olarak rasyonel davranış modellerinin çoğunun -özellikle mekansal çalışmalar olmak üzere- çağdaş davranışsal örüntülere uygulanamayacak kadar gerçek dışı olduğu da çok geçmeden anlaşılmıştır; çünkü, bu modeller (zaman ve maliyeti de içerecek bir biçimde) mesafenin mekansal davranış için en büyük sınırlayıcı faktör olduğuna ilişkin güçlü bir varsayıma dayanmaktaydı (tam eleştiri için bkz. Pred [1967-1969]). Böylelikle, daha indüktif (tümevarımsal) bir yolla düzenlilikler arayan -insanların mekanda ve mekan hakkında nasıl karar aldıklarına ilişkin genel teoriler bağlamındaki örüntüleri sorgulayan- alternatif bir yaklaşım olan *davranışsal coğrafya* formüle edilmiştir (Golledge ve Stimson, 1997).

"Yeni coğrafya"nın ilk dönemlerinde, birçok araştırma makalesi teorik olarak çıkarsanan hipotezleri test etmekteydi. Bunların bir çoğu mekansal biçimlerin çeşitli yönlerini -nokta ve çizgi ile (Berry ve Marble [1968] tarafından sentezlendiği gibi) çeşitli yüzeyleri- incelerken, diğerleri de göç örüntüleri ve hastalıkların mekansal yayılımı gibi örneklere uygulanan "çekim modelleri" bağlamında insan davranışının mekansal örüntüleri üzerinde durmaktaydı. Başlangıçtaki ivmeyi sağlayan lokasyon teorilerinin popülerliği azaldıkça, dikkatler giderek artan ölçüde davranışın diğer biçimlerine; örneğin bir kentteki sosyal alanların farklı tipteki karakteristikleri, bunların sağlık ve oy verme gibi durum ve

¹⁶ "Mekan çetesi"ndekilerin pek azı formel anlamda ekonomi eğitimine sahipti -bunun bir istisnası Brian Berry'di; Berry, University College London'da ekonomi ve coğrafya derecesi almış; Hoover ve Lösch'ü de kapsamak üzere Brian Law'dan ekonomik coğrafya almıştı. Ekonomik lokasyon kararlarına ilişkin Hooverci ve diğer (teknik olmayan) yaklaşımlar 1950'lerin başında London School of Economics'te de öğretilmekteydi (ayrıca bkz. Rawstron [2002]). Leslie Curry (2002), 1951'de John Hopkins Üniversitesi'nde lisansüstü öğrenciyken birçok "Kıta Avrupası" klasiğini okuduğunu belirtmektedir. 1951'den kısa bir süre önce bu klasikler Seattle'daki lisansüstü okul için büyük bir esin kaynağı olmuştu.

eğilimler bakımından davranışsal değişimler üzerinde oluşturdukları bağlamlar, mekansal ekonometri gibi gelişen bir alandan transfer edilen tekniklerin kullanılmasıyla (çoğunlukla CBS çerçevesinde olmak üzere) haritalanan mekansal örüntülerin değerlendirilmesi gibi alanlara kaydı. Ana tema olan "mekan", "yer" kavramı ile yer değiştirmekle kalmadı; beşeri coğrafyacılar, haritalanabilir (ya da mekansal düzenin temsilleri olarak dekonstrükte edilebilecek haritaların sunduğu) düzenli örüntülere odaklanmaktansa, mekansal olarak değişkenlik gösteren bağlamlara ve bunların davranışsal örüntüler üzerine olan etkileri üzerinde durmaya başladılar. Bununla birlikte, ekonomik teoriler hiçbir zaman ortadan kalkmadı; fakat "evrimsel ekonomik coğrafya" (Boschma ve Martin, 2007) üzerine yapılan güncel çalışmalarda da olduğu gibi, bunlar, davranışsal örüntülerin değerlendirilmesinde daha sofistike bir hale dönüştüler. Bunun yanı sıra coğrafyacılar, coğrafyadaki "kantitatif ve teorik devrim" in ilk yıllarını karakterize eden gözden düşmüş teorilerin ekonomik davranış hakkındaki varsayımlarına benzerlik gösterdiğini iddia ederek Paul Krugman (örn. Krugman, 1993) ve diğerlerinin başlattığı "yeni ekonomik coğrafya" ya da mesafeli durmuşlardır (Martin, 1999).

5. "Radikal"ler Geliyor

Beşeri coğrafyacılar "kantitatif devrim" in tetiklediği araştırma ve eğitim pratiklerindeki değişime uyum sağlar sağlamaz ufukta yeni bir "devrim" görünmeye başlamıştır. Bu, hem sosyo-ekonomik eşitsizlik, yoksulluk, vatandaşlık hakları gibi konulara hem de Amerika'nın Vietnam savaşındaki konumuna odaklanan bir toplumsal huzursuzluğun ürünüydü. Söz konusu durum, mekansal örüntü ve davranışın ortaya koyduğu kantitatif tanımlamaların ve "açıklama" ların, ortaya çıkan bu toplumsal sorunlara büyük ölçüde ilgisiz olması; ayrıca, bu toplumsal sorunları ele alarak -bunları iyileştirmektense- daha adil ve eşit bir toplumun yaratılmasını isteyenlere çok az şey sunması nedeniyle mekansal bilime karşı negatif bir reaksiyonun geliştirilmesine neden olmuştur. Bu atmosferde ortaya çıkan alternatif marksizmdi.

Bu yaklaşımın öncüsü, kantitatif devrimin ön saflarında yer alan ve şimdiyse radikal alternatifin avangardı durumunda olan David Harvey'ydi. *Sosyal Adalet ve Şehir* -Social Justice and the City- (1973) adlı çalışmasındaki denemeler, yalnızca birkaç yıl önce savunduğu düşüncelerin sert bir eleştirisini değil, aynı zamanda marksist (ya da tarihsel materyalist) bir yaklaşımın savunusunu da yaparak lisansüstü öğrenciler ile genç akademisyenleri ateşlemiştir. Harvey, bir yandan yerel siyasi kampanyaları bizzat katılarak desteklerken, diğer yandan da marksist düşünce ve diyalektik metottaki derinliğin önemini vurgulamış ve bunun, belirli olgu ve olayların içerisine yerleştirilebileceği bir çerçeveyi sağlayacağını öne sürmüştür. Kapitalizm kuramsal olarak anlaşılacak zorunda olduğundan Harvey, özellikle *Sermayenin Sınırları* -The Limits to Capital- (1982) ve kentleşme üzerine yazdığı bazı çalışmalarıyla (örn. Harvey, 1985a)- marksist düşünceyi mekansal bir öğeyle birleştirerek genişletmiştir.

Söz konusu "radikal devrim", bazılarının bir mekan bilimi olarak beşeri coğrafyayı terk etmesine neden olmuş olsa da, devrimin disiplin üzerindeki etkisi öncellerininkinden farklı olmuştur. Bazı "radikal"ler coğrafya bölümlerinde görev alarak kurumsal portfolyoyu genişleten dersler vermiş/araştırmalar yapmışlarsa da, bu -bilhassa "nicelleşme" nin hızlı ve derin yayılımıyla karşılaştırdığında- hiç de geniş ölçekli bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bu durum kısmen de olsa tarihsel bağlamı yansıtmaktadır. Britanya'daki üniversiteler 1970 ve 1980'lerde küçülmekte ve eleman kaybetmekte; ayrıca birçoğu da - özellikle üniversiteler kapitalist enstrümanlara ve çağdaş devlete karşı kritik bir pozisyon almaktansa daha ticari bir mantığa sahip olmaları bakımından baskı altındayken- yeni yaklaşımı geliştirecek bireylere yer verememekteydi. Yani, bu sefer devir-teslim gerçekleşmedi.

Bununla birlikte, radikal yönelimin temel argümanları üzerinde geniş ölçekli bir mutabakat da vardı; zira radikal söylem, kapitalist üstyapıya odaklanan çalışmaların -örneğin, yerleşmelerin mekansal örüntüsü ve bireylerin bu örüntü içerisindeki davranışlarının-, ne bu yapının temellerinin tatminkar bir anlayışını (yani altyapıyı) ne de üstyapının manipülasyonundan farklı bir eyleme imkan sağlayabildiğini ifade etmekteydi. Yani, eşitsizliğe ilişkin temel sorunların üzerine, her ne kadar kantitatif olarak kesin sonuçlara erişilebilse de, coğrafyacıların büyük oranda betimleyici olan paradigmalarıyla gidilememekteydi. Böylelikle, oldukça az sayıdaki akademisyen marksizmi tümüyle kabullenmesine rağmen (belki de, marksizmle "soğuk savaş" arasındaki tımturaklı bağlantı nedeniyle

Birleşik Devletler'de daha çok), reform gündeminden bağımsız olarak, "gerçek açıklama"nın, mesafe-bozunumunun regresyon eşitliğinden daha fazlasını gerektirdiğinin farkına varılmıştı.

Bu anlayış, daha sonra iki farklı kanattan destek görmüştür. Bunlardan birincisi, Derek Gregory'nin (1978) bilim felsefesinin, sosyal bilimin ve beşeri disiplinlerin yapının (ve mekansal yapının) sürekli yeniden üretilmesinde insan failinin rolüne odaklanan -ki daha sonra bu yönelim Giddens'in (1984) yapılaşma teorisi olarak bilinmeye başlanmıştır- geniş literatürünü disipline takdim ettiği *İdeoloji, Bilim ve Beşeri Coğrafya* -Ideology, Science and Human Geography- adlı klasik eseridir. İkincisi ise, Andrew Sayer'in (1984) temel-altyapı-üstyapı modelini Marksist olmayan daha geniş bir bağlama oturtarak disiplin gündemini genişleten *Sosyal Bilimde Yöntem: Realist Bir Yaklaşım* -Method in Social Sciences: A Realist Approach- adlı eseridir. Bu kitaplar ve sonrasında tartışmalar, beşeri coğrafyadaki felsefi farkındalılığı artırmış; insanların kendi tarih ve coğrafyalarını yaparken -kendi seçimlerinin değil de- mekansal olarak değişen yapı-fail ilişkilerinin rolüne ilişkin bir bilinci ortaya koyarak, mekansal bilimin bazı yönlerinin geometrik determinizminden ve marksist kuramın bazı türevlerinin ekonomik determinizminden coğrafyayı uzaklaştırmıştır. Dolayısıyla, beşeri coğrafya çalışmalarının yönelimi tekrar değişirken; "yer", coğrafyacıların ana teması olarak bir kez daha mekanın yerini almıştır. Örneğin Harvey -yalnızca sermaye hareketleri ve bunun jeopolitik sonuçları üzerine yazdığı başlıca teorik denemeleriyle (Harvey, 1982; 1985b) değil, aynı zamanda geç-kapitalizm ve neo-liberalizmle ilgili yazılarıyla (Harvey, 2003; 2007)-, mekanı Marx'ın kapitalist dinamiklere ilişkin temel argümanları içerisinde yapılandırırken, Massey de empirik çalışmalarıyla (Massey, 1984; Massey ve Meegan, 1982) karlılıktaki azalışın nasıl hem lokasyon seçimlerini sınırlayıp hem de yeniden yapılanan organizasyonlara -aynı zamanda- bir dizi mekansal imkan sunduğunu göstererek, 1970 ve 1980'lerdeki ekonomik durgunluk sırasındaki İngiliz imalat endüstrisinin istihdam koşullarının değişen coğrafyasını realist bir çerçeve içerisine oturtmuştur.

"Radikal" ajandanın sonraki sayfaları hem coğrafyanın bizzat içerisindeki hem de daha geniş ölçekte toplumdaki bir eşitsizliği yansıtmaktadır. Beşeri coğrafyadaki feminist program başlangıçta az sayıdaki kadın coğrafyacı, disiplindeki kurumsallaşmış ataerkillik (Maddell, 2009; Rose, 1993) ve de çoğu coğrafi pratikteki kadının görünmezliği üzerine odaklanmıştır. Bununla birlikte, bu gündem -1980'lerin başında IBG bünyesinde Kadın ve Coğrafya Çalışmaları Grubu -Women and Geography Study Group- kurulmuş ve söz konusu girişim müşterek olarak yazılan *Coğrafya ve Cinsiyet: Feminist Coğrafyaya Giriş* -Geography and Gender: An Introduction to Feminist Geography- (1984) adlı metni ortaya koymuştur- farklılık, konumsallık ve bunların politikasıyla ilgili oldukça geniş bir interdisipliner kaynaktan yararlanarak kısa bir zaman içerisinde genişlemiştir (bu değişim McDowell [1993a; 1993b] ve Woman and Geography Study Group [1997] tarafından değerlendirilmiştir). Bu gelişmeler, yalnızca feminist coğrafya içerisindeki çalışmaların hacminde bir artışa -ve disiplinin cinsiyet kompozisyonundaki dikkat çekici bir değişime- değil, aynı zamanda diğer marjinal gruplar için de geçerli olabilecek bir şekilde farklılığın politikasına yönelik bir ilginin güçlenmesine yol açmıştır. Öyle ki, bu türlü bir feminist tepki, beşeri coğrafyacıların o zamana kadar karşılaşmadıkları ölçüde geniş bir kültürel teoriyle de tanışmalarına neden olmuştur.

6. Kültürel Dönüş

1980'lerin sonlarından itibaren kültürel teorinin giderek artan oranda kavranışı ve bu alandaki gelişmelere katılım, beşeri coğrafyanın portfolyosuna yeni ve önemli bir boyut katmıştır. Kuşkusuz bu, coğrafyada -fail olarak- bireyin rolünün geliştirilmesi yönünde atılan ilk adım değildir. "Radikal devrim" in yanısıra, disiplin içerisindeki sayısı az olan muhalif gruplar, mekansal (ya da geometrik) determinizm anlayışı çerçevesinde özgür iradeyi yadsımasından dolayı mekansal bilime, ekonomik koşulların belirleyiciliğine verdiği öncelikten ötürü de marksizme bir eleştiri getirmişti. Bu doğrultuda da fenomenoloji, idealizm ve varoluşçuluk gibi bir dizi felsefe araştırma konusu edilmişti¹⁷. Bunlardan hiç biri takip edilen bir düstur olmaktan fazlasını başaramamış olsa da, bir ya da birkaç on yıl sonra beliren kültürel dönüşle birlikte meselenin esası kavranmıştır. Böylelikle coğrafyacılar, kapitalist sistem küreselleşme ve neo-liberalizm yoluyla yeniden yapılanırken önemli değişimler geçiren yapısal koşullar

¹⁷ Yazar burada genel olarak hümanist coğrafya pratiğine gönderme yapmaktadır. (Ç.N.)

tarafından sınırlanmış olan özgür iradenin önemini giderek daha fazla ölçüde kabul etmeye başlamışlardır.

Söz konusu değişim 1980'lerin sonlarına doğru az sayıdaki coğrafya bölümlerinde başlamıştır (bu değişim, öncelikle, finansal olarak bağılayıcı koşullardan görece bağımsız olan ve bu bakımdan akademisyen ve öğrenciler için daha özgür bir ortamın var olduğu Birleşik Krallık'ta başlamıştır). Yaşamakta olan bu değişim, yeni yeni gelişmekte olan multi-disipliner bir alan olan kültürel çalışmalardan ilham alarak 1990'ların başlarında "kültürel dönüş" olarak öne çıkmaya başlamıştır. Ortak insani özelliklerin ve davranış örüntülerinin (kültürün) yaşamın (hepsi değilse bile) önemli bir bölümünün temelini oluşturduğu ve aynı zamanda bunların eylemleri hem sınırlayan hem de kolaylaştıran mekansal yapılarda içerildiğine ilişkin bir farkındalık sayesinde kültürel dönüş, birbirinden farklı "tip"teki coğrafi pratikler -ekonomik, sosyal, siyasi, kentsel vb.- arasındaki bariyerleri yıkmaya yönelik bir arayışla hibrit bir anlayış üzerinde durmuştur¹⁸.

Önemli sayıdaki beşeri coğrafyacı için en önde gelen saik post-modernizm ve onun heterojenlik, biriciklik ve benzersizliğe yaptığı vurguydu. Post-modern etki marksist, realist ve yapılaşmacı araştırmacıların fikirlerinden türeyen argümanları (en azından örtük olarak) dikkate almış; fakat kendisini mekansal bilimden -çoğunlukla da agresif bir şekilde- uzaklaştırmıştır. Öyle ki, mekansal bilim "yaratıcı bireylerden oluşan insan dünyasının karmaşıklığını ciddi bir biçimde ele almayı" başaramayan (Cloke vd., 1991:17) bir pratik olarak görülürken; davranışsal coğrafyacıların da kendilerini "insanların nasıl düşündüğü ve eylediğine ilişkin oldukça dar bir kalıp" içerisinde sınırlandığı (Cloke vd., 1991: 67) düşünülüyordu. Bunların yerine, coğrafyacıların önüne bir dizi yaklaşım konuluyordu; ki bu yaklaşımlar,

olgularla ya da modellenen fantezilerle uyumlu bir dünyanın basit ve neticede donuk seçeneklerinden kaçınmaktadır. Tam tersine, bu yaklaşımlar gerçek yaşam ve gerçek yaşantılarla angaje olarak bunların harikulade karmaşıklığını kucaklamaktadır. Bunun için kaydetmekten ya da modellemekten daha fazlasının yapılması amaçlanmakta; bu karmaşıklığın açıklanmasına, anlaşılmasına, sorgulanmasına, yorumlanmasına ve -belki de- insanlığın beşeri coğrafyasının geliştirilmesine çalışılmaktadır (Cloke vd., 1999:xi).

Buna paralel bir başka kitaba göre ise, bu yaklaşımlar "yaşamın anlamlı tabiatının" anlaşılması ve betimlenmesine odaklanmıştır (Cloke vd., 2004:283).

Bu argümanlar beşeri coğrafya, özellikle de mekansal bilim ve coğrafi bilgi bilimi içerisinde süregelen pratiğe meydan okumuş; disiplinin kısmen de olsa geri dönülmez bir biçimde bir yol ayrımına girmesini sağlayarak derin bir bölünmeyi meydana getirmiştir. Diğerleri ise, tıpkı Harvey'nin (1989) 1970'lerden beri gerçekleşen sosyal ve ekonomik değişimi sıkı bir marksist yaklaşım içerisinde yorumladığı çalışmasının ortaya koyduğu örnek gibi, "kültürel dönüş"le en azından kısmen uzlaşmış; ekonomik coğrafyadaki büyük bir atılım, küreselleşen neo-liberalizm ve ekonomik regülasyonla ilişkili olan kapitalizmin yeni formlarının uygun bir anlayışını ihtiva etmeye başlamış; "olan" kadar "olması gereken" üzerine de vurgu yapan yapısal temelli eleştirel beşeri coğrafya ise etik ve adaletle ilgilenmiştir (Harvey, 1996; Smith, 1994). Ancak, -feminizmden ilhamını alan beden, cinselliğin ve çocukların coğrafyasına ilişkin çalışmalarda olduğu gibi- coğrafyacılar söylemlerini bir önceki gündemin ötesine taşıdıkça ve yeni kavramsallaştırmalar -yeni yeni gelişen politik ekoloji alanında gösterildiği gibi (Robbins, 2004)- yalnızca insanlarla doğa arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda metinler gibi bir dizi diğer "şeyler"i de içerdikçe, söz konusu meydan okuma daha da ileri gitmiştir. Gerçekten, beşeri coğrafyanın asli konusu, kendi ajandalarını takip eden farklı topluluklar formunda olmak üzere - özellikle önde gelen akademik topluluklar içerisindeki uzmanlık grupları sayesinde (örneğin, AAG içerisindeki uzmanlık grupları, disiplin içerisindeki gelişmeye ilişkin tartışmaları düzenlemek için kullanılmıştır [Gaile ve Willmott, 2004])- dikkat çekici ölçüde disiplin-içi bölünmelerin yaratılmasıyla ekstrem bir şekilde geniş kapsamlı bir hale gelmiştir.

Coğrafyacıların özneliğe ve de bilginin sosyal inşasına ilişkin yönelimleri, kimliklerin yaratıldığı ve yeniden yaratıldığı, politik stratejilerin sahneye koyulduğu bir platform (ve güncel yönelimlerin de bir

¹⁸ Disiplinin çeşitli branşları arasındaki etkileşimi araştırmak amacıyla atıf örüntülerini kullanan bir çalışma (Slyter, 2006), söz konusu bariyerlerin yıkılmasında göreceli olarak çok az ilerleme kaydedildiğini göstermektedir.

kavramı) olan yerin (bir dizi mekansal ölçekte olmak üzere) kritik rolünün vurgulanmasıyla temellendirilmektedir. Bu doğrultuda, bazı sosyal bilim alanları ile beşeri bilimler içerisinde daha geniş bir "mekansal dönüş"ü tetikleyen bir söylem gelişmiştir ki; bu, toplumun oluşumunda yerin anahtar bir kavram olarak değerlendirilmesini yansıtmaktadır. Böylelikle, mekan ve yer kavramları, -coğrafyanın önde gelenlerine göre- oldukça uzun bir süre zaman kavramının hakimiyeti altında olan özne ve anlatıyla tanışmıştır. Coğrafya ve tarihin, tarihin imtiyazlı bir konumda olmasındansa (beraber olmasalar da) birbirine paralel olmaları gerektiği bu suretle anlaşılmıştır.

Bu süreçte dil, metin, söylem ve güç üzerine vurgu yapan post-yapısalcılıktan da ilham alınmıştır. Post-yapısalcılığın söz konusu vurgusu Foucault, Derrida, Deleuze ve Latour gibi Fransız filozof ve sosyal bilimcilerin yarattığı etkiden yararlanarak empirik dünyaların (yalnızca "şey"lerin dünyası değil, aynı zamanda, örneğin duygu ve etki gibi temsili olmayan dünyaların da) temsilindeki problemler üzerine yoğunlaşmıştır. Hem yazım ve -coğrafyacıların geleneksel aracını, yani haritaları da (Olsson, 2007) içermek üzere- diğer metinsel biçimler hem de metinsel olmayan temsiller (örneğin peyzaj), temsilin sahibi konumunda olanın konumsallığını; bu temsillerin yorumları da, okurlarının konumsallığını yansıtmaktadır. Bu nedenle, metinler mekansal bağlamlarda hermeneutik olarak yapılandırıldıkça ve bu yapılandırılanlar çözümlendikçe, "olgu"ların ve anlamların aktarılması kararsız ya da dolaylı bir şekilde gerçekleşmektedir (Livingston, 2003b; 2005).

Bu yaklaşım, büyük ölçüde Edward Said'in "öteki"nin (yeniden) temsili üzerine olan çalışmasından ilham alan ve Afganistan, Irak ve İsrail-Filistin'deki güncel anlaşmazlıklarla ilgili olan Derek Gregory'nin (2004) *Günümüzde Sömürgecilik* -The Colonial Present- adlı kitabı gibi jeopolitik üzerine yapılan çalışmalarla sergilenmektedir. Politik gücün sözü edilen temsillerin yaratımında, sürdürümünde ve meydan okuyuşundaki rolüne odaklanan ilgili çalışma, eleştirel jeopolitiğin uluslararası ilişkilerdeki asimetric kültürel yaratımların rolü üzerine olan vurgusunu simgelemektedir. *Günümüzde Sömürgecilik* aynı zamanda, Harvey'nin (2003) *Yeni Emperyalizm* -The New Imperialism- tartışmasındaki gibi, hemen hemen aynı konunun Marksist bir çerçevede ele alındığı yorum için de ilgi çekici bir karşı örnek sağlamaktadır.

"Kültürel dönüş"ten etkilenen yaklaşımlar ile daha önceki "kantitatif devrim"e ait karakteristik çalışmalar arasındaki farklılık, Barnes'ın (2004a) ekonomik coğrafyadaki çalışmaları karşılaştırdığı bir yazısında net bir şekilde -kendisinin deyişiyle 1960'ların mekan bilimine karşı yeni bin yılın yer kültürü- ortaya konmuştur. Barnes, söz konusu farklılığın "soyut mekanlardan somut yerlere" doğru bir dönüşümü içerdiğini belirtmektedir; öyle ki, 1960'lı yıllarda yayınlanan tipik bir makale, Iowa'nın belirli bir kısmındaki merkezi yer örüntüsü hakkında öne sürülen hipotezleri test etmek için regresyon analizini kullanırken (Berry ve Barnum, 1962), Londra'nın finans piyasaları üzerine yapılan 1990'lı yıllara ait bir çalışma ise, çalışanların çalışma pratiklerindeki kültürel verimliliğe (ne giyorlar, nasıl konuşuyorlar, bedenlerini nasıl taşıyorlar) vurgu yapmaktaydı (McDowell, 1997). Barnes'a göre mekansal bilimdeki amaç,

tüm yerleri birbiriyle karşılaştırılabilir kılan biçimsel dönüştürmeleri meydana getirerek, birbirinden farklı yerleri matematiksel olarak tanımlanabilir ve böylelikle de soyut mantıkla açıklanabilir -devamlılığı olan- tek bir homojen mekana çevirmektedir.

Buna karşın,

yerleri varoluş halleri içerisinde görmeye yönelen kültürel dönüş, yerleri teorik hesaplar diline çevirmeye çalışmamakta; tam tersine, onları olumsal somutluğunda, maddeselliğinde ve biricikliğinde ele almaktadır (Barnes, 2004a:58).

Kantitatif devrimin 1960 ila 1980 yılları arasında beşeri coğrafyada yarattığı değişimi en azından son yirmi yılda "kültürel dönüş" gerçekleştirmiştir. Bu dönüşümün büyük bir kısmı fikirlerin gücünü ve bunların yeni jenerasyonlar üzerinde yarattığı etkiyi yansıtmaktadır; ancak, değişimin oranı ve kapsamı üzerinde aynı zamanda değişen akademik ortamın da kolaylaştırıcı bir katkısı söz konusudur. Nitekim, Birleşik Krallık'taki üniversite sistemi 1988'den itibaren genişlemeye başlamış -ABD'deki genişleme çok daha güncel tarihlerde gerçekleşmiştir-; bu süreçte çoğu coğrafya bölümü, önemli bir kısmı Birleşik

Krallık'taki okullarda öğrendiklerinden oldukça farklı bir disipline kaydolduklarını daha sonra keşfeden öğrencileri disipline çekerek söz konusu genişlemenin meyvelerinden yararlanmıştı (Bununla birlikte, finansal koşullardaki genişleme kurumsal genişlemeyle aynı oranda gerçekleşmemiştir). Disiplin-içi politik faaliyetler, coğrafyacıları "kültürel dönüş"le ilişkili olarak disiplinin -yeni öğretim elemanı pozisyonları gibi- mevcut kaynaklarının önemli bir bölümünü ele almasını sağlamış; coğrafyacılar kendi pratiklerini yansıtan lisans müfredatlarını yeniden oluşturmuşlardır (Johnston, 2006). Kuşkusuz bu durum bazı bölümlerde ya da daha geniş ölçekte disiplin içinde tartışmasız bir şekilde kabul edilmemiş; mekansal bilim ve/veya CBS disiplinler kaynaklar için en büyük rakip olarak kalmıştır (Jackson vd., 2006). Lakin, disiplinin 1975'teki durumu 1945 ya da 1955'teki haline ne kadar benziyorsa, 2005'teki durum da 1975'teki haline o kadar benzemektedir; yani disiplin yine kabuk değiştirmektedir.

7. Herşeyi bir araya getirmek?

Son altmış yılda beşeri coğrafyada yaşanan değişimleri ele alan bu değerlendirme, -coğrafyacıların neyi çalıştığı ve bu çalışmalarda coğrafi bilginin nasıl kullanıldığı gibi- coğrafi bilgideki değişimlerden çok, coğrafi pratiğin -coğrafyacılar ne yapar- ortaya koyduğu meselelere vurgu yapmaktadır. Çoğu zaman öne sürüldüğü gibi mekan, yer, ölçek ve çevre gibi temel coğrafi kavramlar disiplinin kalbinde yer almaya devam etmesine rağmen, coğrafyadaki değişen pratik beklendiği gibi disiplinin değişen çalışma konusuyla bağlantılıdır.

Coğrafi bilgideki değişimler, disiplinin sahip olduğu içeriğin hem genişlemesi hem de derinleşmesini içermektedir. Bu değerlendirmede ele alınan periyodun ilk on-yirmi yılında disiplinin oldukça açık bir biçimde belirlenmiş alt dalları az sayıdaydı ve çoğu coğrafyacı kendisini sadece beşeri coğrafyacı olarak; genellikle de bir bölgesel uzmanlıkla tanımlamaktaydı. Ancak 1970'lerin sonuna doğru, o zamanlar için hala daha bölgesel bir bağlamda eğitim veren bazı coğrafyacılar olmasına rağmen, coğrafyacıların pek azı temel araştırma konuları bakımından kendilerini bölgesel uzman olarak tanımlamaktaydı. Bunun yerine artık ekonomik coğrafyacı, sosyal coğrafyacı, şehir coğrafyacı, sanayi coğrafyacı, ulaşım coğrafyacı, kaynaklar coğrafyacı ve hatta kantitatif coğrafyacılar vardı. Bununla birlikte, kültürel coğrafya terimi, 1920 ve 1930'larda Kaliforniya Üniversitesi'nden Carl Sauer tarafından temelleri atılan insan-çevre çalışmaları okuluyla ilişkilendirildiğinden, 1990'lara dek Birleşik Krallık'taki çok az sayıda kişi kültürel coğrafyacı olarak anılmıştır. Ancak, o zamandan beri birçok kişi artık kendisini kültürel coğrafyacı olarak da tanımlamakta; aynı zamanda bu süreçte disiplin-içi sınırlar giderek daha da esnemektedir (Cosgrove ve Jackson, 1987).

Beşeri coğrafyacılar bazen sadece iki ana grup içerisinde konumlandırılmaktadır: Mekansal analizciler ve sosyal teorikler (Sheppard, 1995). Aşırı basitleştirilmiş bir ikili ayrımı yansıtırsa da, bu ayrım coğrafyacıların hakim pratiklerindeki temel bir farklılığı (kantitatif-kalitatif) vurgulamaktadır. Bazıları bu ayrımın her iki tarafında da çalışmasına rağmen, bu belirgin ayrım, bazı bölümler ve bu bölümlerin eğitim programlarında gözlenen pratikleri de içermek üzere, disiplinin güncel görünümünde rahatlıkla seçilebilmektedir.

Coğrafyanın günümüzdeki görünümünün portfolyosundaki bu iki ayrı boyutun varlığı, -diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi- beşeri coğrafyada meydana gelen değişimlerin, Kuhn'un (1970) ara sıra gerçekleşen bilimsel devrimlerle birbirinden ayrılan normal bilim süreçlerine ilişkin modeliyle uyuşmadığını ortaya koymaktadır (Johnston ve Sideway, 2004a). Gerçekleştirilmeye çalışılan "devrim"lerin hiçbiri, kendisinden önce var olan pratikleri elemine etmede tümüyle başarılı olamamıştır (buna rağmen, "geleneksel" bölgesel coğrafya gibi bazı pratikler, taraftarları emekli olarak sahnedeki çekildikçe kaybolmaya yüz tutmuştur). Tersine, söz konusu girişimler yapılan çalışmaların çeşitliliğini artırmış ve de disiplinin alt dallarının (yer yer tam tanımlanmamış olan) geniş portfolyosunu beslemiştir. Bu nedenle coğrafya, en azından 1960'lı yılların başından itibaren, paradigma kavramının her türlü ölçeğinde olmak üzere, çok-paradigmalı bir yapıdadır.

Disiplinin portfolyosuna geniş ölçüde yapılan katkılar açısından değerlendirildiğinde, 1945'ten beri beşeri coğrafyada gözlenen iki büyük değişim de üniversite sisteminin geliştiği dönemlerde gerçekleşmiştir; öyle ki, bu suretle, daha fazla sayıda öğrenci bölümlere çekilip daha fazla sayıda

öğretim elemanı alındıkça, ortaya çıkan yeni pratikler daha kolay bir şekilde disiplin bünyesine dahil edilmiştir. Kuşkusuz bu durum, değişim için gerekli bir koşul olarak görülebilirdi; lakin kesinlikle yeterli bir koşul olarak değil. Çünkü, disiplinin gündemini değiştirmeyi dileyenler, yeni olanın eskiye eklenmesi konusunda -bir öncü olarak, en azından bazı taraftarlar açısından, eskinin yerine geçerek tam bir devrimi gerçekleştirmek bakımından- disiplinin diğer üyelerini ikna etmelidir (Johnston, 2006). Kaynaklar açısından bir rekabeti de içeren bu politik uğraşı, fail olarak bireyin yapısal değişimler için mevcut yapısal ve bağlamsal sınırlılıklar içerisinde eylediğine ilişkin olan yapılaşma süreçlerinin bir örneğini teşkil etmektedir. Bazı failer diğerlerine nazaran daha başarılıdır; nitekim buna ilişkin sonuçlar beşeri coğrafyanın yakın geçmişinde ve de güncel konumunda -ayrıca kurumlar arasında ve kurumlar içerisinde kendisini gösteren pratiklerin çeşitliliğinde- kendini göstermektedir.

Bu nedenle coğrafya, coğrafyacıların coğrafyaya olan yaklaşımlarını karakterize eden bir dizi geleneğe sahiptir (Livingston, 1992). Bu geleneklerin göreceli olarak önemi üzerinde nadiren geniş ölçekli bir mutabakat sağlanmış olsa da, bunların etki alanı yakın zamanlarda artmış; böylelikle de, disiplin giderek daha çekişmeli bir proje haline gelmiştir. Beşeri coğrafyanın bu durumu, çeşitli akademik sosyal hareketlerin disiplinler düzleme hakim olma arayışı şeklinde ortaya çıkan benzer çekişmelerin hüküm sürdüğü diğer sosyal bilim alanlarından çok da farklı değildir (Frickel ve Gross, 2005; Johnston, 2006). Kuşkusuz, bu tip bir durumun varlığı kendi başına beşeri coğrafyayı bir sosyal bilim yapmamakta; beşeri coğrafya halen tüm sosyal bilimciler tarafından bu şekilde tanınmamaktadır. Bununla birlikte, bu değerlendirmenin de gösterdiği üzere, Atlas Okyanusu'nun her iki yakasındaki İngilizce konuşan beşeri coğrafyacılar, özellikle son altmış yılda, sosyal bilimlerin temel hükümlerini benimseyerek ona uyum sağlamıştır. Bu bakımdan, beşeri coğrafyacıların sosyal bilimci olarak çalıştığı, bilimsel pratiklerinin diğer sosyal bilimciler tarafından giderek artan oranda tanındığı ve de benimsendiği üzerine artık herhangi bir kuşku söz konusu değildir.

Bununla birlikte, coğrafyacılar sosyal bilimleri benimserken tüm seviyelerdeki eğitim formasyonu aracılığıyla oynadığı, yeryüzünün büyük çeşitliliğe ilişkin yurttaş bilinci yaratmaya yönelik geleneksel rolünü büyük ölçüde terk etmiştir. Mekansal örüntü ve davranıştaki evrenselliğe odaklanan arayışıyla 1950 sonrası portfolyonun ilk adımını oluşturan mekansal bilim fiziksel ortamın, kültürün, tarihin ve politik ekonominin alansal farklılaşması nosyonunu büyük ölçüde görmezden gelmiş; disiplinin 1970 sonrası temasında mekanın yerle yer değiştirmesi ise, alansal farklılaşmaya ilişkin köklü ilgiye kısmi bir dönüş sağlamıştır; ancak, alansal farklılaşmanın "coğrafya sanatının en yüksek düzeyi" (Hart, 1982) olduğunu iddia eden disiplin-içi bir eleştiri, bu geleneksel programın tam olarak geri dönüşünü sağlayamamıştır. Bu nedenle, temel disiplinlerin muhtemelen tarih, edebiyat ve politik çalışmalar olduğu interdisipliner ve multidisipliner saha çalışmalarının eğitim ve araştırma programlarında coğrafya, dışardan bakan biri için belki de sürpriz bir şekilde, en iyi ihtimalle küçük bir rol oynamaktadır. Son altmış yılda coğrafyacıların bilimdeki ve sosyal bilimdeki çeşitli paradigmatik formları kucaklayışı, "(akademik) coğrafyacıların ne yaptığı"nın, coğrafyacıların genel olarak ne yapmaya inandıklarıyla çok az ortaklık taşıdığını göstermektedir (Johnston, 2009)¹⁹.

¹⁹ Bu durumun ilginç bir yansıması 2009 yılının başında gerçekleşmiştir. 1995 yılında Royal Geographical Society (RGS), 1933 yılında akademik coğrafyacılar için bir profesyonel topluluk olarak kurulan Institute of British Geographers ile birleşmiştir. RGS, -19. yüzyılda "yeni dünyaları" keşfetmek ve 20. yüzyılda da dünyanın göreceli olarak bilinmeyen kısımlarına ilişkin bilgilerimizi arttırmak için- keşif gezilerini destekleyen uzun bir geçmişe sahiptir. Yeni birleşen bu topluluklar, daha geçerli ve daha az maliyetli bir dizi konunun araştırılmasını desteklemek amacıyla bundan böyle büyük uluslararası ekspedisyonlara girişmeye kararı aldı. Ancak, 2009'da bir grup (akademik olmayan) üye, topluluğun daha önce yaptığı ekspedisyonlara devam etmesi gerektiğini öne sürerek alınan karara meydan okudu. Bu doğrultuda hazırlanan öneri metni bir genel kurul toplantısında kaybolmuş olsa da (bkz. <http://www.rgs.org/AboutUs/Governance/SGM/SGM.htm>), önerinin destekçileri bu kararla savaşmaya devam edeceklerini ifade etmiştir (<http://thebeaglecampaign.com>. Son erişim: 2 Mart 2010). Bu arada, yayınlanan bir dizi makale ve yorum da, çağdaş akademik coğrafya üzerine oldukça küçümseyici ithamlarda bulunmuştur (örn. <http://www.telegraph.co.uk/news/5301118/Stanley-Johnson-has-the-Royal-Geographical-Society-lost-its-sense-of-adventure.html>. Son erişim: 2 Mart 2010).

Kaynakça

- Agnew, J. (2002). *Making political geography*. London: Arnold.
- Anselin, L., Florax, R. J. G. M. ve Rey, S. J. (Eds). (2004). *Advances in spatial econometrics: methodology, tools and applications*. Berlin: Springer.
- Balchin, W. G. V. (1972). Graphicacy. *Geography*, 57, 185–195.
- Balchin, W. G. V. (1993). *The Geographical Association: the first hundred years, 1893–1993*. Sheffield: The Geographical Association.
- Barnes, T. J. (2004a). 'L' évolution des styles: de l'analyse spatiale des années 1960 à la culture du lieu des années 2000 dans la géographie économique anglo-américaine. *Géographie et Culture*, 49, 43–58. 22 Şubat 2010 tarihinde http://www.geog.ubc.ca/~tbarnes/pdf/PAPER_Styles_of_the_times.pdf adresinden erişildi.
- Barnes, T. J. (2004b). The rise (and decline) of American regional science: lessons for the new economic geography? *Journal of Economic Geography*, 4, 107–129.
- Barnes, T. J. (2006). Geographical intelligence: American geographers and research and analysis in the Office of Strategic Services 1941–1945. *Journal of Historical Geography*, 32, 149–168.
- Barnes, T. J. (2008). Geography's underworld: the military-industrial complex, mathematical modelling and the quantitative revolution. *Geoforum*, 39, 3–16.
- Barnes, T. J. ve Farish, M. (2007). Between regions: science, militarism and American geography from world war to cold war. *Annals of the Association of American Geographers*, 97, 807–826.
- Berry, B. J. L. (1993). Geography's quantitative revolution: initial conditions 1954–1960, a personal memoir. *Urban Geography*, 14, 434–441.
- Berry, B. J. L. (1995). Whither regional science? *International Regional Science Review*, 17, 297–306.
- Berry, B. J. L. ve Barnum, H. G. (1962). Aggregate relations and elemental components of central place systems. *Journal of Regional Science*, 4, 35–68.
- Berry, B. J. L. ve Marble, D. F. (Eds). (1968). *Spatial analysis*. Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall.
- Boschma, R. ve Martin, R. L. (2007). Constructing an evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography*, 7, 537–548.
- Buchanan, R. H. (2006). Emyr Estyn Evans (1905–1989). P. H. Armstrong ve G. J. Martin (Eds.). *Geographers: biobibliographical studies* içinde (s. 13-33). London: Continuum.
- Bunge, W. (1966). *Theoretical geography* (second edition). Lund: C. W. K. Gleerup.
- Chisholm, M. (1962). *Rural settlement and land use*. London: Hutchison.
- Chisholm, M. (2001). Human geography joins the Social Science Research Council: personal recollections. *Area*, 33, 428–430.
- Chorley, R. J., Beckinsale, R. P. and Dunn, A. J. (1973). *The history of the study of landforms, volume 2: the life and work of William Morris Davis*. London: Methuen.
- Chorley, R. J. ve Haggett, P.(Eds). (1965). *Frontiers in geographical teaching*. London: Methuen.
- Chorley, R. J. ve Haggett, P.(Eds). (1967). *Models in geography*. London: Methuen.
- Christaller, W. (1966). *Central places in southern Germany. (Die zentralen Orte in Süddeutschland)* (C. W. Baskin, Çev.). Englewood Cliffs NJ: Prentice- Hall. (Orijinal Basım Tarihi 1933).
- Cloke, P., Crang, P. ve Goodwin, M. (Eds). (1999). *Introducing human geographies*. London: Arnold.
- Cloke, P., Crang, P. ve Goodwin, M. (2004). *Envisioning human geographies*. London: Arnold.
- Cloke, P. J., Philo, C. ve Sadler, D. (1991). *Approaching human geography: an introduction to contemporary theoretical debates*. London: Paul Chapman.
- Clout, H. D. (2003). Place description, regional geography and area studies: the chorographic inheritance. R. J. Johnston ve M. Williams (Eds.). *A century of British geography* içinde (s. 247-274). Oxford: Oxford University Press for the British Academy.
- Clout, H. D. (2009). *Patronage and the production of geographical knowledge in France: the testimony of the first hundred regional monographs, 1905–1966*. London: Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers), Historical Geography Research Group.
- Cole, J. P. (1969). Mathematics and geography. *Geography*, 54, 162–173.
- Cosgrove, D. (2001). *Apollo's Eye: a cartographic genealogy of the Earth in the western imagination*. Baltimore MD: Johns Hopkins University Press.
- Cosgrove, D. (2007). *Geography and vision: seeing, imagining and representing the world*. London: I. B. Tauris.
- Cosgrove, D. ve Jackson, P. (1987). New directions in cultural geography. *Area*, 19, 95–101.
- Curry, L. (2002). A random walk in terra incognita. F. R. Pitts ve P. R. Gould (Eds.). *Geographical voices: fourteen autobiographical essays* içinde (s. 81-98). Syracuse: Syracuse University Press.
- Darby, H. C. (2002). *The relations of geography and history*. Exeter: University of Exeter Press.
- David, T. (1958). Against geography. *Universities Quarterly*, 12, 261–273.
- Dunbar, G. S. (Eds). (2002). *Geography: discipline, profession and subject since 1870: an international survey*. Amsterdam: Kluwer.
- Duncan, S. S. (1974). The isolation of scientific discovery: indifference and resistance to a new idea. *Science Studies*, 4, 109–134.
- Embleton, C. ve Coppock, J. T. (Eds). (1968). *Land use and resources: studies in applied geography – a memorial volume to Sir Dudley Stamp*. London: Institute of British Geographers, Special Publication 1.
- Enrikin, J. N. ve Brunn, S. D. (Eds). (1990). *Reflections on Richard Hartshorne's 'The nature of geography'*. Washington DC: Association of American Geographers.
- Frickel, S. ve Gross, N. (2005). A general theory of scientific/intellectual movements. *American Sociological Review*, 70, 204–222.
- Gaile, G. L. ve Willmott, C. J. (Eds). (2004). *Geography in America at the dawn of the 21st century*. Indianapolis: Bobbs Merrill.
- Garrison, W. L. (1959–1960). Spatial structure of the economy: I, II and III. *Annals of the Association of American Geographers*, 49, 238–249, 471–482, 590, 357–373.

- Giddens, A. (1984). *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press.
- Golledge, R. G. ve Stimson, R. J. (1997). *Spatial behaviour: a geographic perspective*. London: Guilford.
- Goodchild, M. F. (1992). Geographical information science. *International Journal of Geographical Information Systems*, 6, 31–45.
- Goodchild, M. F. (2008). Statistical perspectives on geographic information science. *Geographical Analysis*, 40, 310–325.
- Gould, P. R. (1979). Geography 1957–1977: the Aугean period. *Annals of the Association of American Geographers*, 69, 139–151.
- Gregory, D. (1978). *Ideology, science and human geography*. London: Hutchinson.
- Gregory, D. (2004). *The colonial present: Afghanistan, Palestine, Iraq*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Gregory, S. (1963). *Statistical methods and the geographer*. London: Longman.
- Hägerstrand, T. (1967). *Innovation diffusion as a spatial process. (Innovationsförlöppet ur korologisk synpunkt)* (A. Pred, Çev.). Chicago, IL: University of Chicago Press (Orijinal Basım Tarihi 1967).
- Haggett, P. (1965). *Locational analysis in human geography*. London: Edward Arnold.
- Haggett, P. (2008a). The spirit of quantitative geography. *Geographical Analysis*, 40, 226–228.
- Haggett, P. (2008b). The local shape of revolution: reflections on quantitative geography at Cambridge in the 1950s and 1960s. *Geographical Analysis*, 40, 336–352.
- Hall, P. (1966). *The isolated state* (çeviri: Carla Wartenberg, of J. H. von Thünen's *Die isoliert Staat*, orijinal olarak 1826'da yayınlanmıştır). Oxford: Pergamon Press.
- Halsey, A. H. ve Runciman, W. G. (Eds.). (2006). *British sociology: seen from without and within*. Oxford: Oxford University Press for the British Academy.
- Harris, C. D. (2001). English as international language in geography: development and limitations. *The Geographical Review*, 91, 675–689.
- Harris, C. D. ve Ullman, E. L. (1945). The nature of cities. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 242, 7–17.
- Hart, J. F. (1982). The highest form of the geographer's art. *Annals of the Association of American Geographers*, 72, 1–29.
- Hartshorne, R. (1939). *The nature of geography*. Lancaster PA: Association of American Geographers.
- Hartshorne, R. (1959). *Perspective on the nature of geography*. Chicago, IL: Rand McNally for Association of American Geographers.
- Harvey, D. W. (1969). *Explanation in geography*. London: Edward Arnold.
- Harvey, D. W. (1973). *Social justice and the city*. London: Edward Arnold.
- Harvey, D. W. (1982). *The limits to capital*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Harvey, D. W. (1985a). *The urbanization of capital*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Harvey, D. W. (1985b). The geopolitics of capitalism. D. Gregory ve J. Urry, (Eds.). *Social relations and spatial structures* içinde (s. 128-163) London: Macmillan.
- Harvey, D. W. (1989). *The condition of postmodernity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Harvey, D. W. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Harvey, D. W. (2003). *The new imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. W. (2007). *A brief history of neo-liberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoover, E. M. (1948). *The location of economic activity*. New York: McGraw Hill.
- Isard, W. (1956). *Location and space economy*. New York: John Wiley.
- Isard, W. (2003). *History of regional science and the Regional Science Association International: the beginnings and early history*. Berlin: Springer.
- Jackson, A., Harris, R., Hepple, L. W., Hoare, A. G., Johnston, R. J., Jones, K. ve Plummer, P. (2006). Geography's changing lexicon: measuring disciplinary change through content analysis. *Geoforum*, 37, 447–454.
- James, P. E. ve Jones, C. F. (Eds.). (1954). *American geography: inventory and prospect*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Johnston, R. J. (1978). Paradigms and revolution: observations on human geography since the Second World War. *Progress in Human Geography*, 2, 189–206.
- Johnston, R. J. (2003a). The institutionalisation of geography as an academic discipline. R. J. Johnston ve M. Williams (Eds.). *A century of British geography* içinde (s. 45-97). Oxford: Oxford University Press for the British Academy.
- Johnston, R. J. (2003b). Order in space: geography as a discipline in distance. R. J. Johnston ve M. Williams (Eds.). *A century of British geography* içinde (s. 303-346). Oxford: Oxford University Press for the British Academy.
- Johnston, R. J. (2004a). Institutions and disciplinary fortunes: two moments in the history of UK geography in the 1960s – I: geography in the 'plateglass universities'. *Progress in Human Geography*, 28, 57–78.
- Johnston, R. J. (2004b). Institutions and disciplinary fortunes: two moments in the history of UK geography in the 1960s – II: human geography and the Social Science Research Council. *Progress in Human Geography*, 28, 204–226.
- Johnston, R. J. (2004c). Communications technology and the production of geographical knowledge. S. D. Brunn, S. L. Cutter ve J. W. Harrington Jr. (Eds.). *Geography and technology* içinde (s. 17-36). Boston: Kluwer.
- Johnston, R. J. (2006). The politics of changing human geography's agenda: textbooks and the representation of increasing diversity. *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS31, 286–303.
- Johnston, R. J. (2009). Popular geographies and geographical imaginations: contemporary Englishlanguage geographical magazines. *GeoJournal*, 74, 347–362.
- Johnston, R. J. ve Claval, P. (Eds.). (1984). *Geography since the Second World War: an international survey*. London: Croom Helm.
- Johnston, R. J., Fairbrother, M., Hayes, D., Hoare, T. ve Jones, J. (2008). The Cold War and geography's quantitative revolution: some messy reflections on Barnes' geographical underworld. *Geoforum*, 39, 1802–1806.
- Johnston, R. J. ve Sidaway, J. D. (2004a). *Geography and geographers: Anglo-American human geography since 1945* (sixth edition). London: Arnold.
- Johnston, R. J. ve Sidaway, J. D. (2004b). The trans-Atlantic connection: 'Anglo-American' geography reconsidered. *GeoJournal*, 59, 15–22.
- Johnston, R. J. ve Sidaway, J. D. (2007). Geography in higher education in the UK. *Journal of Geography in Higher Education*,

- 31, 57–80.
- Kain, R. ve Delano-Smith, C. (2003). Geography displayed: maps and mapping. R. J. Johnston ve M. Williams (Eds.). *A century of British geography* içinde (s. 371-427). Oxford: Oxford University Press for the British Academy.
- King, L. J. (Eds). (2007). *North American explorations: ten memoirs of geographers from down under*. Victoria BC: Trafford Publications.
- Krugman, P. (1993). *Geography and trade*. Cambridge MA: The MIT Press.
- Kuhn, T. S. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Latour, B. (1999). *Pandora's hope: essays on the reality of science studies*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Lavalle, P., McConnell, H. ve Brown, R. G. (1967). Certain aspects of the expansion of quantitative methodology in American geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 57, 423–436.
- Leighly, J. (Eds). (1963). *Land and life: a selection from the writings of Carl Ortwin Sauer*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Livingstone, D. N. (1992). *The geographical tradition: episodes in the history of a contested enterprise*. Oxford: Basil Blackwell.
- Livingstone, D. N. (2003a). British geography 1500–1900: an imprecise review. R. J. Johnston ve M. Williams (Eds.). *A century of British geography* içinde (s. 11-44). Oxford: Oxford University Press for the British Academy.
- Livingstone, D. N. (2003b). *Putting science in its place: geographies of scientific knowledge*. Chicago: University of Chicago Press.
- Livingstone, D. N. (2005). Science, text and space: thoughts on the geography of reading. *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS30, 391–401.
- Longley, P. ve Clarke, G. P. (Eds). (1995). *GIS for business and service planning*. Cambridge: GeoInformation International.
- Longley, P., Goodchild, M., Maguire, D. ve Rhind, D. W. (Eds). (1999). *Geographical information systems: principles, techniques, applications and management* (ikinci baskı). New York: John Wiley.
- Longley, P., Goodchild, M., Maguire, D. ve Rhind, D. W. (2001). *Geographic information systems and science*. New York: John Wiley.
- Lösch, A. (1954). *The economics of location*. New Haven CT: Yale University Press.
- McDowell, L. (1993a). Space, place and gender relations: part I. Feminist empiricism and the geography of social relations. *Progress in Human Geography*, 17, 157–179.
- McDowell, L. (1993b). Space, place and gender relations: Part II. Identity, difference, feminist geometries and feminist geographies. *Progress in Human Geography*, 17, 305–318.
- McDowell, L. (1997). *Capital culture: gender at work in the city*. Oxford: Blackwell.
- Maddrell, A. (2009). *Complex locations: women's geographical work in the UK 1850–1970*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Marcus, M. G. (1979). Coming full circle: physical geography in the twentieth century. *Annals of the Association of American Geographers*, 69, 521–532.
- Martin, R. L. (1999). The 'new geographical turn' in economics: some critical reflections. *Cambridge Journal of Economics*, 23, 65–92.
- Massey, D. (1984). *Spatial divisions of labour: social structures and the geography of production*. London: Macmillan (ikinci baskı, 1995).
- Massey, D. ve Meegan, P. A. (1982). *The anatomy of job loss*. London: Methuen.
- Mead, W. R. (2007). *Adopting Finland*. Helsinki: Niilo Helander Foundation.
- Morrill, R. L. (2005). Hägerstrand and the 'quantitative revolution': a personal appreciation. *Progress in Human Geography*, 6, 333–336.
- Murphy, A. B. (2007). Geography's place in higher education in the USA. *Journal of Geography in Higher Education*, 31, 121–141.
- NAS/NRC. (1965). *The science of geography*. Washington DC: National Academy of Sciences/National Research Council.
- NAS/NRC. (1997). *Rediscovering geography: new relevance for science and society*. Washington DC: National Academy of Sciences/National Research Council.
- Öhman, J. ve Simonsen, K. (Eds). (2003). *Voices from the North: new trends in Nordic human geography*. Aldershot: Ashgate.
- Olsson, G. (2007). *Abysmal: a critique of cartographic reason*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Poole, R. M. (2004). *Explorer's house: 'National Geographic' and the world it made*. New York: Penguin Books.
- Pred, A. (1967–1969). *Behavior and location: foundations for a geographic and dynamic location theory. Parts I and II*. Lund: C. W. K. Gleerup.
- Prince, H. C. (2000). *Geographers engaged in historical geography in British higher education, 1931–1991*. London: Historical Geography Research Group, Publication 36.
- Rawling, E. (2001). *Changing the subject: the impact of national policy on school geography 1980–2000*. Sheffield: The Geographical Association.
- Rawstron, E. M. (2002). Textbooks that moved generations. *Progress in Human Geography*, 26, 831–836.
- Rhind, D. (2003). The geographical underpinning of society and its radical transition. R. J. Johnston ve M. Williams (Eds.). *A century of British geography* içinde (s. 428-461). Oxford: Oxford University Press for the British Academy.
- Robbins, P. (2004). *Political ecology: a critical introduction*. Oxford: Blackwell.
- Rose, G. (1993). *Feminism and geography*. Cambridge: Polity Press.
- Rose, G. (2003). Just how, exactly, is geography visual? *Antipode*, 35, 212–221.
- Rose, G. (2007). *Visual methodologies: an introduction to interpreting visual materials*. London: Sage.
- Sayer, A. (1984). *Method in social science: a realist approach*. London: Hutchinson.
- Scargill, D. I. (1976). The RGS and the foundations of geography at Oxford. *The Geographical Journal*, 142, 438–461.
- Schulten, S. (2001). *The geographical imagination in America, 1880–1950*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Sheppard, E. (1995). Dissenting from spatial analysis. *Urban Geography*, 16, 283–303.
- Slater, T. R. (1988). Redbrick academic geography. *The Geographical Journal*, 154, 169–180.
- Smith, D. M. (1994). *Geography and social justice*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Stamp, L. D. (1960). *Applied geography*. London: Penguin.
- Steel, R. W. (1983). *The Institute of British Geographers: the first fifty years*. London: The Institute of British Geographers.
- Stevens, A. (1921). *Applied geography*. Glasgow: Blackie.

- Stoddart, D. R. (1986). *On geography and its history*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Sluyter, A., Augustine, A. D., Bitton, M. C., Sullivan, T. J. ve Wang, F. (2006). The recent intellectual structure of geography. *The Geographical Review*, 96, 594–608.
- Taaffe, E. J. (1970). *Geography*. Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall.
- Taylor, P. J. (1976). An interpretation of the quantification debate in British geography. *Transactions, Institute of British Geographers*, NS1, 129–142.
- Thomas, W. L. Jr. (Eds). (1956). *Man's role in changing the face of the earth*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Turner, B. L., Clark, W. C., Kates, R. W., Richards, J. F., Matthews, J. T. ve Meyer, W. B. (Eds). (1990). *The earth as transformed by human action: global and regional changes in the biosphere over the past 300 years*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ullman, E. L. (1941). A theory of location for cities. *American Journal of Sociology*, 46, 853–864.
- Ullman, E. L. (1956). The role of transportation and the bases for interaction. W. L. Thomas (Eds.). *Man's role in changing the face of the earth* içinde (s. 862-880). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Vidal de la Blache, P. (1911). Les genres de vie dans la géographie humaine. *Annales de Géographie*, 20, 193–212.
- Walford, R. (2001). *Geography in British schools 1850–2000* London: Woburn Press.
- Weber, A. (1929). *Alfred Weber's theory of the location of industries* (çeviri: 1909'da yayınlanan Almanca baskısından C. J. Freidrich). Chicago: University of Chicago Press.
- Whitehand, J. W. R. (1970). Innovation diffusion in an academic discipline: the case of the 'new' geography. *Area*, 17, 277–283.
- Withers, C. W. J. ve Mayhew, R. J. (2002). Rethinking disciplinary history: geography in British universities, c. 1580–1887. *Progress in Human Geography*, 27, 11–29.
- Women and Geography Study Group. (1984). *Geography and gender: an introduction to feminist geography*. London: Hutchinson.
- Women and Geography Study Group. (1997). *Feminist geographers: explorations in diversity and difference*. Harlow Longman.
- Wooldridge, S. W. ve East, W. G. (1958). *The spirit and purpose of geography*. London: Hutchinson.
- Yeates, M. H. (2001). Yesterday as tomorrow's song: the contribution of the 1960s 'Chicago School' to urban geography. *Urban Geography*, 22, 514–529.

Tanpınar'da Zaman ve Gelenek Yanılsaması

Time and Illusion of Tradition in Tanpınar

Oğuz HAŞLAKOĞLU

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
İstanbul, Türkiye
haslakoglu@itu.edu.tr

Makale Bilgisi

Gönderildiği Tarih: 10.02.2017
Kabul Edildiği Tarih: 26.02.2017
Yayınlandığı Tarih: 27.02.2017

Article Info

Date submitted: 10h January 2017
Date accepted: 26th February 2017
Date published: 27th February 2017

Öz

Tanpınar geleneksel kültürel kimliğin yenilenerek sürdürülmesi ve sonraki kuşaklara örnek oluşturması açısından bir edebiyatçı olmaktan daha fazla bir misyonu üstlenir. Bu anlamda hocası ve ustası Yahya Kemal'le olan halef ve selef ilişkisi sorgulanmaya değerdir. Zaman gibi temel bir meselede ortaya konulan poetikaların özlü ifadelerini içeren dizeleri üzerinden Yahya Kemal'le karşılaştırmalı olarak okunduğunda, Tanpınar'ın bu makale itibarıyla gelenek içinde anlaşılması hem sonuçları hem de kendi içinde sorunlu ve çelişkili olarak ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zaman, Gelenek, Kimlik, Tarih, Batı ve Doğu.

Abstract

Tanpınar undertakes a mission which is more than being a renowned literary figure in view of the renewing of the traditional cultural identity and exhibiting a role model for later generations. In that sense successor and predecessor relationship between his tutor and a master -a colossal name in modern Turkish literature- Yahya Kemal is worthy of investigation. When read against Yahya Kemal in a comparative way over the rhymes which contain the essence of their poetical universe about a fundamental issue such as time, Tanpınar in this essay is understood as exhibiting a problematic if not altogether contradictory claim in terms of being counted within the tradition.

Keywords: Time, Tradition, Identity, History, West and East.

"Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
Yekpâre, geniş bir ânin
Parçalanmaz akışında."¹

Bu makalede kültür ve edebiyat tarihimizin dönemsel açıdan özellikle sonraki kuşaklar açısından çok etkili olmuş isimlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'şir evreni'nde (poetika) ortaya konulan zaman kavramının, insan anlayışı ekseninde kültürel kimliği belirleyen rolü üzerinde durulacak ve hocası ve ustası olarak gördüğü Yahya Kemal Beyatlı'yla arasındaki ilişkinin, yenilenerek gelen geleneğin bir devamı mı yoksa görünüşteki bağa rağmen aslında bir kopuş mu olduğu yolundaki soru araştırılacaktır.

Tanpınar'ın kendisiyle anılan "Ne İçindeyim Zamanın" şiirinin ilk kıtasında yer alan ilk iki dize, zaman ve insan arasındaki ilişkide, insanın zaman itibarıyla iç ve dış olarak bölünmüşlüğünü ifade ederken, sonraki iki dize ise bütün ve parça ayrımı olmaksızın ânin akışına tâbi olduğunu söylüyor. Burada, ikinci dizede yer alan; "Yekpâre, geniş bir ânin / Parçalanmaz akışında" ifadesi, dönemsel açıdan Tanpınar'ın da içinde bulunduğu "zamanın ruhu"ndan izler taşıması bakımından Bergsoncu bir zaman anlayışını içeren bir anlam özdeşliği taşır. Gerçekten de Fransız düşünür Henri Bergson "durée" adını verdiği,

¹ Tanpınar, "Ne İçindeyim Zamanın" şiirinden (Tanpınar'ın şiirlerine tüm atflar "1998" tarihli kaynağa olup, sadece şiir isimleri verilecektir).

zamanın 'madde ve mekândan apayrı düşünülmesi gereken, tümüyle bilince ait saf niteliksel özellik taşıyan bütünsel akışı² olarak özetlenebilecek tezi ile Tanpınar'ın içinde bulunduğu tarihsel kesitte, Batı edebiyatında oldukça etkili olmuş, ilk kez Amerikalı psikolog William James'in "bilinç akışı" olarak adlandırdığı, kardeşi Henry James de dahil olmak üzere sonraki pek çok önemli ismin (Joyce, Wolff, Proust vb.) romanlarında kullandığı bir 'anlatı tarzı'na dönüşen düşüncenin temellerini atan düşünürler arasında kabul edilir. Bu nedenle bu ünlü kıta bir bütün olarak, insanın zamanla olan ilişkisinde, kendisini içinde bulduğu ikilemi yansıtan ilk iki dize ile Batı düşüncesinin o döneminde edebiyat üzerinde etkili olmuş zaman anlayışını içeren son iki dizenin bir tür terkibi (sentez) olması bakımından ilgi çekicidir. Bu terkibe yakından bakıldığında, en önemli unsuru, ilk dizedeki iç ve dış bağlamında ortaya konulan paradoksal zaman hissiyatının, Bergsoncu bir zaman anlayışını yansıtan ikinci dizedeki "Yekpâre, geniş bir ânın / Parçalanmaz akış" ile çözüme kavuşturulması oluşturur. Bu da bizi, Tanpınar'ın, bu etkileyici dizelerle aslında ilginç bir biçimde, 'bilinç akışı' düşüncesini, konusu zaman olan bir şiir üzerinden Türkçe'ye içselleştirdiği düşüncesine götürüyor. Ne var ki özellikle şiir dilinin aynı zamanda o dilin 'dil içi dünya görüşü'nün en özlü ifadesini içerdiği ve bununla birlikte aynı zamanda kimliğini de yalnızca ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda barındırdığı düşünülürdüğünde, bu içselleştirmenin bizatihi tarihsel bağlamda, kültürel değişimin ötesinde bir 'kimlik göçü' içerip içermediği, anlaşılması gereken bir mesele haline gelmektedir. Tarihsel bir perspektif açısından bakıldığında, Aristoteles'in sanatın konu edinildiği en temel metinler arasında yer alan *Poetika*'sında şiirin tarihsel zeminine vurgu yapılırken, şairin tarihçi gibi olayların kronolojik sıralaması yerine içsel mantığı esas aldığı ve ne olduğu değil ne olabileceği üzerine düşündüğünü söylerken onun felsefi yanına vurgu yapar. Yine, Aristotelesçi düşünceden oldukça etkilendiği bilinen çağdaş felsefenin etkili isimlerinden Heidegger'in, "şairane barınır insan" ifadesi üzerinden ele aldığı Hölderlin incelemesinde kendisini ortaya koyan tarihsel bakış, şiirin özünde barındırdığı esaslı düşünce nedeniyle şairin de esasen sahil anlamında bir düşünür olduğu tezini savunur (Heidegger, 1971: 213). Bu nedenle, sonraki kuşaklar üzerinde oluşturacağı etkiler bakımından da anlaşılması zorunlu bu durumu ortaya koyabilmek için, meseleyi Tanpınar'ın hocası ve şiirinin hem tematik hem de yapısal ilham kaynağı olarak nitelendirebileceğimiz Yahya Kemal Beyatlı ile birlikte okumak aydınlatıcı olabilir.

Öncelikle burada sorun, düşünsel zemini bizzat insan anlayışında bir dönüşümü gerekli kılacak denli ayrı bir unsurun -terkip (sentez) yahut başka bir şekilde- içselleştirilmesinin bizatihi kimlik ve onun tarihselleşmesi anlamında *praxis*'i olan gelenek bağlamında bir ayrışmaya neden olup olmadığıdır. Eğer böyle bir ayrışma mevcutsa, bu koşullar altında o dilde barınan kendine has kimliğin ve buna bağlı insan anlayışının gelenek bağlamında sentez vs. adıyla sürdürülebilmesi mümkünmüş gibi göstermenin, sonraki kuşaklar için sıkışma ve arada kalmaya dayalı daraltıcı bir örnek oluşturduğundan söz edilebilir. Burada özellikle vurgulanması gereken husus, bu durumun yol açtığı Adorno'nun deyişiyle 'yanlış bir hayatın doğru yaşanması çabası'nın (Adorno, 1974: § 18) içine düşülen bir çelişki olarak teşhisidir. Aksi takdirde, bu çelişkiyi ortaya koyması dışında, sırf gelenekle bağdaşmadığı için bir edebiyat anlayışının ya da herhangi bir düşüncenin kabul edilemez bulunması elbette bizatihi gelenek ve kimliği kendi içinde donmuş bir metafizik cevher gibi kabul ettiği için her şeyden önce kendisi sorunlu bir önyargı olabilir. Bu durumu ortaya koyabilmek amacıyla Tanpınar'ın zamanla ilgili dizelerini Yahya Kemal'inkilerle birlikte ele almak aydınlatıcı olacaktır. Önce Yahya Kemal'in "Eski Şiirin Rüzgârıyla" isimli kitabında yer alan "Üsküdar Vasfında Gazel" şiirindeki ilgili bir dizeyi alıntılayalım:

"Bir cûy-i bahârın negamâtiyle dolar gûş
Dil farkına varmaz ki akan cûy-i zamandır"³

Bu dizelerde zaman ekseninde ontolojik kökünde bir unutuluşun dile getirilmesi söz konusu. İlk dizedeki "cûy-i bahâr", baharın verdiği coşkunun bir ifadesi olarak çağlayan, akan sudur. Ne var ki beşer bu dışarıdaki akışın aslında "cûy-i zaman" olarak içerideki akışın bir dış manzarada seyredilmesi oluşunun farkında değildir, çünkü ısrarla kendisini zamanla göreceli bir konumda vechetmektedir. Böylece, kulağına dolan bir bahar ırmağının âdeta ezgileriyle ("negamâtiyle") ona asıl akanın zaman esasında kendisi olduğunu unutturur. Buradaki söz konusu unutulmuş Tanpınar'daki türden zihinsel bir iç ve dış arasında kalma ikilemi/açmazı ("ne içinde ne de büsbütün dışında olma" hali) değil, zamanın

² Özellikle bkz. Bergson, 1910: 75-139.

³ Günümüz Türkçesine yaklaştırmayı denersek: "Bir bahar ırmağının ezgileri dolar kulağa / Gönül farkına varmaz ki akan zaman ırmağıdır".

mekânda hareket olarak seyredilmesinin verdiği, Platon'un Mağara İstiaresi'nde (*Politeia*: 514a–520a) olduğu gibi zincirlere vurulu olarak kendi gölgesini seyreden mahkûmun, gölgesini kendisiyle karıştırdığına oldukça benzer bir biçimde tümüyle ruhsal⁴ bir esaretin sonucudur. Bu anlamda dizedeki "cûy-i zaman" her ne kadar Tanpınar'ın "Yahya Kemal" incelemesinde benzettiği gibi Heraklitus'un irmağı⁵ izlenimi verse de (Tanpınar, 1995: 178) semantik açıdan bakıldığında, esasen içi dış cihetinden anlama olarak bir tür ters yüz olma ve buna bağlı olarak ontolojik bağlamda bir 'unutuluş' anlamı içerir.

Her iki zaman anlayışını kıyasladığımızda ise esas olarak şunu görürüz: Tanpınar'ın zaman anlayışı Yahya Kemal'in bıraktığı, insanın kendisine en temel ontolojik bağlamda (zaman ekseninde) yabancılaştığı yerden başlar, ancak bu başlangıç yabancılaşmanın öncesinden ve dolayısıyla da nedeninden habersizdir. Yahya Kemal'in zaman anlayışında insan, mevcudiyetinin "dil; gönül" ile ifadesini bulan deruni idraki bakımından zamanın bizatihi kendisidir. Ne var ki oluşa tâbi gündelik yaşantı içinde beşeri idrak bu derinliği yitirdiği için bunun farkında değildir çünkü daha baskın olan duyularının tesiri altında zamanı dışsal olgu ve görünümlerden yansıyan mekânsal değişim ve hareket unsuru üzerinden anlamak suretiyle zamana ve ondan ayrı düşünülmesi mümkün olmayan kendi varlığının hakikatine yabancılaşır.

Oysa Tanpınar, yabancılaşmayı bu esasta anlamış olarak değil, sonuçları bakımından olduğu gibi kabul ederek kendisine bir çıkış noktası olarak alır ve insanın kendisini zaman itibarıyla tersyüz olarak mekânsal esasta seyretmesini, kendisini zamanın ne içinde ne de dışında olması şeklinde anlar. Ne var ki yabancılaşma, Yahya Kemal'de, farkına varılmayan zamanın esasına, bir başka deyişle, insanın zamanın ta kendisi olduğu hakikatine dairdir, yoksa insanın zamana göre belirlenen -iç ya da dış-göreceli konumuna değil. Tanpınar ise, çıkış noktası olarak tespit ettiği kıtanın ilk iki dizesinde ifade ettiği yabancılaşmayı, kıtanın son iki dizesinde aslında insanın yekpâre akan geniş bir ânda yaşadığını ifade ederek açıklığa kavuşturmaya çalışır. 'Yekpare ân' bu anlamda iç ve dış açmazını aşmaya yönelen tipik bir metafizik düşüncedir ve belirttiğimiz gibi zeminini esasen Bergson'un zaman anlayışından alır.

Ne var ki ilginç olan, bu bir tür 'sahne değiştirme' anlamında 'kimlik göçü' süreci içinde, Tanpınar için edebi bir araştırma ufkunun da kendiliğinden açılmış olmasıdır. Bu perspektiften hareketle Tanpınar, edebiyat anlayışının asli yöntemini oluşturan "psikolojik" incelemelerin ışığında edebi ve şiirsel tasvirlerini oluşturur. Bunun için de "eşik" adını verdiği, zaman ve eşya arasında varsaydığı bir tür kökensel meydana gelme ilişkisinin sınırına dair sembolik anlatımlara başvurur. Ne var ki bu sınır tümüyle dışsal olan üzerinden kavranmaktadır. Başka bir deyişle, zaman, parçalanmaz akışının yekpare, geniş ânında, âdeta "yerli yerinde" durmak suretiyle, "ömrümüzün bir rüyası" olarak, eşyadan, sembolik bir anlam içinde tasvir edileceği muhayyilemize yansır: "Rüyâsı ömrümüzün çünkü eşyaya siner".⁶ Dolayısıyla da şair, söz konusu "eşiğin" ancak muhayyilesine yansıdığı itibarla farkındadır. Bu nedenle de zamanı ancak eşyadan hissetme yoluyla muhayyilesine yansıyan sembolik izlerinden takip edebilmektedir. Bu ise bütün derinliğini tümüyle zihinsel bir tahayyülden alan, etkileyici 'belâgatına' rağmen 'elhanın duyulmadığı'⁷ bir "poetika" demektir. Oysa hayalin bir tasvir olarak ilk doğuş anı bakımından zaman burada asıl yaratıcı kökenini çoktan örtmüş bulunmaktadır, çünkü burada söz konusu olan, zamanın ilhamda olduğu gibi bizatihi dile gelende kendi iç sesiyle doğuşu değil muhayyile bağlamında entelektüel temsili üzerinden hep bir adım geriden takip edilmesidir. Bu nedenle de Tanpınar'ın gördüğü "eşyaya sinen rüyâ"sı daha çok Fransız şair Mallarmé'nin "düş evreni"⁸ ile benzerlikler gösterir. Mallarmé'de de zaman, eşyadan yankısını bulan, ancak buna ilaveten, düşüncenin bu yankıda kendi kendisiyle kesişmesine bağlı olarak ortaya çıkan *cogito*'nun kendisidir (Richard, 1963: 629). Hegel düşüncesinden önemli ölçüde etkilenen Mallarmé, edebi anlayışını, zamanın nesnelere yankısı olarak aldığı Kartezyen *cogito*'yu, 'kendisini bizzat yitirmesinde bulan' Hegelci diyalektiğin 'oluş bağlamında yoklukla özdeş varlık' anlayışı ile sentezleyerek oluşturur. İşte Tanpınar da, zaman anlayışında, aynı temel yaklaşımın âdeta bir ön basamağını benimser gibi, zamanı -hissedilir olandan yansıma olarak- içinde nesnelere bize semboller yoluyla ulaştığı ve bizim, Mallarmé'de olduğu gibi,

⁴ Mecazen zinciri vurulu olan mahkûm *anthropos psukhê*dir (*Politeia*, 514a–520a).

⁵ Konu ile ilgili bkz. Plato, *Cratylus*: 402a.

⁶ Tanpınar, "Her Şey Yerli Yerinde" şiirinden.

⁷ "Elhân duyulmadıkça belâgat giran gelür" (Beyatı'nın *Eski Şiirin Rüzgârıyla* içindeki "Gazel" şiirinden).

⁸ Mallarmé'nin "düş evreni" kavramsallaştırması için, bkz. Richard, 1963: 628.

benliğini, onu yitirışinde bulan "mutsuz bilinç" sahibi bir tragedya kahramanı yetişkin olarak değil, daha ziyâde, hayranlık ve hayretle bakan bir çocuk saflığında dinlediğimiz, yekpâre akan bir fabl evreni olarak hayal eder.

Oysa bu durum, tüm estetik duygusu ve seçkin entelektüel kurgusuna rağmen tam da Yahya Kemal'in "farkına varmaz ki" dediği türden, aslında zaman meselesinin insanla olan kökensel ilişkisinin esası bakımından anlaşılamadığını göstermektedir. Tanpınar, 'dil/gönül' deyince doğuya özgü sembolik bir duyuş ve düşünüş anlar, ancak zaten onun duyuş ve düşünüş olarak kendisine model aldığı batılı anlayış açısından bakıldığında "biz"deki asıl eksiklik; doğunun "psikolojik" unsurdan habersiz oluşu ve dahası bir yöntem olarak bunu hayata geçirecek bir "entelektüel" disiplin ve geleneğinin bulunmayışdır (Tanpınar, 1988). İşte bu yaklaşımdır ki, Tanpınar'ın sanatının anahtarını da bize temin eder: Doğu, bütün gizemi, yumuşaklığı, ağır akan temposu ve dinginliği ile Tanpınar'ın rüyâ evreninin edilgin/dışı 'malzeme'sini oluştururken; Batı, onu gizeminde keşfederek aydınlığa çıkaracak ve böylece biçimlendirecek etkin/eril 'form'a dönüşür. Böylece, tam da Aristotelesçi denilebilecek bir varlık anlayışında Tanpınar kendi edebi evreninin cevheri olan zaman anlayışını doğu/malzeme ve batı/form "sentezi" ekseninde oluşturur. O kadar ki, Tanpınar'ın kendi dünyasının 'ayrılmaz iki sevgilisi' olarak tanımladığı Paris ve İstanbul, o "iç zamanın" derinliğinde el ele dans ederek şairin tüm dünyasını örler:

"Sanki ömrümü baştan başa toparlayan
bir rüyanın ortasındayım
iki sevgilim Paris ve İstanbul
elele rakediyorlar derinde,
bütün yazların bahçesinde"⁹

Bu nedenle, ironik bir biçimde, denilebilir ki, tümüyle bize has olduğu söylenen ve edebiyatta "geleneği" anlayışın baş tacı olmuş "Bursa'da Zaman" şiirinde dahi "Paris", bir form kazandırma ilkesi olarak, örtük biçimde içkindir ve Bursa'nın o doğuya has sırrını bize açan oryantalist bir arka plan olarak şiirde hükümandır. Bu anlamda, Tanpınar'ın adının gelenekle birlikte ve hele de Yahya Kemal'in halefi olarak anılması aslında son derece dramatik sonuçlar içerir görünmektedir. Buradaki sorun diğer yanda da aslında oldukça basittir: Eğer bir şeye biçim verme yönteminiz, biçim verdiğiniz malzemenin özelliklerine uygun değilse, ortaya çıkan sonuç ne tam olarak uygulanan yöntemle ne de uygulandığı malzemeye ait olmayan sonuçlar verir. Bunun nedeni, yöntemin, en geniş anlamda sanat ve düşünce gibi temel insan faaliyeti alanlarında kendisiyle ifadesini bulan belli bir insan anlayışından ayrı tutulamaz oluşudur. Yoksa özellikle de sanat ve edebiyat alanlarında, faydalı, ilginç veya verimli adı altında, kendi başına ve kendisi için bir yöntem ya da disiplin söz konusu olamaz. Bu nedenle "psikolojik unsur" Tanpınar'ın zannettiği gibi doğunun bir eksikliği değil, bizzat Tanpınar'ın içinde yaşadığı ve şekillendiği dönemin tarihsel sahnesinin değişmekte oluşundan kaynaklanan tümüyle başka bir dünya görüşü ve insan anlayışının adıdır.

Dahası Tanpınar kendi edebi dünyasını oluşturmada kullandığı yöntemin bu iki ana unsurunun (psikolojik ve entelektüel yöntem) "bizde" olmayış nedenini doğuda esasen bireyselliğin bulunmayışına bağlar çünkü bireysellik Tanpınar'a göre bir karşı duruşla ve isyanla özdeştir; oysa doğu, sabrı, tahammülü ve kaderine razı oluşu (fatalizm) gözetir (Tanpınar, 1988). Sonuç olarak bakıldığında, Tanpınar, yaptığını, sonraları kültür hayatımızda farklı içeriklerle iyiden iyiye yerleşecek olan Doğu-Batı sentezi olarak görmüş ve bunun aslında kendi üzerinde durduğu yegâne kimliği ne gibi bir dönüşüme uğrattığını muhtemel sonuçları bakımından tam olarak öngörememiştir. Bunun nedeni ise, basit bir biçimde söylemek gerekirse, Paris'le büyülenmiş benliğinin çocuksu bir hayranlıkla genelde Batı, özelde ise Fransız kültürüne koşulsuz bağlanmış olmasıdır. Tanpınar, genç yaşında kendi ifadesiyle "koyu bir Baudelaire-perest" olan Yahya Kemal için onun Paris'te geçirdiği yıllara atfen söylediği "(...) *hangi iyilik perisi, hangi doğru yol ilâhı veya ilâhesi durmadan yol gösteriyordu ki bu kadar yeni ve cazip aktüelin arasında hiç şaşırmadı*" (Tanpınar, 1995: 16) sözüne, kaderin garip bir cilvesi sebebiyle, bizzat kendisi gerektiği gibi kulak verememiş görünüyör.

⁹ Tanpınar, "Boğaz'da Gece" şiirinden.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (1974). *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*. Edmund Jephcott (trans.). London: NLRB.
- Bergson, H. (1910). *Time and Free Will. An Essay on the Immediate Data of Consciousness*. F. L. Pogson (trans.). London: George Allen and Unwin.
- Beyatlı, Y. K. (2004). *Eski Şiirin Rüzgârıyla*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti & Yapı Kredi Yayınları.
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, Language and Thought*. Albert Hofstadter (trans.). USA: Perrenial Library.
- Plato. (1961). *The Collected Dialogues of Plato*. E. Hamilton & H Cairns (eds.). USA: Princeton University Press.
- Richard, J. P. (1963). "Mallarmé'nin Düş Evreni." Salâh Bîrsel (çev.). *Türk Dili Eleştirisi Özel Sayısı*, Cilt XII, Sayı 142, 628-631.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (1994). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1995). *Yahya Kemal*. İstanbul: Dergah Yayınları.

POSSEIBLE DÜŞÜNME DERGİSİ YAZIM KURALLARI VE YAYIN POLİTİKASI

Posseible Düşünme Dergisi, 2012 yılından itibaren yılda iki sayı halinde elektronik ortamda yayımlanan bilimsel hakemli bir dergidir. *Posseible Düşünme Dergisi* 2016 yılından itibaren *The Philosopher's Index* tarafından dizinlenmektedir.

DERGİNİN AMACI ve YAYIN POLİTİKASI

Posseible Düşünme Dergisi'nin amacı, felsefe ve sosyal bilimler alanında ulusal ve uluslararası düzeyde felsefi niteliklere sahip kuramsal çalışmalar yayımlayarak bu alandaki bilgi birikimine ve tartışmalara katkıda bulunmaktır.

Posseible Düşünme Dergisi, ağırlıklı olarak felsefe çalışmalarına odaklanırken, felsefenin diğer disiplinlerle ilişkileri üzerinden kurulacak disiplinler-arası çalışmalara da açıktır.

Posseible Düşünme Dergisi, bünyesinde yer verdiği çalışmaların eleştirel bir bakış açısı taşımasına özen gösterir. Dergi, güncel konularla ilişkisi içerisinde felsefe tarihine ilişkin özgün ve eleştirel, çalışmalar ve değerlendirmeler için açık bir tartışma zemini oluşturmayı hedeflemektedir.

Posseible Düşünme Dergisi, davet edilen konuk yazarlar tarafından hazırlanan "değerlendirme makaleleri"ne, felsefi bir perspektifi olan veya güncel bir kavram, kuram, konu veya çalışmanın tartışıldığı, eleştirildiği ya da açıklandığı "tartışma/yorum makalelerine/notlarına" ve bilimsel alana katkı niteliğindeki çevirilere ve kitap değerlendirmelerine de yer veren bir dergidir.

YAZARLARA BİLGİ

MAKALE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Posseible Düşünme Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Editör / Editör Yardımcıları tarafından derginin yayın ilkelerine ve politikasına uygunluk açısından incelenir. Editör tarafından ön değerlendirmeye alınan yazılardan, derginin amaç, kapsam ve politikasına uygun düşmeyenler ya da biçimsel yeterliliğe sahip olmayanlar hakemlere gönderilmeden yazarına iade edilir.

Posseible Düşünme Dergisi'ne yayın için gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik nitelik ve kalite en önemli ölçütlerdir. Bu bağlamda dergiye gönderilen yazıların özgün ve mevcut literatüre katkıda bulunucu olması beklenir.

Değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda uzman olan iki hakeme gönderilir. Hakemlerin kimlikleri yazarlardan, yazarların kimliği de hakemlerden gizli tutulur. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, makale, üçüncü hakeme gönderilir veya Editör hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Bir makalenin yayınlanması hususundaki son karar editöre aittir. Yazarlar, hakem ve editörün eleştirisi, düzeltme ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler.

Editör ve Yayın Kurulu'nun daveti üzerine 'Konuk Yazar' statüsü ile dergiye gönderilen makaleler ve kitap / kongre inceleme yazıları hakem sürecine tabi tutulmaz. Bu makaleler sadece Yayın Kurulu tarafından değerlendirilir ve gerektiğinde düzeltme isteğinde bulunulabilir. Konuk Yazarlar da bu isteğe dair katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler.

Yayımlı uygun bulunan yazıların, derginin hangi sayısında yayımlanacağına editör / yayın kurulu karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir. *Posseible Düşünme Dergisi*'ne gönderilen bir makalenin değerlendirilmesi için gerekli toplam süre 2-3 ay arasında değişmektedir.

Posseible Düşünme Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *Posseible Düşünme Dergisi*'ne aittir. Dergi editörünün izni olmaksızın başka bir dergi, kitap vb. yayında tekrar yayımlanamaz. Dergide yayınlanan çalışmalar için ayrıca telif ücreti ödenmez. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına ait olup, *Posseible Düşünme Dergisi*'nin resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

MAKALENİN (EDİTÖRE) GÖNDERİLME ŞEKLİ

Posseible Düşünme Dergisi'ne gönderilen yazılar, başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Daha önce bilimsel toplantılarda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi koşuluyla kabul edilir. Bu nedenle yazar(lar) editöre makalesini gönderirken e-postasında bu durumu açıkça belirtmelidir(ler).

Posseible Düşünme Dergisi'ne gönderilecek olan makale, word belgesi (docx / doc) formatında, editörün **editor@posseible.com** e-posta adresine gönderilmelidir. Makale, posta yoluyla ve pdf formatında gönderilmemelidir.

Editörün / Editör Yardımcılarının Bilgisi ve Adresi:**Ertuğrul Rufayi TURAN Posseible Düşünme Dergisi Editörü****E-posta: editor@posseible.com**

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Felsefe Bölümü, Sıhhiye, Ankara
Tel: 0312 3103280/1232

Senem KURTAR Posseible Düşünme Dergisi Editör Yardımcısı**E-posta: senemkurtar@gmail.com**

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Felsefe Bölümü, Sıhhiye, Ankara
Tel: 0312 3103280/1233

Ömer Faik ANLI Posseible Düşünme Dergisi Editör Yardımcısı**E-posta: omeranli@yahoo.com**

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Felsefe Bölümü, Sıhhiye, Ankara
Tel: 0312 3103280/1219

YAZIM KURALLARI [Yazım Kuralları 2016 yılında gözden geçirilmiş ve kimi değişikliklere gidilmiştir. Bu kurallar Güz 2016 sayısından itibaren uygulanmaktadır]

*Posseible Düşünme Dergisi'*ne gönderilen makaleler, aşağıda yer alan yazım kurallarına uygun bir şekilde yazılmalıdır:

- Dergiye gönderilen makaleler dipnotlar, kaynakça dâhil olmak üzere 12.000 kelimeyi geçmemelidir. Tartışma/yorum makaleleri 4000 kelimeyi, kitap değerlendirmeleri ise 1200 kelimeyi aşmamalıdır.
- Makale, PC uyumlu Microsoft Word programı ile yazılmalıdır.

1. Makalenin Başlığı: Makale başlığı çok uzun olmamalı ve 10 kelimeyi geçmemesine özen gösterilmelidir. Makalenin başlığı, Tahoma karakterinde kalın, sola yaslı 14 punto ve sözcüklerin baş harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle yazılmalıdır. Bu başlığın altında makale Türkçe ise İngilizce, İngilizce ise Türkçe ikinci bir başlık yazılmalıdır. Bu ikinci başlık İtalik, Tahoma karakterinde, sola yaslı, ve sadece sözcüklerin ilk harfleri büyük olacak şekilde küçük harflerle 12 punto olmalıdır.

2. Makalenin Yazarları: Makalenin başlığının altına yazar adı, unvansız, soyadı büyük harfle, 11 punto, koyu ve sola yaslı, Tahoma karakterinde yazılmalı, altına italik, 10 punto ve sola yaslı olarak çalıştığı kurum ve adresi ile e-posta adresi belirtilmelidir. Makale çok yazarlı ise, bir iletişim yazarı belirlenmeli ve yazışmaların yapılacağı yazarın adı ve e-posta adresi yıldız işareti (*) ile işaretlenip bu yazarın e-posta adresinin sonuna parantez içinde iletişim yazarı ibaresi konmalıdır. Ayrıca çok yazarlı makalelerde yazarların adresi aynı ise yazar isimlerine numara verilmeden tek bir adres yazılmalıdır.

3. Öz/Abstract ve Anahtar Kelimeler: Makalede Türkçe ve İngilizce hazırlanmış özet bulunmalıdır. Öz, makalenin amacını, temel problem alanını ve sonuçlarını içermelidir. Öz, 500 kelimeyi geçmemelidir. Yazım biçimi, tek paragraf, italik, 8 punto, Tahoma karakterinde olmalıdır. Öz başlıkları, öz metnin başında koyu ve italik olarak yazılmalıdır.

Türkçe özün sonundaki anahtar kelimelerden sonra tek aralık verilerek İngilizce öze başlanmalıdır. Anahtar kelimeler, Türkçe ve İngilizce özlerin hemen altında yer almalı ve makalenin konusunu, kapsamını ve içeriğini en iyi şekilde gösteren, en az 3 veya en fazla 5 anahtar kelime verilmelidir.

4. Makalenin Sayfa Yapısı ve Metin Bölümü: Makalenin sayfa yapısı A-4 boyutundaki kâğıda, "iki yana yaslı" ve "tek" satır aralıklı olarak yazılmalıdır. Paragraf aralıklarının önce ve sonrası için "otomatik" seçeneği seçilmelidir. Paragrafların ilk satırında "paragraf başı" olmamalıdır. Sayfa kenar boşlukları (üst-alt-sağ-sol) 2,5 cm olmalıdır. Sayfaların sağ alt kısmına sayfa numarası konmalıdır ve bu sayfa numarasının font büyüklüğü 10 punto Tahoma karakteri olmalıdır. Makalenin tüm metin bölümü 10 punto Tahoma karakterinde yazılmalıdır.

5. Bölüm ve Alt Bölüm Başlıkları: Makalede kullanılacak tüm başlıklar 10 punto, Tahoma karakterinde, sola yaslı şekilde verilmelidir. 1. derecedeki başlıklar, kalın ve kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde; 2. Derecedeki başlıklar, koyu, italik ve büyük harfle başlayıp küçük harfle süren şekilde; 3. derecedeki başlıklar, italik ve büyük harfle başlayıp küçük harfle süren şekilde yazılmalıdır.

6. Dipnotlar: Yazarlar metin içinde verdikleri dipnotları ilgili olduğu sayfada 1, 2, 3 gibi sayılar kullanarak sayfa altına gelecek şekilde vermelidir. Dipnotlar, 8 punto Tahoma karakterinde, iki yana yaslı, tek satır aralıklı ve satır girintisi olmadan yazılmalıdır.

Yazar(lar) makaleyi çeşitli sempozyum, kongre, konferans ve seminerlerde sunmuş olabilirler ki, bu durumu bir not olarak belirtmeleri gerekir. Buna göre yazarlar, makaleyi sunduklarına dair notu ilk sayfada birinci dipnotla birlikte vermelidir.

7. Atıf Verme: Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynaklar, yazarın soyadı, yayın yılı ve gerekli durumlarda sayfa numarası sıralamasıyla parantez içerisinde verilmelidir (Heidegger, 2009: 35). Aynı yazarın aynı tarihli birkaç eseri varsa alıntılarda yıldan sonra a,b,c ... şeklinde numaralandırma yapılacaktır (Heidegger, 2009a: 47). Birden fazla esere atıfta bulunuluyorsa atıflar yayın tarihi sırasına göre verilmelidir (Kuhn, 1968; Heidegger, 1978; Rorty, 2000).

8. Alıntı Yapma: Bazı durumlarda yazar(lar) makale içinde bir başka çalışmanın bir kısmını noktasına, virgülüne dokunmadan tamamen alabilir veya olduğu gibi doğrudan aktarabilir. Böyle bir durumda, yazar(lar) alıntı yapılan bölümü özgün kaynaktan hiç hata yapmadan aktarmalı ve alıntının kaynağını hem metinde sayfa numarası vererek atıf yapmalı, hem de kaynakçada belirtilmelidir.

Eğer alıntı 40 kelimedenden kısa ise, alıntı metni çift tırnak ("...") içinde yazılır.

Örnek:

Bu, *başlangıç durumundaki* bireyin Kant'ın "kendilerini aynı zamanda genel yasalar olarak nesne edinebilecek maksimlere göre eylemde bulun" (Kant, 2002: 55) biçiminde ifade ettiği koşulsuz buyruğuna uygun davranması gerektiğinin savlanmasıdır.

Ancak eğer alıntı yapılan bölüm, 40 kelimeyi geçiyorsa, bu durumda alıntı metni, ana metinden ayrı bir paragraf halinde, sağ ve sol kenardan 1,25 cm içeride blok hizalama yapılmalıdır ve alıntı metni 8 punto Tahoma şeklinde verilmelidir.

Örnek:

Rawls metafizik olmayan bir siyasal liberalizm ile faydacılık arasında bir karşılaştırma sunmaktadır:

Fayda ilkesinin, ne şekilde anlaşılırsa anlaşılınsın, genellikle, bireylerin davranışlarından kişisel ilişkilere, toplumun bir bütün olarak örgütlenmesinden halkların yasasına kadar

bütün konular için geçerli olduğu söylenir. Siyasal anlayış ise, bunun aksine, sadece temel yapıyı ilgilendiren makûl bir anlayış ortaya koymaya çalışır ve mümkün olduğunca herhangi bir doktrine bağlılık göstermez (Rawls, 2007: 58).

9. Kaynakça: Possible Düşünme Dergisi'ne gönderilen yazıların, atıf, alıntı ve dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlemesi American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır. APA'nın 6. baskısı, yazarların dikkate alacağı versiyon olmalıdır. Metinde yapılan atıfların tümü kaynakçada, kaynakçada olan referansların tümü de metinde bulunmalıdır. Sadece metin içerisinde atıf yapılan çalışmalara kaynakçada yer verilmeli, metin içinde atıf yapılmayan hiçbir çalışma kaynakça olmamalıdır. Metin içinde kullanılan tüm atıfların kaynakça bölümünde tam künyeleri verilmelidir. Referanslar, yazarların soyadına göre alfabetik sıra ile verilmeli ve 8 punto, Tahoma karakterinde yazılmalıdır. Her kaynakçanın ikinci satırındaki girinti "asılı" 1.25 cm olacak şekilde olmalı ve eser ya da dergi adı italik olarak yazılmalıdır.

Kaynakça yazımı ile ilgili temel ilkeler şunlardır:

- Kaynakçanın yazımında lütfen "noktalamaya işaretlerine özellikle dikkat ediniz".
- Kaynakçada tüm yazarların soyadları büyük harflerle ve diğer adlarının ilk harfleri büyük harfle yazılmalıdır.
- Kaynakçada aynı yazarın çok sayıda kaynağı varsa, kaynaklar eskiden yeni tarihe doğru sıralanarak yazılır. Aynı tarihli kaynaklarda harf ile sıralama yapılır. Örneğin: 2000a, 2000b.
- Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski tarihli olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilir.
- İnternet üzerinden yayın yapan dergilerin varsa DOI numaraları yazılır.

Kaynakça Yazımı

Tek Yazarlı Kitap:

Kant, I. (2002). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Ioanna Kuçuradi (Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

İki ya da Daha Fazla Yazarlı Kitap:

Özgüç, N., Tümertekin, E. (2012). *Coğrafya: Geçmiş, kavramlar, coğrafyacılar*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Editörlü Kitap:

Kurtar, S. Anlı, Ö. F. (Ed.) (2016). *Düşünme Krizinde Felsefeden Politikaya*. 1. Baskı. Ankara: Bibliotech Yayınları.

Kitap İçinde Bölüm

Masterman, M. (1992). Paradigmanın doğası. I. Lakatos, A. Musgrave (Ed.) *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi* içinde (s.70-110). Hüsamettin Arslan (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Makale

Işık, O. (1994). "Değişen toplum/mekân kavrayışları: Mekânın politikleşmesi, politikanın mekânlaşması". *Toplum ve Bilim*, Sayı 64-65, 7-38.

Bildiri

Tekeli, İ. (2006). "Çok Paradigmali Bir Sosyal Bilim Alanında Yaşamak", *Felsefe ve Sosyal Bilimler – Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri-*, s. 145-157. Ankara: Vadi Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016> (Erişim Tarihi: 09.02.2016)

Tekeli, İ. (2016). *A Discussion on the Evolution of the Concept of Sustainability*. Erişim Tarihi: 16.06.2016, https://www.academia.edu/29325390/A_discussion_on_the_Evolution_of_the_Concept_of_Sustainability_of_Cultural_Heritage.

Diğer Kaynakların Yazım Biçimi için bkz. <http://www.apastyle.org>

PUBLICATION RULES AND PRINCIPLES

Posseible Journal of Thinking, being a scholarly refereed journal, has been published electronically twice a year since 2012. *Posseible Journal of Thinking* has also been indexed by *The Philosopher's Index* since 2016.

Objectives and Publishing Policy of Posseible Journal of Thinking

The objective of **Posseible Journal of Thinking** is to publish theoretical studies having philosophical qualities on national and international level in the fields of Philosophy and Social Sciences, and thus to contribute to accumulation of knowledge and discussions in this field.

While putting its primary focus on philosophical studies, **Posseible Journal of Thinking** also welcomes interdisciplinary studies to be built upon the relations between Philosophy and other disciplines.

It is of great importance for **Posseible Journal of Thinking** to include studies which hold a critical point of view. The journal opts for forming an open discussion basis for studies and evaluations which are authentic and critical in their relations with current issues regarding the history of Philosophy.

Posseible Journal of Thinking is a journal which includes not only "review articles" prepared by invited guest authors, but also "discussions/ commentary articles/ notes" having a philosophical perspective or discussing, criticizing or explaining a contemporary notion, theory, concept or study as well as translations and book reviews holding the potential to contribute to scientific fields.

INFORMATION TO AUTHORS

PROCESS of ARTICLE ASSESSMENT

The articles sent to **Posseible Journal of Thinking** is firstly examined by editors and assistant editors in terms of their relevance with the journal's publishing principles and policies. Among the articles pre-reviewed by editors, the ones which failed to meet the required qualities such as the relevance with the journal's objective, scope and policies or have a formal/stylistic efficiency are directly handed back to the authors without being sent to referees.

In the assessment of the articles sent to **Posseible Journal of Thinking** for publication, the most important criterion is academic quality. In this sense, it is expected from the articles sent to the journal to be authentic and contributing to available literature.

The articles found eligible for assessment are sent to two qualified referees in the related fields. The identities of referees and authors are kept confidential between these two parties. In case of one positive and one negative reviews from the referees, the article is sent to a third referee or the editor can make the final decision upon examining the reports of two referees. The final decision about the publishing of an articles is made by the editor. It is a must for authors to take critics, required changes and recommendations of the referees and the editor into their consideration. If there are some aspects they disagree with, they have the right to object with their reasons.

The articles sent to **Posseible Journal of Thinking** with the status of "Guest Author" upon request by the editor and editorial board are not subjected to the assessment of referees. Such articles are only checked by the editorial board and some changes might be requested when necessary. Regarding these requests, Guest Authors have the right to object with their reasons if there is any disagreement.

The volume and issue number of the journal which will include the articles found appropriate to be published is determined by editor or editorial board. The author will be informed about the process via e-mail. The required time for the assessment of an article sent to *Posseible Journal of Thinking* lasts up to 2 or 3 months.

Copyright of the articles whose publication is approved in **Posseible Journal of Thinking** belongs to *Posseible Journal of Thinking*. These articles cannot be re-published in a journal, a book, and etc. without the permission of the journal's editor. Any copyright fees are not paid for the published articles in *Posseible Journal of Thinking*. The authors are responsible for their perspectives in their published articles, thus such perspectives do not possess the quality of being formal perspectives of *Posseible Journal of Thinking*.

SENDING PROCEDURES of ARTICLES to the EDITOR

The articles sent to **Posseible Journal of Thinking** must be unpublished anywhere else or unsent to be published. The ones which were presented during an academic meeting is accepted with a condition of notifying *Posseible Journal of Thinking* about the case. Hence, such author(s) shall explain the case explicitly in the e-mail to the editor.

The article to be sent to *Posseible Journal of Thinking* shall be sent to the e-mail address of the editor which is editor@posseible.com in a Word format (docx/doc). The article shall not be sent via post and in a pdf format.

Information and Addresses of the Editor and the Assistant Editors are as follows:

Ertuğrul Rufayi TURAN Posseible Journal of Thinking Editor

E-mail: editor@posseible.com

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Felsefe Bölümü, Sıhhiye, Ankara

Phone: 0312 3103280/1232

Senem KURTAR Posseible Journal of Thinking Assistant Editor

E-mail: senemkurtar@gmail.com

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Felsefe Bölümü, Sıhhiye, Ankara

Phone: 0312 3103280/1233

Ömer Faik ANLI Posseible Journal of Thinking Assistant Editor

E-mail: omeranli@yahoo.com

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Felsefe Bölümü, Sıhhiye, Ankara

Phone: 0312 3103280/1219

WRITING RULES [Writing Rules were revised in 2016 and some changes were applied. These rules have been applied since 2016-Fall series.]

Articles sent to **Posseible Journal of Thinking** shall be written in compliance with the writing rules given below:

-Articles sent to the journal shall not exceed the word-limit of 12.000 including footnotes and references. Argumentative/opinion articles shall not be over 4000 words; as for book evaluations, 1200 words are the required word limit.

- Articles shall be typed in a PC-adapted Microsoft Word program.

1. Article Title: Article title shall not be too long and it is essential not to exceed 10 words as the word-limit. Article title is to be aligned to left in bold, in Tahoma style, in 14 type size. It shall be in small letters but only initial letters of each word capitalized. Below the title, if the article is Turkish, an English version of the title shall be displayed, or vice-versa. This second title is to be italics, aligned to left in Tahoma style and in 12 type size by capitalizing only the initial letter of each word and keeping the others in lower case.

2. Article Authors: Under the article title, the author name is to be written italics, in bold, in Tahoma style, in 11 type size and aligned to left by capitalizing last names without any title. Below, the affiliation, address and e-mail of the author are to be italics, aligned to left and in 10 type size. In case of more than one author, a contact person shall be defined and this is implied via an asterisk (*) next to the name and e-mail address of the contact person, and a phrase of this contact person is to be attached in parenthesis at the end of his e-mail address. If the address is the same for multiple authors, only this single address shall be written without numbering the names of the authors.

3. Abstract and Key Words: In an article, a summary shall take place both in Turkish and in English. Abstract shall include objective of the article, main scope of the problem and its results by not exceeding 500 words as the word-limit. Writing format shall be a single paragraph, italics in Tahoma style and in 8 type size. The titles of abstracts are to be in bold and italics at the beginning of the abstract.

After the key words at the end of Turkish Abstract, a single space shall be left and English abstract is started. Key words shall take place right after Turkish and English abstracts, at least 3 or at most 5 key words that clearly represent the subject, scope and content of the article shall be presented.

4. Article Page Format and Text Divisions: Page format of the article is "justified", distributed evenly between the margins, by leaving "single" space between the lines on a sheet of A-4 paper. As for spacing between the paragraphs, "automatically" choice is to be checked for before and after the paragraphs. In the first line of the paragraphs, there shall not be a "paragraph indentation." As for the layout, the margins (including top-bottom-right-left) shall be 2,5 cm. Page number is to be available in 10 type size and in Tahoma style at the end of the pages. All the texts of the article shall be written in 10 type size and in Tahoma style.

5. Headings and Subheadings: All the headings included in the article shall be in 10 type size and in Tahoma style, and aligned to left. First degree headings shall be typed in bold by capitalizing the initial letters of the words while second degree ones are in bold, italics and starting with capital letters and proceeding in small letters and third degree ones are italics and starting with capital letters and proceeding in small letters.

6. Footnotes: Authors should present the footnotes included in the article by numbering them (i.e. 1,2,3) at the end of the related page. Footnotes shall be typed in bold and justified in 8 type size and in Tahoma style with a single line spacing and no indentations.

It is possible for the author(s) to have presented the article in different symposiums, conventions, conferences and seminars, which should be clearly noted to the journal. In this case, the note about previous presentations of the article shall be presented on the first page together with the first footnote.

7. Citations: Resources referred in the article shall be presented in parenthesis with the name of the author, publication year and, when necessary, page numbers (Heidegger, 2009: 35). If there is more than one study of the same author within the same publication year, in references, letters (i.e. a,b,c, ...) are used in numbering them after the publication year (Heidegger, 2009a: 47). When more than one studies are referred, references shall be given in chronological order of the publication years (Kuhn, 1968; Heidegger, 1978; Rorty, 2000).

8. Quotations: In some cases, the author(s) may directly take a specific part of another study without editing any punctuation or quote it directly as it is. In such cases, the author(s) shall quote

the part taken directly from its original study without making any mistakes and the reference shall be presented both in the text by including the page number and in the references part.

If the quote is less than 40 words, the quotation is written in a quotation mark ("...").

Sample:

As Sartre asserted with a deep narration in *Being and Nothingness*, it is "as a being which is what it is not and which is not what it is" (Sartre, 1956: 58).

If the quotation exceeds 40 words, it is written as a paragraph separately from the main text in 8 type size and in Tahoma style. This quotation in a separate paragraph should be justified by having 1,25 cm from right and left margins.

Sample:

As Popper states:

Every intellectual has a very special responsibility. He has the privilege and the opportunity of studying. In return, he owes it to his fellow men (or 'to society') to represent the results of his study as simply, clearly and modestly as he can. The worst thing that intellectuals can do - the cardinal sin - is to try to set themselves up as great prophets vis-à-vis their fellow men and to impress them with puzzling philosophies. Anyone who cannot speak simply and clearly should say nothing and continue to work until he can do so (Popper, 2000: 83).

9. References: The articles sent to Possible Journal of Thinking should be prepared by applying American Psychological Association (APA) style in their citations, quotes and footnotes. It is APA- 6th Edition that shall be taken into consideration by authors. Citations referred in the article shall be available in references and studies available in references shall be available in the article. Only the studies referred in the articles shall be kept in references and any studies which are not cited in the article shall not be included in the references. Of all the citations done in the article, the full information is to be presented. References are to be in alphabetic order of the last names of the authors, in Tahoma style and in 8 type-size. Indent of second line of each reference shall be 1.25 cm and the name of a book or a journal shall be italics.

Fundamental principles about writing references are as follows:

- While writing references, please "especially pay great attention to punctuation".
- In references, last names of all authors are capitalized and only each initial letter of other names should be displayed in capital letters.
- If there is more than one study of the same author in references, references are sorted from the oldest to the latest. In case of the studies with the same date, sorting is done with letters (i.e. 2000a, 2000b).
- Authors with the same surname are sorted according to the alphabetic order of their first names. Thus, if one has a name whose initial letter comes earlier than the other, the former one is listed first even though the latter has a study with an earlier date.
- DOI numbers of journals publishing online is provided, if available.

Writing Style of References**A Single Authored Book:**

Godfrey-Smith, P. (2003). *Theory and Reality*. Chicago: The University of Chicago Press.

A Double or Multiple Authored Book:

Hardt, M.; Negri, A. (2005). *MULTITUDE War and Democracy in the Age of Empire*. NY: Penguin Books.

A book with an Editor:

Parusnikova, Z.; Cohen, R.S. (Ed.) (2009). *Rerhinking Popper*. USA: Springer.

A Section in a Book:

Masterman, M. (1992). *The Nature of a Paradigm*. I. Lakatos, A. Musgrave (Ed.) in *Criticism and the Growth of Knowledge* (pp. 59-90). London: Cambridge University Press.

An Article:

Spiegelberg, H. (1960). Husserl's Phenomenology and Existentialism, in *The Journal of Philosophy*, Vol. 57, No. 2, pp. 62-74.

A Paper:

Tekeli, İ. (2006). "Çok Paradigmali Bir Sosyal Bilim Alanında Yaşamak", *Felsefe ve Sosyal Bilimler – Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri-*, pp. 145-157. Ankara: Vadi Yayınları.

Online Resources:

<https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>(date accessed 09.02.2016)

Tekeli, İ. (2016). *A Discussion on the Evolution of the Concept of Sustainability*. Date Accessed: 16.06.2016, https://www.academia.edu/29325390/A_discussion_on_the_Evolution_of_the_Concept_of_Sustainability_of_Cultural_Heritage.

For further information about other reference writing style, please visit <http://www.apastyle.org>